COMMENTARIVS

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS, SCRIPTVS

A

NICOLAO HEMMINGIO.

Psal. 119.

Apertio uerborum tuorum illuminat, & intellectum dat simplicioribus.

VVITTEBERGÆ

ANNO *M. D. LXV.*

ORNATISSIMO VIRO DOCTRINA ET PIETATE PRÆSTANTI M: Henrico Buſchoducenſi de antiqua familia Bruchoffen, Decano Capituli Lundenſis digniſsimo, ac Theologo eximio, fratri ſuo in Chriſto ſalutem præcatur

NICOLAVS HEMMINGIVS.

AVDIVI, CLARISSIme uir, aliquando ex ore optimi & ſanctiſſimi uiri D. Philippi Melanthonis, nullum præſtãtius opus eſſe quàm docere & diſcere uerbum Dei, neq; id immerito, ſine enim doctrina cœleſti uerſamur in denſiſsima caligine & ignorantia; ſeu ut Pauli uerbis utar, ambulamus in uanitate mentis noſtræ, cæca intelligentia aberramus, à uita Dei

procul abſumus, propterea quõdig-
norantia noſtra & obduratio cordis
noſtri facit, ut nullo ſenſu doloris ob
peccata noſtra tangamur (ſine quo
ſenſu nunquãm dulceſcit homini uox
Euangelij) ſed potius nos proſtitua-
mus ad omnem turpitudinem perpe-
trandam. His autem malis ſolum uer-
bum Dei medetur, quando ſincere
docetur & fideliter diſcitur. Id quod
etiam regius ille Propheta Dauid te-
ſtatur cum inquit: in quo mundam
faciet adoleſcentior uiam ſuam? in cu-
ſtodiendo ſermones tuos, quos ſanc-
ſermones in eodem Pſalmo & gaudi-
um ſuum, & uiros conſiliarios ſuos
pronunciat. Quam ob cauſam idem
Propheta, illud ipſum uerbum omni-
bus mundi diuitijs præfert: Diligo, in-
quit, mandata tua ſuper aurum & ob-
rizum. Item: Lætabor ego ſuper elo-
quia tua ſicut qui inuenit ſpolia multa.
Item: Melior mihi lex oris tui ſuper
milia auri & argenti. Fatetur itaq; Da-
uid uer-

uid uerbum Dei precioſiſsimum theſaurum eſſe, atq; adeo impuram eſſe uiam noſtram, donec uerbo Dei tanquam limpidiſsimo fonte purificata fuerit, quod fit quando ex auditu uerbi fidem concipimus,& donamur ſpiritu ſancto. Tunc enim diſpellitur caligo mentis, intelligentia illuſtratur, cor quod antea durum ut ſaxum erat fit carneum & molle,ut iam lex Dei in illud inſcribi poſsit, ut iam tangatur ſenſu peccati, ut deteſtetur peccatum, ut porrò conſilia, non carnis,ſed ſpiritus in formanda uita ſequatur. Cum tanta bona adferat doctrina uerbi Dei, non immerito optimus uir(quem nominaui) inter omnia humana opera præſtantiſsimum eſſe pronunciat,docere & diſcere uerbum Dei.

Iam cum adeo precioſus theſaurus ſit uerbum Dei,& tam eximium opus uerbum Dei docere & diſcere, quid dicemus de ſinceris uerbi doctoribus? Quid de iſs qui uerbum Dei horren-

dis Diabolorum & hominum commentis tanquām cœno fœdissime obrutum uindicarunt ueluti ab interitu, & expurgarunt sana & sincera declaratione: magnam sane gratiam debemus ijs qui τὰ βιωτικὰ tuentur, sine quibus hæc caduca uita incolumis esse nequit. At ijs ἀντίδωρα nequaquam reddere possimus, qui doctrinam, quæ est thesaurus sine quo spe æternę uitæ excidimus, repurgarunt, & nobis eam uoce & scriptis sinceram & puram tradiderunt. In horum numero primum locum à Luthero tribuendum iudico Philippo Melanthoni præceptori nostro. Quo uiro in Germania alium acutiori ingenio, acriori iudicio, exactiori intelligentia, maiori eruditione, subtiliori interpretandi scripturā dexteritate, addo etiam ardentiore pietate uix unquām habuit, propter quæ eximia dona non solum ab ijs qui eandem religionē nobiscum colunt: Verumetiam ab hostibus religionis ueræ

in pre-

in precio habitus est. Cum Paulus suis Philippensibus scribit de Epaphrodito: Excipite ipsum in Domino cum omni gaudio,& tales in precio habete: Vult profecto Spiritus sanctus ut huiusmodi diuina organa agnoscamus, uult ut palam fateamur beneficia quæ nobis per tales uiros contigerunt, diuina esse,uult ut huiusmodi uiros ueneremur ut præceptores, amemus ut patres,colamus ut Ecclesiæ Dei architectos, suspiciamus ut eximias templi Dei columnas. Hoc pietas postulat, hoc illorum labores efflagitant. Nequaquam igitur ijs cedendum est, qui arte excogitant calumnias quibus tanta lumina Ecclesiæ extinguere conantur, sed potius pia ἐπιεικείᾳ mitigemus si quid deliquisse uideantur. Xenophon uerè dixit: χαλεπὸν οὕτω ἢ ποιῆσαι ὥσε μηδὲν ἁμαρτεῖν· χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως ἢ ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ ἐντυχεῖν. Est enim magna hominum imbecillitas & multa in uita

errata incidunt, quæ candidē potius tegenda sunt, quām malignè exaggeranda. Est quoq; in multis magna leuitas quæ facit ut asperiores sint iudices in eos qui nihil peccarunt. Imbecillitatem nostram deploremus, & fugiamus leuitatem siniſtre iudicandi de ijs quorum labores maiores sunt, & dona excellentiora, & agamus Deo gratias qui huiusmodi salutaria organa in ædificationem suæ Ecclesiæ subinde mittit.

Etsi autem maxima gratia, ut par est, debetur ijs qui primam uiam sternunt: tamen alij qui suo loco sequantur, & faciunt quantum possunt ad ædificationem Ecclesiæ, & καταρτισμὸν sanctorum, non sunt contemnendi, sed singuli loco suo habendi sunt in precio. Paulus eximium & electum Dei organum fuit, quo nullus Apostolorum plus laborauit nec latius sparsit Euangelium Christi. Titus autem qui in insula Creta dilituit minor Paulo

cum

cum donis & laboribus, tum uocationis gradu fuit. Hic Paulum eximium doctorem gentium agnosco, ac Titum suo loco ueneror, qui à Paulo didicit quæ postea suis auditoribus tradidit. Ad eundem modum Lutherum & Philippum præcipuos doctores, quos Ecclesia Dei habuit nostra ætate, fateor & ueneror, & alios singulos suo loco complector ut salutaria instrumenta Dei in Ecclesia: quorum & labores magni facio, & gaudeo me in illorum numero esse qui Lutherum & Philippum præceptores agnoscunt & colunt. Nam ex illis riuulis quos ipsi duxerunt ex fontibus Israël, ego fateor me hausisse quæ promo, & ut minister Euangelij Dei iuxta uocationis meæ rationem in hac schola Haffniensi doceo, nemini me prefero, neminem contemno, non meas cogitationes antefero aliorum sententijs: sed subijcio me Ecclesiæ Dei Catholicæ, ut iudici; quam Ecclesiam non diffinio pa-

tres aut matres consilij Neptunij, sed eos qui confessionem Augustanam amplectuntur, hoc est, omnes qui Symbola incorrupta retinent. Vbicunque locorum sunt. Non damnoquenquam si à me dissentiat, modo fundamentum, hoc est Symbola, non subruat. Agnosco communem imbecillitatem, quam & deploro, & rogo Deum ut ipse manum ædificio adhibeat. Nisi enim Dominus ædificauerit domum frustra laborant qui ædificant eam. Probo omnium conatus qui aliquid operæ conferunt ad Ecclesiæ Dei ædificium, in quorum numero etsi minimum me esse fateor: tamen minam mihi à Domino traditam nequaquam occultandum iudico. Et quia non cupio præsentibus tantum auditoribus seruire: uerumetiam absentibus atq; adeo toti Ecclesiæ Christi, nonnulla ex meis scriptis sub prelum misi & in lucem edidi, & eodem consilio nunc publicare placet annotationes

tiones meas in Epistolam Pauli ad Ephesios, quas ideo, clarissime uir, sub tuo nomine in lucem prodire uolo, ut aliquod extet gratitudinis meæ erga te testimonium: qui mihi non solum amicus sincerus, toto tempore quo in hoc regno es moratus, fuisti: uerum etiam plurima in me contulisti beneficia, ut taceam magna illa beneficia Academiæ nostræ & singulis professoribus â te præstita. Nam scio te in eorum numero esse, qui benefacere, Deo contemplante, quàm prædicari ab hominibus, & ab ijs gloriam popularem uenari, malunt. Qui enim hoc faciunt, ἀπέχουσι τὸν μίσθον αὐτῶν. Sunt enim mercenarij qui pro mercede seruiunt, & non filij qui patri spontaneum obsequium præstant. Vale ac boni consule munus quod mitto, ac de ipso iudica candidè ut soles, si quid autem displicuerit, hoc etiam significato. Tuo enim iudicio multum tribuo. Iterum uale cum uxore

uxore Anna fœmina honestissima: quam audio tuam familiam noua prole auxisse. Deus faxit ut hoc cedat Deo in gloriam & tibi matriq; sit gaudio & uoluptati. Vt meo nomine salutes M: Tyconem Episcopum uestrum: M. Vesselum Cantorem: M. Balthasarum Archidiaconum: M. Magnum Theologum uestrum: M. Iohannem Spandemager, qui iam ultra triginta annos strenue laborauerat in uinea Domini, & alios fratres omnes etiam atq; etiam rogo,

Haffnia calendis Nouembribus, Anno Domini

1564.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

VT HVIVS SANCTISSIMÆ Epistolæ, ad Ephesios ex carcere Romano scriptæ, argumentum plenius percipiamus, quatuor illa quæ solco in principio enarrationum scriptorum Sacrorum attingere, nobis excutienda sunt. Sunt autem hæc:

Primùm, Quis nam fuerit huius Epistolæ autor. Hoc enim scire permultum facit ad autoritatem & dignitatem huic Epistolæ conciliandam.

Secundùm. Quæ nam fuerit scribendi occasio. Nam huius obseruatio plurimum facere uidetur, cùm ad œconomiam totius orationis intelligendam, tùm ad quæstionum ordinem indicandum.

Tertiùm, Quis sit status seu quæstio principalis, unde genus causæ deprehenditur, & finis, scopusq; dicentis cognoscitur.

Quartùm, Quis sit tractationis ordo: quo non intellecto rerum pondera nequaquam obseruari possunt. Deinde haud raro fit ut methodo oratio-

orationis non animaduersa aliena præter scriptoris mentem coaceruentur, & multa sæpe torqueantur ab hæreticis ad confirmanda impia dogmata, quemadmodum uidere est in ipsorum scriptis, qui dialecticam normam in iudicando non adhibent, sed singulas pericopas, tanquam à corpore auulsa membra tractant.

De his igitur quatuor ordine dicemus, quo nobis facilior sit aditus ad intelligendam hanc diuinam Epistolam.

DE PRIMO.

Autor huius Epistolæ est Apostolus ille & doctor gentium: qui ut per reuelationem Iesu Christi ad munus Apostolicum est uocatus, ita ab eodem Christo in mysterio salutis institutus est. Hic Apostolus ut strenuus Christi miles insignibus militaribus, id est, uarijs ærumnis & persecutionibus, flagellationibus, lapidationibus, colaphis, conuitijs, annos ferè triginta quinq; decoratus, in extremo actu uitæ suæ hanc Epistolam ex Romanis uinculis ad Ephesios scribit. Cum itaq; tantus sit huius Epistolæ autor, nefas est uel de rerum grauitate, uel de scriptoris autoritate dubitare. Quapropter omnia quæ in hac Epistola prodita sunt, non secus suspiciamus oportet, quàm quæ Deus suo ore de cœlo loquutus est. Atq; ideo ut doctrina quæ in hac Epistola continetur uerè

θεόπνευστος est, ita ad confirmanda dogmata religionis nostræ, & ad refutandos errores maximum pondus habet, adeo ut nemo nisi prorsus ἄθεος & Christi professus hostis se huius sanctissimæ Epistolæ autoritati & dignitati opponat, plura de Apostolo nostro legantur in Actis Apostolorum, & in Epistolis ad Galatas & ad Corinth.

DE SECVNDO.

Occasionem scribendi hanc Epistolam scandalum crucis Apostolo præbuit. Nam cum Paulus, consummato iam cursu prædicationis suæ, in carcerem Romæ coniectus esset, & passim pij affligerentur, non solum à tyrannis, uerumetiam à Pseudoapostolis, putauit sui muneris esse scripto confirmare Ephesios, quos præsens docere non potuit: ne uel ob suam crucem, uel propter persecutionem Ecclesiæ, quæ tum temporis maxima erat, à gratia, cuius participes per Euangelij prædicationem facti erant, deficerent. Vt ergo scandalum crucis sanctissimum Christi Apostolum ad scribendum commouit: Ita finis scriptionis fuit, armare Ephesios, ut inuicti persisterent in doctrina Christi, quam à se didicerant.

DE TERTIO.

Quia potissima huius Epistolæ pars expositione constat, minus se profert status quàm in contentione

tentione aut concertantium oratione, qui tamen deprehendetur facile, sine scriptionis cognito. Ex primo igitur, secundo & tertio capitibus hic status principalis colligitur, uidelicet quod doctrina de gratia Dei & misericordia per Christum non sit recens nata, nec ad unum tantummodo genus hominum pertineat, sed hinc usq; ante conditum mundum ita constitutum fuerit a Deo, ut in Christo saluentur quotquot in ipsum crediderint, non solùm Iudæi uerumetiam gentes, inter quas fuerunt Ephesij. Hic status expositione copiosa explicatur, & multis grauibus uerbis & sententijs exornatur, idq; in tribus primis capitibus. Hinc clarißimè patet quàm necessaria sit doctrina quæ in hac Epistola traditur. In postremis tribus capitibus uariæ texuntur paræneses & officia cùm communia omnibus, tùm certis ordinibus peculiaria pijs commendantur.

DE QVARTO.

Occasione scriptionis, statu, fineq; cognitis, facilius tractationis ordo seu methodus mõstrari & intelligi potest, præter epigraphan, salutationem & epistolarem clausulam, duæ sunt huius Epistolæ principales partes, uidelicet διδασκαλία & παράινεσις: quarũ prior natura, hæc posterior doctrina existit. Est enim hæc perpetua Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, adeoq; omnium recte

recte docentium Methodus quod ex doctrina quam primo loco tradunt admonitiones, exhortationes, minas, obiurgationes, consolationes, &c. extruant. Ita enim doctrinam auditoribus applicant. Parum est siquidem rectè docere, nisi stimulis quibusdam segnes excites, trepidantes erigas, repugnantes obiurges &c.

Porrò prior pars quæ est διδασκαλία non est λογιστικὴ, sed δικγθικὴ. Continet enim expositionem mysterij salutis nostræ: idq; primum in genere erga electos omnes, indicans non esse nouum salutis mysterium, sed ita ante creationem mundi constitutum esse ex mera bonitate patris cœlestis, quod uelit in filio suo dilecto saluare credentes. Deinde genus distribuit & accommodat thesin ad hypotheses, ostendens reconciliationis beneficium ad Iudæos & gentes (inter quas sunt Ephesij) ex æquo pertinere. Et quemadmodum in expositione fieri Rhetores præcipiunt, altius causas & circumstantias inculcat. Diligentißimè enim huius mysterij causas efficientes, materiales, formales & finales aßignat: subinde eadem repetens, cùm ut eò maius tanti ministerij in animis Ephesiorum desiderium accendatur, tùm ne ob ullas causas à tanta gratia deficiant. Hinc est quòd & dicat se Deo gratias egisse, quod suum mysterium, de salute hominum reuelarit

Ephesijs, & testetur se rogasse Deum pro Ephesijs, ut in huius mysterij cognitione indies magis magisq; proficiant.

Vt autem persuadeat Ephesijs, quod gratuita salus ad ipsos quoq; pertineat, exponit quomodo fit per reuelationem Iesu Christi uocatus & instructus, ut Euangelium, de gratuita salute praedicaret non solum Iudæis uerumetiam gentibus, sublato per aduentum Christi inter Iudæos & gentes discrimine: adeo ut ex æquo gentibus & Iudeis salus offeratur gratuita, sola fide accipienda.

Hactenus de priori Epistolæ parte, quam εὐλογία & gratiarum actione suo more claudit.

Hic diligenter attendant lectores q̃ apposite omnia scopo & fini scriptionis accommodentur. Si gratia adeò oppulentè effusa est in omnes homines: Si mysterium salutis ante mundi constitutionem propositum iam prædicatur: Si in filio dilecto charos habet credentes: Si spiritus sanctus salutem & gratiam obsignat: Si Apostolos & legatos huius mysterij gratia mittit: Si gratuitum beneficium est: Si prædicatione huius beneficij laus & gloria Dei spectatur: Si deniq; sanctitas & salus hominum quæritur: Quis non nisi omnino mentis inops & propriæ salutis contemtor, fatebitur summè necessarium esse persistere in hac doctrina, & inuicto animo quasuis æruma

potius

potius ferre, quàm tanta gratia & salute excidere?

Posterior pars quæ parænetica est, uaria est & multiplex. In hac enim primùm hortatur Apostolus ad unitatem spiritus in charitate, hinc ad communia officia tanquàm ad species generis descendit. Tùm à pugnantibus cum uocatione nostra uitijs auocat, & quid facere pios oporteat per collationem ostendit. Huc addit præcepta de domestica disciplina, maritis enim & uxorbus, parentibus & liberis, dominis & seruis præcipit, ut τὰ ἴσα & ἀνάλογα officia sibi inuicem reddant: quæ omnia à fidei & charitatis fonte hausit, & accommodat singulis quod ipsis conuenit. Post hæc παναπλίαν militum Christianorum componit, eaq; armat suos Ephesios aduersus Sathanam hostem salutis hominum, huic parti subiungit petitionem, ut Ephesij pro se orent. Postremò de Tychico quem ad ipsos cum Epistola misit, mentionem facit, à quo ipsos cognoscituros suum statum admonet, atq; ita tandem Epistolam suo more fausta imprecatione claudit. Hæc sint dicta de ordine seu methodo tractationis huius Epistolæ.

In explicatione autem singulorum capitum hunc ego more meo seruabo ordinem. Primum in summariam quandam comprehensionem singula capita cogam & contraham. Deinde singulo-

rum capitum ordinem et partes indicabo. Post remò exegesin unà cum obseruatione doctrinarum incidentium & illarum accommodationem ad usum & πρᾶξιν adijciam. Primum facit ut quæ oratorio dicendi genere enunciata sunt, ad dialecticam summam reuocata facilius comprehendantur ac breui orationis complexu concepta tenacius memoriæ adhæreſcant. Medium cùm interpretem tùm ipſos diſcentes iuuat. Interpretem quidem ne oblitus eorum quorum potiſsima ratio habenda erat, in peregrinas ſententias, nihil de autoris mente facientes, perrumpat: quem poſtea multas corruptelas, uarietatem opinionum, diſputationes iuutiles, ſchiſmata & hæreſes parit: Diſcentes uero quod præter ordinis obſeruationem, qua in omni re nihil pulchrius, nihil nitius rerum pondera & momenta perſpiciunt. Vnde iudicium in diſcentibus formatur, ut in aliis ſcriptis œconomiam orationis ipſi obſeruent facilius. Poſtremum ordinem rerum expendit, obſcura illuſtrat, confuſa retexit, ac rerum quæ traduntur uſum in uita indicat, qua quidem ratione efficitur ut doctrinam, conſolationem, patientiam & ſpem, iuxta dictum Apoſtoli, ex ſcripturis hauriamus.

CAPVT PRIMVM.

SVMMA CAPITIS PRIMI.

DEus quos iuxta ſuum beneplacitum in filio dilecto in laudem gloriæ ſuæ elegit, ijs ut myſterium ſalutis per Euangelium reuelat: Ita eoſdem ſuo ſpiritu obſignat, inter hos eſſe Epheſios Paulus teſtatur. Quare & gratias agit Deo pro illis, precaturq; ut abundent magis.

ORDO ET PARTES CAPITIS.

ORdo capitis hic eſt. Poſt epigraphem & uotum ſequitur primo loco gratiarum actio, ſumta ratione à multiplici benedictione & gratia Dei in totum genus humanum liberaliſſimè effuſa. Huc additur huius gratiæ Dei erga genus humanum illuſtris expoſitio, idq; prorſus Rhetorico more. Nam primum liberalem hanc gratiam Dei erga genus humanum deprædicat, illuſtrat & amplificat ex locis cauſarum & effectuum. Deinde deſcendit à theſi ad hypotheſes duas, & hanc gratiæ participationem Iudæis accommodat primum, poſtea gentibus ſed ſub nomine Epheſiorum. Præterea ut Epheſij gratiæ huius magnitudinem agnoſcant & de perſeuerantia cogitent, memorat ſe Deo gratias agere pro reuelato ipſis myſterio ſalutis,

& orare Deum ut magis crescant & abundent: Vnde rursus in beneficiorum Dei prædicationem dilabitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Paulus Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu.

DVæ sunt huius Epigraphæ partes, quarum prior continet tria, uidelicet proprium personæ scribentis nomen, officij dignitatem & functionis Apostolicæ autoritatem. Hinc primum colligamus quanti facienda sit doctrina Pauli, qui per uoluntatem Dei constitutus sit Iesu Christi Apostolus. Deinde hinc discamus in genere nō solùm quæ sit ministrorum uerbi adferentium doctrinam Pauli autoritas, uerumetiam qualis confessio functionis eorum requiratur. Ex utroq; concludendum est, nullis humanis conciliabulis aut ullorum hominum autoritati cedendum esse, si quid contra hanc Apostolicam doctrinam præcœperint aut attulerint. Non enim par est ut autoritas & uox Dei, hominum aut Diabolorum traditionibus & eminentiæ cedant, Huc illud

Pauli

Pauli ad Galat. Si quis aliud Euangelium Euangelizauerit anathema sit.

Posterior Epigraphæ pars non solùm eos nominat, quibus Apostolus scribit, nempe Ephesios, uerumetiam eosdem maxime augustis titulis ornat, cum ipsos & sanctos & fideles nominat: quæ sane duo ita natura sunt coniuncta, ut de quocunq; recte dicitur unum, alterum quoq; uerissimè dicatur. Non enim à se inuicem separari possunt, siquidem quicunque uere credit sanctus est, & rursus sanctus omnis credit.

Sancti autem efficimur hoc pacto. Fides Euangelij separat nos à prophanitate mundi & inducit nos in familiam Dei, hac ipsa fide purificamur & mundamur. Nam qui in Christum credit, eius sanguine & purgatur & sanatur. Adhæc eadem hac fide sistimur Deo, ut simus hostia uiua placentes Deo per IESVM CHRISTVM. Quicunq; ergo segregatur à Prophanitate mundi, purificatur sanguine Christi, mactatur Deo in hostiam uiuam per IESVM CHRISTVM uere sanctus est, etsi in se adhuc sentit maculas quas indies abluere conatur.

Hic locus ostendit, & quæ sint adiuncta ueræ fidei, & quod fidelis iudicio spiritus sancti coram Deo sanctus censeatur. Perpulchrè hoc loco monet Chrysostomus, inquiens: Ecce sanctos uocat

uiros habentes pueros, uxores & familias: sequitur enim postea compellatio qua compellat maritos, uxores, dominos & seruos, & illis commendat analoga officia. Confutatur proinde hac appellatione pestilens Monachorum error, qui sanctitatem ponunt in celibe uita & ficta uirginitate. His addo & eos confutari hoc loco qui paupertatem electitiam tanquàm sanctitatis Christianæ consumationem iactant. Nam inter Ephesios fideles multi erant qui abundabant opibus, & conuersi prædicatione Pauli non abiecerunt facultates.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Hoc uotum Apostoli seu fausta imprecatio continet summam beneficiorum Euangelij. Primùm precatur Ephesijs suis gratiam: quæ cùm beneuolentiam Dei gratuitam, tùm quicquid donorum nobis à Deo datur, significat. Deinde precatur pacem, id est reconciliationem nostri cum Deo, & ea quæ cum hac reconciliatione coniuncta sunt, ut sunt gaudium spiritus, tranquilla conscientia.

Vnde autem ueniat & per quem nobis contingat ista gratia & pax exponit cum addit: A Deo patre & à Domino nostro Iesu Christo.

A Deo

A Deo quidem patre ut principio & fonte, à domino ueru Iesu Christo, ut mediatore. Vt enim ipse pater fons omnium gratiarum existit: ita finis gratiæ & pacis omnis, & materia & meritum est. Hìc igitur statim uelut in limine epistolæ confodiuntur omnia humana merita & Monachorum somnia de ipsorum traditionibus, de meritis congrui, digni & condigni. Quoties enim gratia prædicatur, toties humana merita euertuntur & damnantur. Nam quod ex gratia est quomodo ex merito esse potest? Immotum enim stat dictum spiritus sancti Roma: 11. Si ex gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non est gratia, Si ex operibus, non amplius est gratia, alioqui opus non amplius est opus. Hic Apostolus ita opponit gratiam & opus, ut utrunq; eidem tertio nequaquam tribui possit, nec alterum alteri.

Præterea docet hæc imprecatio nihil nos boni à Deo consequi posse, nisi quod proficiscatur à Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Remittit itaq; nos Paulus ad fontem omnis boni, & simul fidem requirit, qua de fonte hauritur omne bonum. Vt enim fundamentum huius gratiæ & pacis εὐδοκία paterna in Deo miserente: ita homo est terminus ad quem, fide fundamentum refertur. Est enim fides instrumentum, quo oblata hæc gratia & reconciliatio accipitur & possidetur.

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi.

Orditur Apostolus à gratiarum actione: quæ eò pertinet, ut nos nostri admoneat officij. Non enim decet ut ullam gratiam Dei prætereamus absq; eius laude & prædicatione.

Benedictionis uocabulum, quo hîc utitur Paulus, non habet simplicem significationem, sed ratione obiecti uariat. Aliter enim Deus homini: aliter homo Deo: aliter rursus homo homini benedicit. Cum Deus homini benedicere dicitur, sensus est, quod Deus homini dicendo benefaciat. Nam Dei dicere, facere est. Homo Deo benedicere iudicatur, cum ex fide uera Deum ob sua beneficia laudet ac celebret per Christum, iúq; corde & externa confessione, hoc ita esse patet ex eo, quòd scriptura utatur promiscue uerbis εὐχαριστεῖν & εὐλογεῖν: homo homini benedicit quando ei fausta ac prospera precatur.

Cæterum sacerdotalis benedictio non hominis censenda est solummodo, sed Dei potius, in qua obseruandum est mandatum & promissio. Mandatum extat Num. 6, Benedicetis, ait Dominus, filijs Israël, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & custodiat te, illuminet Dominus faciem suam super te & misereatur tui. Leuet Dominus faciem suam super te & det tibi pacem.

Pro-

Promißio eſt: Inuocabunt ſacerdotes nomen ſuper filios Iſraël & ego benedicam eis. hæc promißio fide accipienda eſt, & nititur Chriſti merito, in quo omnes promißiones ſunt etiam & Amen.

Qui benedixit nobis in omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus Chriſto.

Ratio gratiarum actionis, in qua ſingulari breuitate maximas res comprehendit. Primùm enim fontem & autorem omnis benedictionis id eſt, proſperitatis monſtrat, uidelicet Deum Patrem, qui ex ſua paterna beneuolentia nobis benedixit. Deinde obiectum indicat, nempe hominem, in quem Deus ſuam benedictionem liberaliſſime effundit. Tum definit benedictionem peculiarem, de qua hîc agitur, eſſe gratiam ſpiritualem qua adoptamur & efficimur hæredes uitæ æternæ. Huc addit quarto loco hanc eximiam & peculiarem benedictionem non in mundo quærendam eſſe, ſed in cœlo: hîc quidem prius inchoatam, illic conſumendam eſſe. Poſtremo materiam huius ſpiritualis benedictionis addit. Chriſtus enim materia & meritum eſt huius ſpiritualis benedictionis.

Vide quàm multa & quàm diuina paucißimis uerbis complexus ſit Apoſtolus. Primum & ſecundum membrum ut Deum omnis boni fontem

tem esse docent: Ita arrogantiam humanam deprimunt. Tertium beneficia Euangelij spiritualia esse docet. Quartum nos fide in cœlum mittit, Vbi thesaurus omnis benedictionis in Christo repositus est. Postremò ualidè humana merita euertit. Non enim in alio est meritum huius cœlestis benedictionis, quàm in solo Christo.

Sicut elegit nos in ipso ante creationem mundi, ut essemus sancti & irreprehensibiles coram ipso in dilectione.

Ætiologia est. Nam ut proximo uersiculo rationem posuit cur merito à nobis bonitas Dei prædicanda sit, uidelicet quòd liberalissime in nos effuderit benedictionem spiritualem, qua benedixit nobis in Christo: ita hic subiungitur rationis redditio per expositionem, in qua ut fundamentum et materiam, ita tempus & finem proximum cœlestis illius gratiæ seu benedictionis spiritualis, ueluti breuissimo quodam aphorismo complectitur: quò hoc mysterium plenius nobis ob oculos ponatur.

Fundamentum benedictionis spiritualis, seu gratiæ cœlestis, seu salutis nostræ facit electionem æternam, qua Deus elegit credituros ante constitutionem mundi.

Materia

Materia est Christus. In eo enim solo residet cœlestis gratia, adeoq; uita & salus nostra. Hîc summopere cauendum est ne electionem separemus à sua materia. Non est enim cogitanda ulla electio sine Christo, non elegit nos Deus simpliciter sed in Christo, hoc est, ut Christi membra, Christo capiti coniuncta per fidem. Hanc electionem in Christo, ideo ante mundi conditionem factam esse pronunciat, ne fortuito casu, ut doctrinam recens natam Euangelium de salute per Christum consequenda prædicari ab Apostolo putarent Ephesij, sed ut scirent potius æternum Dei consilium fuisse salutem impartiri omnibus in Christum credentibus.

Finis benedictionis cœlestis proximus additur ut simus sancti & irreprehensibiles coram ipso in dilectione, quæ fons aliorum officiorum est. Requirit proinde uocatio hæc augusta sanctitatem & innocentiam uitæ, tanquàm proximum finem seu effectum spiritualis benedictionis.

Hactenus sententiam Apostoli exposuimus, iam quid doctrinæ & consolationis inde hauriendum sit uideamus.

Primùm itaq; ex eo quod dicat nos electos in Christo ante mundi creationem, tanquàm ex principio immoto has concludamus hypotheses, uidelicet, quòd gratuita sit electio, quòd sit extra nos: quòd electio non sit quærenda in materia hominis:

nis: quòd electio sit firma & rata: quòd salus nostra fundetur in solo Christo: quòd omne humanum meritum excludatur: quòd electi dicantur qui in Christo sunt per fidem, firmum enim stat salutis nostræ principium. Qui credit in Filium non peribit, sed habebit uitam æternam, per fidem enim fit transitus ab æterna electione ad futuram glorificationem.

Quidam ex hoc loco sic ratiocinantur. Deus elegit quosdam in Christo ante creationem mundi, ergo Deus ordinauit lapsum hominis ante mundum conditum. Nam ex ijs qui lapsi erant, quidam eliguntur ad uitam, quidam iustæ damnationi reseruantur. Iam cum necesse sit ante lapsum stetisse homines, sequitur quod Deus ordinauerit creationem hominis in iusticia & sanctitate unde caderet per peccatum. Sunt igitur à Deo ordinata creatio hominis, corruptio hominis, electio similiter & reprobatio.

Ad hoc argumentum respondeo: quòd aliud sit ordinare & efficere, aliud præscire in suo æterno. Deus ordinauit creationem hominis ad imaginem suam, ut esset iustus & sanctus: & fuit Dei uoluntas paterna, ut sua creatura talis permaneret. Præsciuit quòd esset casurus homo, deceptus à Satana, non tamen ordinauit casum, Imò casus iste fuit contra ordinem diuinum, alioqui le-

thalis

thalis nequaquàm homini fuisset. Verùm cùm præsciret morbum, ordinauit remedium, nempe electionem lapsi hominis in Christo Iesu.

Non est ergo præscientia Dei causa lapsus, sed contrà lapsus futurus fuit præscientiæ causa. Non enim pendet res à scientia sed scientia à re. Deinde sciendum est quod electio Dei sit æterna, omni tempore superior, ut temporis ratione nec prius quicquam, nec posterius in illa habeatur. Paulus itaq; cum dicat Deum nos elegisse ante constitutionem mundi, loquitur nostri respectu, qui tum demum electi dicimur æterno Dei decreto, quando in Christum credimus & sanctitati innocentiæq; studemus.

Hinc sequitur execrandas esse blasphemas quorundam uoces, qui dicunt: Si electus sum non damnabit me mea iniquitas, Dei consilium immutabile est: Si non sum electus nec mihi proderit nec fides, nec uirtutis studium, has uoces blasphemas refutat electionis modus, qui est conditionalis. Electi sumus in Christo, ergo hac conditione electi sumus si in Christo fuerimus: hoc est, si in Christum crediderimus. Quare qui damnatur sua damnatur culpa, præterea quod lapsus noluerit apprehendere dexteram Dei uolentis se erigere. Hoc probatur fine ministerij uerbi. Nam Deus ideo emisit Apostolos & eorum successores, ut prædicent Euangelium & credentes habeant

beant uitam æternam. Est proinde reuera conditionalis nostra salus, sicut etiam hæc Pauli dicta testantur. Ad Colossenses 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modò principium fiduciæ usq; ad finem firmum teneamus 1. Timoth: 2. Mulier saluabitur si manserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen uestiti & non nudi reperiamur. Christus similiter hanc conditionem inculcat. Qui crediderit saluabitur, qui non crediderit damnabitur, Lucæ 13. Nisi pœnitentiam egeritis similiter omnes peribitis, Iohan. 13. Si manseritis in me & uerba mea in uobis manserint. Apud hanc uerbi Dei simplicitatem constanter maneamus: nec sinamus nos ab ea ulla sophistica abduci: tribuamus Deo laudem ueritatis, & uerè statuamus ipsum id reuera uelle, quod uerbo suo se uelle testatur.

Verùm si non poterimus respondere ad omnes Sophistarum argutias qui uariè scripturam torquent ut sua fatalia decreta communiant, fatemur nos infantes esse in schola Christi, & elementa pietatis quæ hausimus summa fide retineamus, nec sinamus nobis eripi hæc dulcissima dicta. Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus uenit in hunc mundum ad saluandum peccatores. Item, hoc honestum & acceptandum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes uult

saluare

ſaluare & ad cognitionem ueritatis uenire, unus enim Deus, unus etiam mediator Dei & hominum homo Ieſus Chriſtus, qui dedit ſemetipſum ἀντίλυτρον pro omnibus. Dominus ipſe ait. Non ueni in mundum ad uocandum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Et rurſus. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, ego refocillabo uos: Et Petrus in tertio, ſecundæ, Deus eſt longanimis erga Vos non uolens ullos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Rom. 10. Omnis qui credit in eum non pudefiet, non eſt enim diſtinctio Iudæi & Græci, nam idem Dominus diues in omnes inuocantes eum. Et ad Titum 2: Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate & mundanis deſiderijs modeſtè, iuſtè, & piè uiuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem & apparitionem glorioſam magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Huiuſmodi dicta conſtanter opponamus omni ſophiſticæ, nihil morantes ſi Sophiſtæ nos interim ſtultos, rudes, bardos ἀσυλλογίστους, aſinos, & quicquid iſtorum libidini placet, appellitēt: Chriſtus ſolus ſit noſtra ſapientia, quem certo ſcimus omnem ſophiſticam odiſſe.

Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum in ſeipſum, ſecundum beneplacitum uo-

luntatis ſuæ in laudem gloriæ & gratiæ ipſius, qua nos gratos reddidit in dilecto, in quo habemus redemtionem per ſanguinem eius, remiſsionem peccatorum iuxta diuitias gratiæ ipſius.

Expoſitio ſeu Ætiologiæ proximæ ἐπεξεργασία *eſt, hoc eſt, illuſtris quædam expolitaq; cum maiori rerum uerborumq; pondere ac circumſtantiarum notatione repetitio, hic enim Apoſtolus altius repetit & inculcat quod antea dixerat, cumulans quæ ad* ἐνεργείαν *et euidentiam facere uidebantur. Nos autem ut theſaurum in hac pericopa contentum commodius eruamus, & nobis applicemus,* ἀνάλυσιν *inſtituamus, ſingula membra ſeorſim conſideremus, perpendamusq; exactius.*

SVNT AVTEM HVIVS pericopæ octo membra.

Primò loco, *repetit ipſum fundamentum ſeu primam cauſam benedictionis noſtræ ſpiritualis, hoc eſt, ſalutis noſtræ, nimirum ipſam prædeſtinationem, qua Deus ante mundi conſtitutionem præſciuit ſalutem eorum qui erant crediturí in Chriſtum. Vt enim electionis, ita & prædeſtinationis materia eſt unicus Ieſus Chriſtus Dominus noſter.*

Secundo

Secundo loco, prædestinationis formam ponit, nempe προθεσίαν, id est, adoptionem qua adoptamur in Filios Dei, qui antea propter peccatum eramus filij iræ, Hæc prædestinata adoptio nobis per fidem accommodatur iuxta illud. Potestatem dedit credentibus in ipsum, ut sint Filij Dei. Iam cum Deus inuitat omnes per prædicationem Euangelij ad fidem, non est dubitandum quin Deus reuera uelit omnium salutem, absit enim à pijs mentibus procul, sentire cor miserentis discrepare à uoce uocantis.

Tertio loco, quia peccato primorum parentum et nostro proprio uitio effectum est, ut simus à Deo abalienati, & procul ueluti repulsi à familia Dei, Apostolus medium ostendit quo rursus Deo iungimur, recipimur in familiam Dei, ac adoptamur in filios. Hoc remediū est Iesus Christus unicus mediator Dei & hominum fide apprehensus ad prædicationē Euangelij, in qua spiritus sanctus est efficax. Hic manifestè omnia humana merita, quantum quidem ad salutem nostram attinet euertuntur & corruunt, & omnis prærogatiua carnis & gloriatio confunditur, ut qui gloriatur in Domino glorietur: in quo & electi & prædestinati sumus.

Quarto loco, causam impulsiuam huius excellentis gratiæ & adoptionis exprimit, nempe εὐδοκίαν Dei patris, hoc est, beneuolam gratui-

tam & paternam affectionem, seu στοργὴν patris cœlestis erga genus humanum. Hanc εὐδοκίαν angeli prædicant nato Christo, cum inquiunt: Gloria in excelsis Deo, & in terris pax, & erga homines εὐδοκία. Hoc ipsum Pater cœlestis testatus est de cœlo, inquiens: Hic est Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, hoc est, in quo beneuolo factus sum animo & propenso ad genus humanum saluandum. Caueamus ergo ne beneplacitum Dei erga nos quæramus alibi, quàm in solo Iesu Christo, quod in ipso absq; omni dubio inueniemus per fidem.

Quintò loco adoptionis nostræ ultimus finis additur, qui ter in hoc capite repetitur: uidelicet, ut laudetur gloria gratiæ ipsius. Sicut enim à Deo est adoptio nostri, ita in Deum tendat oportet, ut ipsius bonitas prædicetur ac celebretur per Christum Iesum. Hic finis nequaquam separandus est ab adoptionis gratia: ex quo manifestè patet quàm sit necessaria noua obedientia in renatis per fidem. Nam noua obedientia in eo sita est, ut Deum celebremus, mente, corde, uoce operibus adeoq; tota uita nostra. Pudeat ergo eos suæ stultitiæ, qui bona Christianorum opera non solum non necessaria esse, uerumetiam officere hominibus docent.

Sexto loco, unde & ex quo fonte profluat illa εὐδοκία paterna & gratia Dei erga nos aperit, cum

cum inquit. Qua nos charos habuit in dilecto, hic dilectus Iesus Christus fons ille est, ex quo illa immensa Dei gratia in nos diriuat, Vnde efficitur quod supra annotauimus, neminem huius gratiæ fore participem nisi qui hunc Dei dilectum filium fide apprehenderit.

Septimo loco, additur de redemtione, uidelicet, quòd dilectus ille Dei nos suo sanguine redemerit, ac peccata nostra expiauerit, ut quotquot in ipsum firma recumbimus fide, iusti in conspectu Dei apparcamus.

Octauo loco redemtionis nostri per Christum factæ principalis signatur causa cum dicitur. Iuxta diuitias gratiæ suæ, id est, iuxta inexhaustam & ineffabilem gratiam Dei qua uoluit filium suum dilectum uictimam fieri expiatricem peccati hominum, ut ita & satisfieret iusticiæ Dei, & locus esset misericordiæ. Diuitiæ, gratiæ idiotismo hebraico immensam & inexhaustam gratiam, ut dixi, significant, nec sine singulari consilio hac forma loquendi usus est Apostolus. Nos proinde non solùm cogitemus quantum sit precium sanguinis Christi in conspectu Dei, Verumetiam quanta sit redundantia gratiæ Dei inde manantis: ne quis existimet hanc Dei gratiam ad paucosquosdam se extendere, aut iam totam tot seculis effusam esse, ut nostris etiam peccatis

qui in finem seculi incidimus expiandis non sufficiat.

Vide quàm diues maximarum earumq; diuinissimarum rerum sit hæc breuis pericopa. Quare diligenter discatur, & eius singula uerba perpendantur. Nullibi enim nec breuius nec magis appositè salutis nostræ mysterium describitur.

Quam ubertim effudit in nos, in omni sapientia & prudentia, cognitum nobis faciendo mysterium uoluntatis suæ iuxta beneplacitum eius, quod proposuerat in seipso in dispensationem plenitudinis temporum recollígere omnia in Christo, & quæ sunt in cœlis, & quæ sunt in terra in ipso.

Obseruetur pulcherrima orationis Paulinæ œconomia. Hactenus mire & uerborum & rerum pondere causas benedictionis & salutis exposuit. Iam ad instrumentum quo nobis spiritualis gratia illa reuelatur, offertur, & communicatur, descendit: nempe ad ipsum uerbi ministerium, de quo ministerio non uulgaribus uerbis loquitur, sed grandi orationis genere utitur, idque in hunc finem, ut nobis maiorem huius cœle-

cœlestis gratiæ zelum accendat. Summa proinde huius pericopæ est, quòd Apostolus doceat salutarem illam Dei gratiam per Euangelium in nos copiosissimè effundi, iuxta beneplacitum Dei, ut omnia tandem in Christo recolligantur. Iam uerba singula perpendamus exactius. Primò loco utitur Apostolus uerbo περισσεύειν quo diuitiæ illæ gratiæ Dei significantur, de quibus dixerat, ut sciamus gratiam Dei sufficere omnibus hominibus saluandis. Nunquam enim ita exhauritur fons gratiæ, quin inde haurire quilibet possit qui eum fide accesserit, nec peccata hominum tam multa & tam magna esse possunt, quin huius effusæ gratiæ ueluti diluuio quodam obrui & submergi possint, modo in arcam Noë, id est, in familiam Dei per fidem Christi se homines recœperint. Nemo ergo ob peccatorum suorum magnitudinem & multitudinem desperet, sed dum tempus adhuc gratiæ est, maturè resipiscat ac confugiat ad ipsum qui se clamat uenisse in mundum, ut peccatores saluos faciat & pœnitentes in gratiam recipiat.

Effectum Euangelij in auditoribus addit, nimirum quod per illud instituantur in omni sapientia & prudentia. Ita enim rectissimè uertunt, uetus interpres, & Erasmus. Discernuntur nutem hæ uoces rectissimè, si sapien. iam ad γνῶσιν, prudentiam uero ad πρᾶξιν re-

ξιν referamus. Illa enim duo nos ex prædicatione Euangelij haurire oportet. Sapientia ergo significat cognitionem Euangelij, id est, noticiam Dei eorumq; omnium, quæ ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt. Prudentia ut consiliorum & actionum moderatrix, eam noticiam uitæ formandæ & actionibus accommodat, ut non solum in cognitione, uerumetiam in sensu, ut loquitur Apostolus Philip. 1. abundemus. Ex hoc effectu Euangelij colligantur sequentes hypotheses.

Prima, prædicationem Euangelij esse reuelationem gratiæ Dei erga genus humanum, adeoq; electionis qua Deus homines in Christo elegit.

Secunda, sapientiam plenam & prudentiam filiorum Dei in Euangelio contineri, quantum quidem ad salutem consequendam satis est.

Tertia quæ ex superioribus concluditur, intrepidè licere filijs Dei omnes doctrinas hominum & angelorum Euangelio aduersantes aspernari, imò execrari, iuxta illud. Anathema sit qui aliud Euangelium prædicauerit.

Porrò cui mox addit Apostolus. Cognitum faciendo uobis mysterium uoluntatis suæ iuxta beneplacitum suum. iterum commendat nobis Euangelium, in qua commendatione tria sunt præcipuè obseruanda.

Primùm quòd Euangelium mysterium nomi-

net,

net, id est, arcanum, ex quo sequitur quod non sit sapientia rationis humanæ, sed super cœlestis gratiæ. Nam si ratione deprehendi potuisset, non illud Paulus uocasset mysterium. appellationis huius rationem exponit Roma: ultimo hisce uerbis: Iuxta Euangelium meum & preconium Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij, quòd à temporibus æternis tacitum fuit, nunc uero factum est manifestum & per scripturas Propheticas ex imperio æterni Dei, in obedientiam omnibus gentibus reuelatum est.

Secundum, quod Euangelium sit mysterium uoluntatis Dei iuxta beneplacitum ipsius, sed quænam est illa uoluntas beneplaciti in Deo? ut gentes omnes credant Euangelio & obediant. Ita enim paulò ante uerbis Apostoli docuimus.

Quod autem euentus non uoluntati beneplaciti Dei respondeat, culpa sit hominum, qui oblatam salutem malignè respuunt in propriam perniciem. Est proinde prædicatio gratiæ si consilium Dei & beneplacitum respicis, uniuersalis. At si euentum consideras particularis uidetur quod sane sit proprio hominis uitio non Dei creantis & dantis filium destinatione. Ipse enim reuera uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire, sicuti supra copiosius ostendimus, ubi electionem conditionatam esse docuimus.

Tertium, quod Apostolus eandem patefactionis mysterij causam facit, quam supra æternæ electionis & prædestinationis fecerat, nempe εὐδοκίαν Dei Patris. Vnde monemur de electione & prædestinatione iudicandum ex uocatione, quæ uocatio cum & sit uniuersalis, iuxta illud: Ite in mundum uniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ (Dum omnem creaturam nominat, tollit personarum & nationum discrimina.) Et habeat annexam conditionem fidei iuxta illud. Qui crediderit saluus erit? Erit etiam electio & prædestinatio conditionata, ut quæ à Christo sua materia non sit separanda.

Sequitur huius beneplaciti Dei duplex πρόθεσις, prior de tempore patefactionis mysterij Euangelij, posterior de fine patefactionis. Cum enim dicit: in dispensationem plenitudinis temporum, significat tum demum beneplacitum Dei patefactum fuisse, quando tempus quod constituerat apud se Deus impletum fuit, hoc autem tempus, ut signo à Iacobo Patriarcha est notatum: Ita à Daniele termino certo signatum est. Iacob ait: Non auferetur sceptrum de Iuda donec ueniat Silo, hoc est, Semen mulieris promissum parentibus. Daniel septuaginta hebdomadas annorum à captiuitate Babylonica usq; ad Christum Dominum numerat de hoc tempore loquitur Paulus ad Galat: cum inquit. Quando uenit

plenitu-

plenitudo temporis emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret.

Vocabulum dispensationis, quo hic Paulus usus est, græcè οἰκονομία est, huius uocis usus est duplex. Aliâs enim, idq; iuxta ἔτυμον, notat curam & administrationem rei domesticæ. Aliâs sed metaphoricè, significat ordinem rerum gerendarum & certum administrationis & tractationis rerum ordinem. Posterior προθέσεως est de fine patefactionis beneplaciti Dei, qui est recolligere omnia summatim in Christo. Vox græca qua Paulus usus est, ἀνακεφαλαιώσασθαι, significat quæ dissita & dispersa fuerunt in unum ueluti corpus coniungere, ac uni capiti subiungere. Est enim κεφάλαιον (unde græcum uerbum deductum est) ueluti summaria quædam rerum subductio, & tanquam quædam partium in unum collectio, significat ergo Apostolus creaturas dispersas in unum colligi per Christum, ut iam collectæ sint sub uno capite. Diuisio quæ sequitur totam Ecclesiam comprehendit. Quæ sunt, inquit, in cœlis, id est, beati angeli & credentes qui mortui sunt ante assumtam humanam naturam à Filio Dei, & quæ in terris, hoc est, omnes qui exhibito Christo credunt & credituri sunt, sint sub uno capite tanquam corpus unum multis et uarijs constans membris. Hinc monemur

nemur & fidei qua coniungimur capiti Christo, & charitatis qua inter nos consociamur. Hanc societatem nobis etiam commendant sacramenta Ecclesiæ: Baptismus testatur nos baptizari in unum corpus, Cœna Domini communionem nostri cum Christo docet et inter nos spiritualis societatis est testificatio & efficax quoddam Symbolum.

In quo etiam in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium uoluntatis eius, ut simus in laudem gloriæ ipsius nos qui ante sperauimus in Christo.

Hactenus in genere de omnibus in Christo electis loquutus est: Iam per distributionem thesin duabus hypothesibus accommodat, ac primum de Iudæis agit, quos gratiæ cœlestis participes esse factos commonstrat. Ponit autem ordine tres causas huius cœlestis gratiæ, nimirum efficientem, finalem, & instrumentalem.

Efficientem exprimit, cum inquit, prædestinati secundum propositum eius. De hac causa uide ea quæ supra annotauimus.

Finalem addit. Vt simus in laudem gloriæ eius, hoc est, ut laudetur ipse Deus ob gratiæ & misericordiæ exhibitæ magnitudinem.

Instru-

Instrumentum apponit cum inquit Qui ante sperauimus in Christo. Spei enim nomine hic etiam fidem comprehendit: Quod autem de fide interpretor, quod hic spei tribuitur nihil habet obscuri. Vt enim sæpe fides pro spe: ita spes pro fide propter mutuam consequutionem ponitur. Nam quod fides in præsenti amplectitur. id spes futurum expectat: has tres gratiæ causas hic ponit Apostolus, quam gratiam ut supra benedictionem υἱοθεσίαν appellauit: Ita hic Sortis nomine designet, Idq; ut intelligatur plane gratuita esse. Sors enim non est hominis electio sed uoluntas Dei qui omnibus gratuitam offert salutem. Quod autem addit. Qui operatur omnia secundum consilium uoluntatis suæ, duplicem doctrinam nobis suppeditat. Primam quòd Deus non sit iuxta fatum stoicum causis secundis alligatus, sed liberrimum agens. Qui enim ex consilio agit & liberè nulla omnino necessitate compulsus agit: necessaria enim nec consilio reguntur nec uoluntate imperantur. Secundam, quod Deus omnia salutaria & bona in Ecclesia operetur, non autem mala & peccata, quemadmodum quidam ex hoc loco perperam concludunt: Dicunt enim: Qui omnia dicit nihil excludit, sed illorum ratio refellitur uerbis Apostoli. Nam si ex consilio uoluntatis suæ omnia operatur Deus. Et uoluntas Dei sanctissima & optima est,

ma est, quæ nihil omnino uult mali, quemadmodum clarè pronunciat Psalmista: Non uolens iniquitatem tu es, profecto fieri non potest, ut ipse Deus sit autor peccati aut alicuius mali culpæ. Deinde loci circumstantia restringit uniuersalem particulam ad certum actionum genus. Ita enim ait textus, operatur omnia ut simus in laudem gloriæ ipsius, hoc est, facit ut uelimus & faciamus quæ Deo in laudem cædunt. Loquitur ergo manifestè de actionibus salutaribus Dei in Ecclesia. Ipse enim mouet uoluntatem nostram, ut uelimus, & uires addit ne frustra uelimus.

In quo & uos audito sermine ueritatis Euangelio salutis uestræ, in quo etiam credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ, in redemtionem in laudem gloriæ eius.

Alterum distributionis membrum est, in quo gentibus sub Ephesiorum nomine gratiæ cœlestis, benedictionis spiritualis, adoptionis & sortis sanctorum participationem accommodat, sumto argumento ab effectu prædicati Euangelij apud Ephesios. Verum quoniam hæc pericopa plenissima est doctrinæ spiritualis, eam in sua quasi membra retexam, quo apertius doctrina

ctrina conſpiciatur, & ad uſum noſtrum transferatur.

Primo loco mentio ſit prædicationis Euangelij, quo Deus mundo ſuam uoluntatem de gratuita ſalute reuelat, eamq; promiſcuè omnibus offert, iuxta illud. Ite in mundum uniuerſum & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Secundo loco ſequitur fides quæ ex prædicato Euangelio, operante ſpiritu ſancto concepta, ſalutem quam offert Euangelium apprehendit, tribuens Deo laudem ueritatis.

Tum accedit obſignatio ſpiritus ſancti, quo tum demum obſignari dicimur, quando ex fide Ieſu Chriſti ueros fidei fructus edimus, hunc Spiritum ſanctum, Spiritum promiſſionis uocat Apoſtolus, cùm quia promiſſa bona obſignat, tum quia ex promiſſione datur.

Quarto loco additur uſus collati ſpiritus ſancti, nimirum ut ſit arrabo hæreditatis noſtræ: quam nondum integram obtinemus, ſed expectamus futurum. Vt enim arra eſt cum de precio datur aliquid, quod non eſt auferendum ſed complendum: Ita donatio Spiritus ſancti pars quædam eſt hæreditatis noſtræ collata ad nos certificandos de hæreditate integra, quæ eſt æterna uita, quæ ideo hæreditas dicitur, quia nobis gratis ex paterna bonitate ſine noſtris meritis contingit, qui ſumus effecti membra Chriſti filij

Dei

Dei naturalis, ad quem omnia quæ patris sunt, pertinent.

Quintò additur temporis circumstantia, In redemtionem, inquit, acquisitionis, hoc est, usq; ad diē iudicij, in quo nos qui acquisiti sumus per redemtionem quæ est in Christi sanguine, plenam obtinebimus hæreditatem. In redemtionem ergo, id est, in diem redemtionis, acquisitionis, id est nostri, qui acquisiti sumus per redemtionem illam.

Hactenus retexuimus præsentem pericopam in sua membra in qua pulcherrimè Apostolus modum & ordinem reparationis nostri describit, orditur enim à prædicatione Euangelij: huic fidem adhibendam esse monet: quod cum fit, sentitur in corde obsignatio spiritus, qui promissæ hæreditatis tanquam arra quædam est, horum omnium finis ultimus, est gloria Dei ex misericordia sonantis & saluantis omnes credentes. Vt enim medici (inquit Ambrosius) laus est si multos curet: Ita laus gloria Dei existit quando multi acquiruntur ad fidem. Deinde obseruandum est quod duplici titulo Euangelium Christi ornat. Primum enim per antonomasian Euangelium uocat, sermonem ueritatis, qui titulus a materia rei Euangelio subiectæ sumitur. Continet enim Euangelium æternam ueritatem Dei, & infallibile de salute per Christum consequenda testi-

da testimonium. Alter titulus est, quod appelletur Euangelium salutis, qui titulus a fine Euangelij sumitur. destinatur enim Euangelium saluti nostræ. Nam ut lex dum requirit iusticiam, permittit simul salutem & uitam facientibus eam, & contra minatur damnationem omnibus legis transgressoribus: quia non habent iusticiam, quam requirit, monstrat Christum qui finis est legis in iusticiam omni credenti. Ac ita iusticiam adeoq; salutem quam faciendo non potuimus consequi, credendo consequimur, dum Christi iusticia, expiato peccato per uictimam ipsius, nobis imputata, iusti, adeoq; salutis participes reddimur. Neq; hoc prætereundum est: quod quemadmodum supra electionis & prædestinationis, deinde etiam uocationis finem fecit laudem gloriæ Dei: Ita hic quoq; sanctificationis eundem finem constituit: ex quo sequitur omnem salutis gloriam omni creaturæ & merito humano adimendam esse, ac soli Deo per Iesum Christum asscribendam. Quare ut in omnibus bonis rebus: Ita hic maximè locum habet Nazianzeni uersiculus ἀρχὼ ἅπάντων καὶ τέλος πίστις θεός.

Propter hoc & ego audita fide uestra in Domino Iesu, & charitate in omnes sanctos nō cessō gratias agere

pro uobis, mentionem ueſtri faciens in orationibus meis.

Enumeratis beneficijs Dei collatis generi humano, exponit Apoſtolus quid iſtorum beneficiorum cogitatio in ſe effecerit, uidelicet quod commouerit & excitauerit ipſum ad agendas Deo gratias tantorum bonorum fonti, & autori. Hoc Apoſtoli factum ut ſit nobis ueluti regula in tota uita obſeruanda par eſt, uidelicet ut memoria & commemoratio beneficiorum Dei nos excitet ad gratiarum actionem. Qui enim uel cogitat uel audit commemorari Dei beneficia, & non cordis ſaltem affectu in gratiarum actionem prorumpit, is profecto ut ingratus eſt Deo, ideoq; iniuſtus, ita meretur ſua ingratitudine ut Dei gratijs ſpolietur ipſe. Nam ut poſſeßione rerum requiritur cùm ius poſſeßionis, tum uſus legitimus: Ita in Chriſtiano requiritur, ut gratijs quas merito Chriſti, ideoq; iure poßidet, cum gratiarum actione in gloriam conferentis, utatur. Deinde hic locus docet quòd iuſtißimus ordo hic, ſit, ut pro acceptis beneficijs gratiarum actio præcedat, atq; eam mox ſequatur petitio, qua & conſeruationem acceptorum beneficiorum precemur, & alia dona ſalutaria petamus. Præterea docet hic locus beneficium Dei merum eſſe, profectum hominũ in pietate. Nam dum Paulus Dei gratias agit, quod Epheſij in ſpe & charitate

proſ-

proficiant, agnoſcit profecto Deum [illegible]ius boni autorum eſſe. hic enim gratuita ſua bonitate & excitat bonos rerumpubilca. rectores, & mittit Synceros Euangelij miniſtros, & in auditoribus ad prædicationem & meditattonem uerbi ſuo ſpiritu eſt efficax, faciens ut auditores & credant & diligant. Ad hæc docet hic locus quæ ſint præcipua Chriſtianorum officia, quæ ad duo capita reuocat nimirum ad fidem Ieſu Chriſti & charitatem erga ſanctos, Hæc taman ita intelligi debent, ut ſimul cum his intelligantur omnia quæ natura cum illis, coniuncta ſunt, uidelicet eorum neceſſaria effecta ſeu fructus.

Fides ergo cum habeat adiunctam ſpem, inuocationem, timorem Dei, dilectionem, pacientiam &c. non dedit illis ſuis fructibus ſpoliari.

Similiter charitas officia charitatis erga omnes homines complectitur.

Vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater gloriæ det uobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitione ipſius & illuminatos oculos mentis ueſtræ.

Quid precibus ſuis optat Epheſijs exponit Apoſtolus, nempe ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitione Ieſu Chriſti, hoc eſt ueram

mysterij Euangelij noticiam, quam reuelat spiritus, quando in cordibus audientium & meditantium Euangelium est efficax. Nam cum Euangelium in agnitionem Christi, qui nobis à Deo datus est sapientia, nos ducit spiritu sapientiæ donamur, quo illuminantur oculi mentis nostræ ad intelligendum mysterium Euangelij. Iam uideamus circumstantias precationis Apostoli, Prima est quod ipsum Deum, qui ut solus omnium bonorum est autor: Ita solus est inuocandus, precetur. Secunda per quem petit, hanc exprimit cum inquit, Deus domini nostri Iesu Christi, ac si diceret: Non meis meritis nitor, sed Christi intercessione fretus Deum inuoco. Est enim is solus mediator Dei & hominum, Quare & ipse dixit Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis.

Athanasius in parenthesi ponit hæc uerba Domini nostri Iesu Christi pater, ut gloria non patris sed Dei epitheton sit, quod nimis coactum uidetur, potius igitur ita ordinemus, Deus domini nostri Iesu Christi, & pater gloriæ. Respicere enim uidetur Apostolus ad uerba Domini excitati à mortuis, et in hunc modum dicentis: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, Deum meum & Deum uestrum. Ideo Christus natus est homo, ut non solum patrem uerumetiam Deum nobiscum haberet comunem, unde summa

conso-

consolatio piorum petitur. Ita enim fides concludit, Pater & Deus Domini nostri Iesu Christi, etiam noster pater & Deus est. Igitur omnium bonorum cœlestium cum Christo facti sumus participes. Ergo nobis & benè uult, & nouit, & potest dare salutaria.

Sed qui hoc conuenit? An non patri æqualis est filius? Est sane patri ut ὁμοούσιος, ita & coæqualis, sed filius inaniuit seipsum forma serui assumta. Et tametsi propriè humanæ naturæ conuenit Christum Deo patri subijci: tamen ad ipsam personam unitatis personalis respectu refertur, quia idem & homo & Deus est. Pater præterea gloriæ Deus à Paulo nominatur. Primùm quia eius gloria omnia plena sunt. Deinde quia omnis gloria ipsi soli detur, Tùm quia omnis gloriæ fons & autor existit.

Cur autem hoc loco Paulus Deo tribuat hoc Epitethon hæc est ratio. Rogat Deum, ut det Ephesijs spiritum sapientiæ, &c. Quòd sane donum cum in gloriam Dei uergit, tùm facit, ut ipsi Ephesij gloriæ cœlestis reddantur participes. Est enim usitatum scripturis Deo epitetha tribuere, ratione materiæ de qua agitur. Ex quo fit quòd nunc pater misericordiarum, nunc Deus omnis consolationis, Deus salutis, Deus pacis & dilectionis dicatur. Multa exempla huius generis

in Psalmis Dauidicis offeruntur, ut cum dicitur: Dominus fortitudo mea & cornu salutis meæ. Item, Dominus rupes mea. Item, Deus refugium & uirtus. Item Deus ultionum Dominus, & Deus iudicij Dominus.

Hunc morem & nos sequi in nostris precibus utile fuerit, permultum enim facit ad excitandos animos nostros inter precandum.

Tertia quod Paulus Ephesijs fidelibus in Christo salutaria precetur, uidelicet Spiritum sapientiæ & reuelationis, & illuminationem oculorum mentis, ut Christum agnoscant. Hæc circumstantia ministros uerbi admonere sui officij debet, uidelicet quod non solùm eos oporteat salutaria suos docere auditores, uerumetiam ijsdem salutaria precari.

Vt sciatis quæ sit spes uocationis ipsius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis, & quæ superexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos, qui credimus iuxta efficaciam potentię roboris ipsius quam operatus est in Christo.

Quò spectet spiritus sapientiæ & reuelationis quem Ephesijs precatur Apostolus, expenditur, nimirum eò ut quantus sit thesaurus ille cœlestium

stium bonorum, quem in Christo obtinent, intelligant. Vtitur autem hic Apostolus expolitione Rhetorica, cùm exaggerandi gratia, tum ut eò melius quantum fieri potest, præcium thesauri & dignitas æstimetur. Primo loco optat ut sciant Ephesij, quæ sit spes uocationis ipsius, hoc est ut intelligant quam eximia & præclara sint illa cœlestia bona quæ Christus in suo Euangelio proponit & ad quæ uocantur credentes. Est autem metonymia in uocabulo spei. Nam spes hoc loco pro eius obiecto, hoc est, re sperata ponitur. Sic ad Galatas spem iusticiæ uocat speratam iusticiam, qua uidelicet erimus conformes Deo in omni eternitate, qui hinc in uera fide & uocatione discesserimus. Spes igitur uocationis, est fœlicitas illa ad quam per Euangelium uocamur. Hanc spem interpretatur Apostolus cum ait: Et quæ sint diuitiæ gloriæ hæreditatis ipsius, hoc est, ut sciatis quàm magnifica sit & inæstimabilis gloriosa illa hæreditas filiorum Dei, hoc est, credentium Euangelio.

Huc additur amplificatio à causa. Et quæ sit inquit, superexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos qui credimus, quasi diceret: nos thesaurum illum cœlestium bonorum nequaquam cõsequimur nostris uirib. aut meritis, sed potentia Dei. Nec ociosè prætereundum est quod, inqt, Erga nos qui credimus, Significat enim sola fi-

de hunc thesaurum & accipi & obtineri, cuius quædam certissima arra est Spiritus sanctus, sicuti supra ostensum est.

Quod autem addit. Secundum efficaciam potentiæ roboris ipsius, Vehementiæ gratia factum est, ut nos excitemur ad seriò cogitandum quæ sit causa, à qua proficiscitur tantus salutis thesaurus: nec torpore aliquo aut diffidentia deficientes segnius in cœpto cursu progrediamur. Vocabula igitur roboris, potentiæ, et efficaciæ nihil aliud uolunt, quàm docere insuperabilem esse, potentiam Dei, qua ut potest ipse omnia quæ uult: Ita etiam thesaurum promissum in Christo, suo tempore credentibus tradet: cuius rei argumentum subijcit, cum inquit: Quam operatus est in Christo, hoc est, quam potentiam Deus in Christo declarauit, ac si dicat: Deus suæ potentiæ non obscurum exhibuit specimen in Christo capite uestro, cuius cum membra sitis, uos qui creditis simili potentia est glorificaturus.

Vocabula roboris, potentiæ & efficaciæ hoc pacto distinguuntur, ἰσχὺς, id est, robur, naturæ est & absolute significat. κράτος, id est, potentia, relationem habet ad obiecta. ἐνέργεια, id est, efficacia, utriusq; effectus est. Quidam sic distinguunt, ut robur sit ueluti radix, cuius arbor sit potentia, & fructus efficacia. Ex hoc loco

Apostoli

Apostoli discamus opponere potentiam Dei, cùm diffidentiæ carnali, tùm omnibus rationis stultæ argumentis, quibus homines dementati à Diabolo, uolunt nos abducere à spe uocationis nostræ, quam habemus in Christo Iesu.

Dum illum excitauit ā mortuis,& sedere fecit in dextera ipsius in cœlestibus,supra omnem principatum, & potestatem,& uirtutem,&dominationem,& omne nomen quod nominatur, nō solum in seculo hoc,sed etiam in futuro. Et omnia subiecit pedibus eius& ipsum dedit caput supra omnia Ecclesiæ, quæ est corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Qualis fuerit efficacia potentiæ roboris Dei, quam dixit Deum operatum fuisse in Christo, pulcherrima distributione, exponit, in qua gloria triumphantis Christi ueluti ob oculos ponitur, & præcipui articuli fidei nostræ de Christo Domino recitantur, quorum explicatio longior petenda est ex alijs Scripturæ locis. Nos autem, ut singula fidei nostræ confirmandæ & excitandæ accommodemus efficacius, analysin instituemus,

& hanc pericopam in septem dispartiemur membra, Et quid fides nostra ex singulis colligere debeat, breuiter indicabo.

Primùm membrum hisce uerbis enunciatur: Dum illum excitauit à mortuis: hoc est, Deus excitando Filium suum à mortuis efficaciam potentiæ roboris sui declarauit. Huius primi membri tres sunt articuli. Primus, de morte Domini. Secundus, de resurrectione eiusdem. Tertius, de uirtute qua excitatus sit Dominus, de his tribus articulis breuissimam subijciamus admonitionem. Historia mortis Domini in scriptis Prophetici ex Apostolicis & ex Symbolis nota est. Sed eius efficacia & uirtus diligenter distinguenda est à passionibus & mortibus aliorum sanctorum. Nam aliorum sanctorum passiones & mortes, aut fuerunt martyria aut explorationes fidei & confessionis, aut, ut in latrone, certorum peccatorum supplicia. Verùm mors & passio Christi longe aliter consideranda est, quam Christus ipse Iohan. capite 17. definit sanctificationem, id est, oblationem sui pro multis. Et, Matth. 20. eandem definit λύτρον, pro multis, ita enim ait: Filius hominis non uenit, ut ministretur ei, sed ut ministret & det animam suam λύτρον pro multis.

Est autem λύτρον non redemtio, ut uetus interpres reddidit, sed precium redemtionis. Nam

græcis

græcis λύτρον significat quicquid soluitur ad eos redimendos qui captiui tenentur, Quod Homerus Iliad: ἄποινον uocat.

Est proinde passio & mors Christi λύτρον, id est, precium solutum in redemtionē hominū, qui captiui sub Diaboli imperio detinebantur. Quod quidem precium Deo, cuius iusta sententia captiui eramus, solutum est, hoc precium suam æstimationem habet, infinitam ab illa admiranda unione diuinæ et humanæ naturæ in una persona, unde Paulus, Act. 20. non dubitat pronunciare Ecclesiam sanguine Dei acquisitam esse.

Huc pleniorem definitionem declarandi gratia asscribamus. Passio & mors Domini nostri Iesu Christi Dei & hominis, est sacrificium propitiatorium in quo æternus Filius æterni Dei, homo factus, seipsum per æternum spiritum obtulit patri, ut ista sua uictima & obedientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes credentes per eundem Sanctificentur ad uitam æternam. Vt ex hac definitione mens nostra & iudicium rectè informatur de passione & morte Domini: Ita fides nostra excitari debet, & firmiter statuere peccatum morte Christi expiatum esse, adeo ut non sit amplius in memoria apud Deum. Præterea & animi perpetua gratitudine & innocentia uitæ hoc ingens beneficium prædicabit.

Secun-

Secundus articulus huius primi membri est de resurrectione Domini, de qua quid sit piè sentiendum breuiter explicabimus. Primùm tenenda sunt testimonia resurrectionis, quorum tria genera facere soleo, de quibus consulatur Catechismus & enarratio Euangelij de resurrectione Domini. Definitio resurrectionis Domini teneatur, uidelicet, quòd resurrectio Christi à mortuis sit uictoria Christi & triumphus super peccato, morte, inferno, atq; adeo super toto regno Satanæ. Resurrectione enim sua Christus complent promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis, hoc est, ut Iohannes Apostolus Domini interpretatur, Christus apparuit ut destruat opera Diaboli. Est proinde Christus resurgens uictor Satanæ, qui Satanas uictus & conculcatus iacet sub pedibus Christi uictoris, ut amplius non possit fidelibus, id est, Christi membris interitum & mortem inferre, etsi imperium suum in reprobos & contumaces habet, & magnis & uarijs technis utitur, ut fideles rursus impellat, ut fructum uetitum gustent, atq; ita rursus de Paradyso Domini eijciantur, hoc est, conatur fideles praua doctrina & malis moribus inficere ut expellatur ab eis spiritus sanctus, atque amissa fide excludantur è familia Dei & pereant. Tertiò loco, colligendi sunt fructus resurrectionis Domini, quos pij soli percipiunt, horum Primus est remissio pec-

sio peccatorum, 1. Corinth. 15. Si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis uestris. Huc illud Danielis: Auferetur transgressio, contegentur peccata, expiabitur iniquitas, tametsi autem iniquitatis expiatio proprijssimè tribuitur passioni & morti Domini, sicut supra dictum est, tamen rectissimè etiam resurrectioni tribuitur, quia hæc omnium beneficiorum Christi complementum est. Secundus est iustificatio nostri, Resurrexit enim propter iustificationem nostri. Roma. 4. Et Daniel inquit, Adducetur iusticia sempiterna. An non Paulus definit Christi obedientiam esse nostram iusticiam? Vtrumq; uerum est. Quæ enim uni actionum Christi tribuitur, recte quoque alijs accommodantur, propter destinationem omnium operum & actionum Christi communem. Tertius, donatio Spiritualis. Nisi, inquit, abiero paracletus non ueniet. Et Paulus ad Galat. Emisit spiritum filij sui in corda uestra clamantem, abba pater. Quartus, Confirmatio fœderis gratiæ, seu stipulatio bonæ conscientiæ apud Deum. Ita enim ait Petrus, 1. Pet. 3. Cui respondens exemplar baptismi nos quoque seruat, non quo carnis sordes abijciuntur, sed quo fit stipulatio bonæ conscientiæ apud Deum per resurrectionem Iesu Christi. Quintus, Innouatio nostri, eaq; duplex, animarum uidelicet & corporum. Animarum quidem, iuxta illud, Roma. 6.

Resur-

Resurrexit ut nos in nouitate uitæ ambulemus. Corporum uero, iuxta illud, 1. Corinth. 15. Christus resurrexit primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominem mors &, per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, Ita in Christo omnes uiuificabuntur. Sextus, uinculum fraternitatis mutuæ. Ita enim Dominus resurgens mulieres alloquitur. Ascendo ad Patrem meum & patrem uestrum. Deum meum & Deum uestrum. Si igitur Deum habemus communem, si patrem habemus communem Deum, si omnes fratres in Christo, par est, ut tanquam fratres consentiamus & nos inuicem fraternis affectibus complectamur. Septimus, Remedium Catholicum aduersus omnes calamitates, aduersus omnia uulnera animæ, corporis, & famæ, Huc illud Pauli ad Timotheum: Memento Iesum Christum resurrexisse à Mortuis, quasi diceret, in isto tuo ministerio senties magnas difficultates, experieris uarias tentationes à Diabolo & hominibus, sed in omnibus istis tanquàm ad salutare antidotum confugito ad meditationem resurrectionis Dominicæ, quæ ut in Domino ipso erat omnium tentationum & afflictionum uictoria: ita & in nobis erit, ubi uirtute resurrectionis Christi & nos à mortuis excitabimur. Octauus, Iudicium status gloriæ & immortalitatis. Regenuit nos,

inquit

inquit Petrus, in spem uiuam & immarcessibilem per resurrectionem Iesu Christi.

Tertius Articulus huius primi membri est de uirtute, qua Dominus excitatus est ex mortuis, Christus inquit, potestatem habeo ponendi animam meam & rursus eam assumendi. Hic autem pater dicitur eum excitasse, in his uerbis nulla est ἀναλογία Christus quidem seipsum excitauit, ut Deus, hoc est, diuina natura in Christo humanam naturam excitauit: Pater uerò Christum excitauit, ut hominem. Breuiter. Quia eadem est patris & filij & spiritus sancti essentia, quantum ad diuinitatem attinet, indiuisa sunt opera Patris & Filij & Spiritus sancti. Hæc sint breuiter dicta de primo membro huius Pericopæ, cuius duplex est in uniuersum usus, uidelicet, ut confirmemur in cognitione mortis & resurrectionis Domini, & in nobis uiuum sensum mortis & resurrectionis Domini experiamur. De quo sensu Paulus ad Romanos 6. Vbi uirtuti mortis & resurrectionis Domini mortificationem & uiuificationem, hoc est, nouitatem attribuit.

Secundum membrum, de quo ait: Et sedere fecit eum in dextera ipsius in cœlestibus, hoc membrum duos articulos fidei nostræ continet, unum de ascensione Domini in cœlos, alterum de sessione eiusdem ad dexteram Dei.

Nam

Nam ſeſsionem præceſsit aſcenſio, hæc autem aſcenſio Domini facta eſt uiſibiliter, Corporaliter enim & naturali modo è conſpectu diſcipulorum ſubuectus eſt in cœlum. Ita enim dicitur, Acto. 1. Cernentibus ipſis ſublatus eſt, & nubes ipſum ſuſcepit ab oculis eorum. Et inde ſubuectus eſt ſuper omnes cœlos & collocatus in cœleſtibus ad dexteram Dei patris, quemadmodum hic Paulus loquitur & infra in quarto capite repetit. Debet ergo articulus aſcenſionis Domini intelligi de uero Chriſti corpore, et de corporali ipſius locatione in cœlis, ne exiſtimemus uel humanam naturam in Chriſto à diuinitate abſorptam eſſe cùm Stenckfeldio, uel diffuſam eſſe in totum uniuerſum cum diuinitate cum ueteri hæretico Eutiche. Vtrumq; enim ueritatem humanæ naturæ tollit. Tenendum eſt proinde dictum Cypriani qui ita ait: Aſcendit in cœlos, non ubi uerbum Deus antea non fuerat, ſed ubi uerbum caro factum antea non ſedebat, ſcilicet corporali locatione. Seſsio ad dexteram Dei Patris ad regnandi poteſtatem pertinet, qua filius Patri æqualis, æquale cum ipſo ſortitur imperium. Nam dextera Patris diuinam potentiam, maieſtatem & imperium notat. Quare ad dexteram patris ſedere, eſt æqualem eſſe Patri diuina potentia, maieſtate & imperio. Et quia hic Apoſtolus meminit dexteræ patris in cœleſtibus, ſignificatur etiam per dexteram patris, locus

beati-

beatitudinis & fœlicitatis, atq; adeo æternæ & beatæ istius requiei quæ promissa est credentibus, ubi iam corpus Christi collocatum est.

Verùm hoc non pugnat cum Christi dicto. Ero uobiscum ubiq; ad consumationem seculi, nec tollit ueritatem carnis & sanguinis Domini in cœna. Est enim Christus totus ubicunque uult esse, plura de hac re eaq; eruditissima & pijssima uide in commentarijs Philippi super 1. cap. ad Colloss:

Porrò fructus utriusq; articuli, uidelicet ascensionis Domini, & sessionis eiusdem ad dexteram patris infra in 4. cap. copiosè explicatur, ubi Apostolus dictum Psalmi interpretatur. Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Tertium membrum, secundi expositio est. Super omnem, inquit, Principatum & potestatem, & uirtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in seculo hoc, sed etiam in futuro. Pulcherrimè enim his uerbis definit quid sit Christum sedere ad dexteram patris in cœlestibus. Nam nihil aliud uult Apostolus hac oratione, quàm significare Christi imperium, quod significatur symbolo sessionis ad dexteram patris summum esse, ut quod nullum habeat superius, nec in hoc seculo, nec in

futuro. Quod aũt Dionysius ex his Apostoli uerbis extruat, nescio quos angelorũ ordines infirmũ est, neq; refert scire qui sint angelorũ ordines & dignitatum gradus in cœlo, cum illud nobis uerbum Dei non reuelauit, sed hoc sufficit intelligere quod angeli sunt ministri, & ut Epistola ad Hebræos loquitur, administratorij spiritus, ministri Ecclesiarum, politiarum et familiarum in mundo.

Quantum autem ad uerba Pauli attinet hoc sciendum est, quòd pulcherrimè hisce quatuor uocibus distinguat gradus eminentiæ.

Ἀρχὴ, principatus, significat ordinem superioris ad inferiorem qui superiori parere debet. Cum ergo dicit Apostolus Christum sedere supra omnem principatum, significat quod Christus sit Dominus & princeps ἀνυπεύθυνος, ut qui nemini sit obnoxius ad reddendã suæ administrationis rationẽ. Non enim habet supra se principem, cui ut subditus parere cogitur. Vt enim eiusdem naturæ est cum patre secundum diuinitatem: ita æquale cum ipso habet imperium. Hinc fidelis se consoletur aduersus hostes Christi, atque adeo aduersus principatus omnes mundi & inferni, statuatq; fore aliquãdo ut quicquid sublimè uidetur, Christi imperio, uelit, nolit, subijciatur. Nemo ergo cui pietas cordi est, subijciat se ullis hominibus aut Diabolis, si quid imperent, quod pugnet cum principis nostri Iesu Christi legibus.

Ἐξουσία potestas, ius imperij notat, hoc ius duplici nomine Christus obtinet. Primum ratione diuinæ naturæ, qua una cum patre & Spiritu sancto idem Deus est, cui iure omnia subijciuntur. Deinde ratione uictoriæ iustæ, qua hostem Diabolum uicit, utroq; imperij iure eminet Christus supra omnia.

Δύναμις uirtus, facultatem imperij notat, adeò ut nullæ uires, eius imperium labefactare possint. Vnde fides in tentationibus et in mortis articulo se animet aduersus insultus Diaboli. Nam si δύναμις Christi est supra omnem δύναμιν, non est quod fidelis homo portas inferorum timeat.

Κυριότης, dominatio, relationem habet ad omnes creaturas, bonas & corruptas, quas suo dominio Christus cohibere potest, quæ uelint, nolint, Christum uictorem agnoscere coguntur. Vnde ad Romanos scriptum est, quod omne genu cœlestium & terrestrium & infernorum se flectat Christo, agnoscens ipsius dominium, huc iam addit Paulus genus. & supra omne inquit nomen quod nominatur, id est, supra omne quod quouis modo emineat. Distributio quæ sequitur. Non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro, ad superiora quatuor membra refertur, significat enim Christum eminere supra omnia, non solum in seculo hoc perituro, uerum-

etiam in futuro, id est, in æternum duraturo. Eminentia ergò Christi supra omnem principatum, potestatem, uirtutem, dominationem, non est temporanea sed æterna, ut quæ etiam futurum seculum comprehendat. Non est ergò quod fideles metuant, ne Christo aliquando ab imperio depositio hostium iniurijs & tyrannidi obijciantur, aut noui alicuius Domini imperio iniuriosius premantur.

Quintum membrum, amplitudinem imperij Christi continet. Et omnia, inquit, subiecit pedibus eius. Vt enim antea factus est seruus omnium, ut hominem perditum saluaret: ita nunc victor factus omnia sibi habet subiecta, ita ut omnia ipsius imperio cedere cogantur. Neq; hæc subiectio tantùm est amicorum & domesticorum, uerumetiam hostium, omnium Diabolorum & hominum impiorum, adeò ut ipsi Diaboli sub Christi imperio contremiscant.

Hinc fides habet quo se confirmet aduersus omnes inferorum portas, potentiorem enim Christum statuet, quàm ut quisquàm ipsum spoliare possit, & ei aliquid inuito eripere.

Sextum membrum, singularem quandam imperij Christi formam continet, qua uidelicet is Ecclesiæ Dei dominatur. Et ipsum, inquit posuit caput super omnia Ecclesiæ. Quòd autem Christus hic dicitur poni à patre caput Eccle-

Ecclesiæ, non derogat quicquàm maiestati Christi, qua iuxta suam diuinam naturam in omnia imperium unà cum Patre habet. Christus enim, ut inquit Gregorius Nicenus, dicitur accipere, ut homo, quod naturaliter habet ut Deus.

Capitis appellatione significatur & supremum Christi dominium, quod solus in Ecclesiam habet, & gloriæ Ecclesiæ. Nam si Christus est caput, & Ecclesia corpus, summa profecto est Ecclesiæ gloria. Vbi enim caput, illic & corpus. Nam nullo loco intermedio caput à corpore separatur. Quicunq; ergo præter unum Iesum Christum hunc honorem sibi assumit, & uult agnosci Ecclesiæ caput, uerus Antichristus est, ut qui Christum sacrilegè suo spoliet honore. Neq; quicquam est quòd adferant Papæ defensores qui fingunt Ecclesiam bicipitem esse, ut quæ unum caput ἀρχικὸν, alterum autem διακονικὸν habeat. Ministri enim Ecclesiæ Dei etsi alij, alium dignitatis locum in Ecclesia propter politiam Ecclesiasticam seruandam habent, tamen omnes ministri sunt, nec alter alterius est caput, sed conseruus in Domino. Ita Paulus inferiores se ministros conseruos uocat, & comilitones & cooperarios Dei & fratres.

Porrò Christus Ecclesiæ caput dicitur, quatuor modis. Primùm, efficacia. Vt enim ex capite

hominis in totum corpus uires per neruos diffundũtur, ita à Christo quicquid habẽt fideles uiriũ accipiunt, Nam quòd fideles mortificantur carne et uiuificantur spiritu, id ex uirtute mortis et resurrectionis Christi capitis habent, siquidem uis mortis Christi in credentibus carnem reprimit, & efficacia uitæ Christi spiritus nouus in homine generatur, unde fit, ut in nouitate uitæ ambulet. Secundo, Christus dicitur caput Ecclesiæ perfectione. Is enim solus in Ecclesia perfectionis laudem meretur. Nam omnes uirtutes in eo sunt perfectißimæ, à quo tanquam à sole radij quidam in fideles immittuntur. Tertiò, caput dicitur merito, Is enim solus in Ecclesia merita habet, quibus nobis cœlestem hæreditatem meruit. Quartò, caput est dignitate seu ordine & authoritate. Nam is solus Ecclesiæ Monarcha est ἀνυπεύθυνος.

Verùm ne quis putet Paulum loqui de Christo tantùm, ut de principe Ecclesiæ, addit septimum membrum, Ecclesiæ, inquit, quæ est corpus eius, Est proinde Christus caput, Ecclesia uerò corpus, in quod omnis uis & efficacia à capite fluit. Hic obseruetur pulcherrima Ecclesiæ definitio, qua definitur esse corpus Christi, non quidem naturale sed mysticum. Huius corporis duplicia sunt membra, uidelicet mortua & uiua. Mortua membra sunt, qui in externo cœtu Ecclesiæ

eleſiæ nobiſcum profitentur articulos fidei, ſed ſpiritu fidei deſtituuntur, ut ſunt hæretici, hypocritæ, & qui concupiſcentijs carnis indulgent. Viua membra ſunt, qui uiua fiducia Chriſti præditi non ambulant ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum quo aguntur, breuiter quicunque ſincerè meditantur Chriſtianiſmum, uiua Chriſti membra ſunt, Turci autem, increduli Iudæi & aliæ profanæ gentes nec uiua nec mortua Eccleſiæ membra cenſeri debent.

Perrò cum ſubiungit Apoſtolus. Et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet, exponit cur Eccleſiam corpus Chriſti uocet, & ſimul oſtendit quantus ſit Chriſti amor erga Eccleſiam ſuam: quam ſui complementum ſiue ſupplementum appellat. Is enim eſt Chriſti erga Eccleſiam amor, ut cum omnia ſalutaria in omnibus præſtet, tamen ſeſe ueluti manεum & membris mutilum exiſtimet caput, niſi Eccleſiam habeat, ſibi inſtar corporis adiunctam. Hinc eſt quòd Chriſtus non raro collectiuè pro tota Eccleſia capiti ſuo adiuncta accipiatur, ut cum dicitur, 1. Corinth. 12. Sicut enim corpus unum eſt, & membra habet multa, omnia uero membra corporis unius multa cum ſint, unum ſunt corpus: Ita & Chriſtus. Etenim per unum ſpiritum nos omnes in unum corpus baptizati ſumus, hoc eſt, ut cum Chriſto unum corpus

fieremus, atque adeò ut in unum Christi corpus coalesceremus, ut Ecclesia tota nihil aliud sit quàm unus Christus, cuius coagmentationis efficacia signa sunt baptismus & cœna Domini. Huc & illud Galat: 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non dicit, & seminibus, ut de multis, sed ut de uno, Et semini tuo qui est Christus. Hic Christum uocat Apostolus totum corpus collectum, cuius caput & uita est Christus, membra autem sunt fideles, partim ex Iudæis partim ex gentibus, hoc in fine capitis apertius concludit hisce nerbis. Omnes uos unus estis in Christo Iesu. Hinc manarunt illæ loquendi formulæ, unum cum Christo fieri, cum Christo esse, & Christum in nobis esse, spiritu Christi agi, in Christo eligi, uocari, iustificari, uiuere, cum Christo mori, crucifigi, sepeliri, resurgere, huc illud pertinet quod sequitur cap. 3. gentibus patefactum esse Euangelium, ut fiant coheredes, concorpores & consortes promissionis in Christo. Hinc est quod Paulus ad Galat: 2. dicat, se in Christo & Christum in se uiuere, hinc & illa Christi uox, Saule, Saule, quid me persequeris?

Quid hinc fides colliget? ut omnem spem suam & consolationem in hoc ponat, quod statuat Christum non posse perire, cuius membrum est per fidem. Hinc in uita, in morte, & quouis periculo se sustentet fidelis, quòd certissimo sciat,

fore

fore ut Christus aliquando cum toto suo corpore glorificetur, utut eius membra in hisce mundi ærumnis cõtemta iaceant. Verùm ut sciamus Christum per se non indigere hoc supplemento, addit Apostolus. Qui omnia in omnibus adimplet. Si enim reuera omnia in omnibus adimpleat Christus & perficiat, nequaquàm indiget suppleri à quoquàm, nisi quatenus pro immensa sua bonitate Ecclesiam dignatur sibi instar corporis adiungere. Habet & hic locus luculentum testimonium de Christi diuinitate, Nam cum proprium diuinæ naturæ sit implere omnia: Et Christo hic ea tribuatur facultas, quòd omnia in omnibus adimpleat, sequitur Christum uerum Deum esse, atque adeo infinitam & æternam personam.

Rectè igitur in Ecclesia dicitur. Christus est ubiq; totus, Christus omnia complet, filius uirginis est Deus. Nam hæc rectißimè personæ tribuuntur, ratione diuinæ naturæ, non humanæ quæ suas peculiares proprietates habet, quas si sustuleris ueritatem humanæ naturæ in Christo tollis, & spem resurrectionis nostri subuertis. Quare firmiter tenendum est, quod Paulus ad Philip. 3. nostra corpora contemta fore aliquando conformia Christi glorioso corpori. Iam si natura humana Christi conuersa esset (ut olim impiè Eutychiani, & hodie sacrilegè Stenckfeldius docet)

in diuinam naturam, nulla prorsus nobis spes resurrectionis remaneret. Hæc sint dicta de hac pericopa in qua Paulus præcipuos articulos fidei nostræ de Christo proponit, & simul eorum fructum nobis breuissime commendat.

DE PRÆDESTINATIONE.

Quoniam autem prædestinationis & electionis ad uitam æternam sæpius in hoc cap: facta est mentio, uisum est mihi non inutile assertiones quasdam huc adscribere, quæ summam doctrinæ de prædestinatione continebunt, idq; hoc consilio, ut hæc doctrina quæ est basis salutis nostræ, illustretur consideratis circumstantijs, & pio lectori magis dulcescat eius cogitatio.

I.

De æterna Dei prædestinatione & electione hominum ad uitam beatam, & immortalem rectè erudiri Ecclesiam summopere necessarium est. Nam ut nulla doctrina uberiorem consolationem pijs conscientijs adferre potest, quàm doctrina prædestinationis rectè explicata: Ita nihil periculosius est, quàm à uera prædestinationis ratione aberrare.

II.

Quare ne à modo prædestinationis & electionis

nis, quem nobis commendat scriptura aberremus, summo studio cauendum est. Nam qui à uero modo deflectit in præcipitium fetur, unde se recipere non potest, nisi diuinitus ei succurratur.

III.

Sunt quidam, qui cum audiunt, nostram salutem in Dei electione & proposito sitam esse, & modum uerum haud obseruant, somnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt: quibus & seipsos misere implicant, & alios periculosè seducunt.

IIII.

Nam fieri aliud nequaquàm potest, quàm ut is qui fatales libros de saluandis & perdendis imaginatur, uel Hypocrisi uana turgeat, uel desperatione pernicioſa tabescat.

V.

Quidam enim carnalis cuiusdam securitatis ansam arripientes, in quæuis scelera licentiosè ruunt: sibi quidem ipsis in certam pernicem, aliis uero in graue scandalum.

VI.

Nonnulli in contrarium malum feruntur: qui cùm contra uerbum Dei particularem gratiæ promißionem somniant, in desperationis baratrum demerguntur: in quo eos æternum perire, nisi maturè dextera Dei erecti respipiscant, necesse est.

Qua-

VII.

Quapropter, cum audimus uerbo Dei nobis prædestinationis mysterium commendari, simul in uerbo Dei prædestinationis modum cum sua uera causa quæramus: quem si rectè tenuerimus, summam consolationem prædestinationis doctrina nobis adferet: & erit non solùm ueluti calcar quoddam ad omnia pietatis exercitia: uerumetiam ut sacra quædam ancora in mortis articulo.

VIII.

Modus autem prædestinationis uerissimus est, quem Paulus nobis commonstrat cùm ad Ephesios ita scribit: Elegit nos in CHRISTO ante constitutionem mundi, ut simus nos sancti & inculpati coram ipso in dilectione. Item prædestinauit nos in adoptionem per CHRISTVM IESVM. Item: Gratos nos fecit in dilecto: in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Item, proposuit recolligere omnia in Christo. Item, In quo in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium uoluntatis suæ, ut nos simus in laudem gloriæ eius, qui ante sperauimus in Christo. Item, In Quo & credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est Arrabo hæreditatis nostræ.

IX.

Hic

Hic Paulus clarißimè modum prædeſtinationis definit, dum pronunciat Deum prædeſtinaſſe nos ſaluti per Chriſtum & in Chriſto. Per Chriſtum quidem ut mediatorem & λυτρωτὴν. In Chriſto uerò ut in capite & cum capite: cuius membra efficimur per fidem, quam Euangelium promiſcuè omnibus prædicat.

X.

Prædeſtinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia, ſed ſtatuendo iuxtà conſilium uoluntatis ſuæ modum ſalutis conſequendæ per Chriſtum & in Chriſto.

XI.

In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inſerimur Chriſto, eius membra efficimur, atq; ideo electi dicimur, quia membra Chriſti ſumus.

XII.

Quàm autem hæc conditio ſit neceſſaria, ex ordinatione diuina, plurima ſanè declarant teſtimonia. Paulus Rom. 9. Vbi de prædeſtinatione diſputat hanc conditionem inculcat inquiens: Quid igitur dicemus? gentes, quæ non ſectabantur iuſtitiam apprehenderunt iuſtitiam, iuſtitiam, inquam, quæ eſt ex fide. Iſraël uero ſectans legem iuſtitiæ, ad legem iuſtitiæ non peruenit. Quare?

Quare? quia non ex fide, sed ex operibus legis. Hanc conditionem repetit Apostolus in decimo capite, & sæpe aliâs eam urget, Colloss: 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modò incoatam fiduciam usq; ad finem firmam teneamus. 1. Timoth: 2. Mulier saluabitur si permanserit in fide.

XIII.

Necessitatem huius conditionis Apostolus ipse de se loquens ostendit: Væ mihi si non Euangelizem. Item, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauero, ipse reprobus efficiar. Si igitur Paulus electum Dei organum ex fide obedientiam erga Deum non præstitisset, fide excussa gratia excidisset, reprobus sua culpa effectus. Ieremias idem uerbis Domini inculcat. Si, inquit, pœnitentiam egerit gens illa à malo quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui, ut facerem ei. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiant uocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum, ut facerem ei.

XIIII.

Hinc manifeste apparet prædestinationem diuinam per Christum, & in Christo ratam esse, & requirere à nobis conditionem fidei qua Christo inserimur, atq; ideo electi censemur.

Ex

XV.

Ex his quæ hactenus diximus hanc prædestinationis extruamus definitionem. Prædestinatio est ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitum & consilium uoluntatis suæ per Christum, & in Christo destinauit uitæ æternæ omnes in Christum redemptorem credituros, ut sint sancti & inculpati coram ipso, utq; laudem gloriæ gratiæ ipsius prædicent in omni æternitate. Huic opponitur reprobatio, qua reiciuntur & arcentur ab æterna uita, & mancipantur æternis pœnis, quotquot in Christum credere recusant, & quicunq; in fide Christi ad finem usq; uitæ non perseuerant. Huius reprobationis causa est peccatum hominum, & iusticia Dei iustè punientis transgressores qui ad propiciatoriũ hominibus à Deo propositum, non confugiunt.

XVI.

Porrò cum conditionem fidei requirimus, simul Pharisaicum taxamus errorem de dignitate personarum, de prærogatiua carnis, de meritis humanorum operum. Vnde & hoc sequitur, quòd nec ex ratione, nec ex lege de hoc mysterio iudicandum sit. Nam, ut ratio dignitatem & prærogatiuam carnis: Ita lex merita operum Hypocritis electionis causam falsò statuere uidetur.

Non

XVII.

Non est itaq; causa prædestinationis in nobis, ut falsò opinantur Monachi, sed in Deo: quam causam Paulus εὐδοκίαν uoluntatis Dei uocat: Augustinus misericordißimam Dei uoluntatem. De hac uoluntate Dei, erga homines ubi certò constiterit, prædestinationis nostri fundamentum habemus immotum. Nam Deus omnia, ut Paulus testatur, secundum consilium huius suæ uoluntatis operatur.

XVIII.

Hæc Dei uoluntas misericordißima, non est nobis incognita aut tecta, sed tradita est, & reuelata nobis uoce Euangelij. Et in quatuor potißimum cernitur: In missione Filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ.

XIX.

Mißio Filij locupletißimum testimonium paternæ uoluntatis Dei erga nos est: iuxta hanc uocem Filij: sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non periat, sed habeat uitam æternam, Roman. 5. Commendat Deus charitatem suam erga nos, quòd cum adhuc essemus peccatores Christus pro nobis mortuus est. Huius itaq; λύτρον sufficiens est satisfactio & expiatio peccatorum totius mundi,

Per

Per hunc enim pater fatetur se placatum esse, & iubet serò ut ipsum audiamus.

XX.

Neq; est quod quisquàm existimet missum esse filium in mundum, ut quosdam selectos tantùm de genere humano redimeret, sed potius, ut totius mundi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi: Nam ut communem nostram naturam assumsit, ita cum natura nostram causam in se recepit: Ita enim palam de se ipse ait: Filius hominis uenit saluare quod perierat. Iam autem non pauci aliquot perierant de genere humano, sed totum genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapsi sumus: Ita cum Adamo datur omnibus promissio seminis cõtriturí caput serpentis. Hinc Iohannes. Christus apparuit, ut destruat opera Diaboli. Quapropter fidelis sermo, ut Paulus ait, & omni approbatione dignus est, quòd Christus Iesus uenit in hunc mundum peccatores saluos facere.

XXI.

Quòd autem euentus (proh dolor) non respondeat uoluntati patris mittentis filium & desiderio filij deriuantis in se pœnam peccati, id fit propria hominum malitia, qui à patre clementissimo ad nuptias filij inuitati uenire recusant: quemadmodum Christus ipse conqueritur, cum ait: Multi sunt uocati, pauci uerò electi, hoc est

pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt, atq; ideo expelluntur de domo nuptiarum, ut qui uestem nuptialem non habeant.

XXII.

Promissio gratiæ, quæ uerè uniuersalis est, similiter uoluntatem misericordissimam patris cœlestis nobis commendat. Huc pertinent plurima dicta: inter quæ sunt hæc. Hæc est uoluntas patris mei, qui misit me, ut omnis qui uidet Filium & credit in eum, habeat uitam æternam. Matth: 18. Sic non est uoluntas ante Patrem meum qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. 1. Timoth. 2. Deus uult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem ueritatis uenire. 2. Pet: 3. Deus longanimis est, erga uos, non uolens ullos perire sed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc & illud Propheticum pertinet. Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Hinc Diuus Bernhardus: Prodit in lucem ad miseri consolationem magnum consilium, quod ab æterno latuerat in sinu æternitatis, quòd nolit uidelicet Deus mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur & uiuat.

XXIII.

Hæc promissio gratiæ, ut est uniuersalis, ita etiam est gratuita, sola fide accipienda. Vtrunq; perspicuè docet Paulus ad Roman: 9. 10. 11. ubi excludit apertè omnem prærogatiuam carnis & operum

operum merita, & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non est enim (ait) distinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium diues in omnes qui inuocant ipsum.

XXIIII.

Huc faciunt pulcherrimi illi Typi, quos idem Apostolus proponit, cum filios Abrahæ Ismaelem & Isaac, & filios Isaac Iacobum & Esau in medium adducit: qui typi in hunc modum accommodandi sunt. In commodis certis ad hanc uitam spectantibus, non omnes qui nati sunt ex semine Abrahæ & Isaac habentur illorum filij. Multò minus in rebus spiritualibus censebuntur filij, qui ab istis sanctis patribus ortum ducunt. Quocirca quemadmodum in commodis ad hanc uitam spectantibus, tantùm illi reputantur filij, de quibus sancti Patriarchæ habebant promissiones: Vt Abraham de Isaaco, & non de Ismaele, Isaac de Iacobo & non de Esau: ita in rebus spiritualibus solum illi sunt Abrahæ filij censendi, qui promissioni gratuitæ credunt, & non illi qui prærogatiua carnis tument.

XXV.

Neq; aliud uult conclusio Apostoli: Non est igitur uolentis neq; currentis, sed miserentis Dei. Nam huius conclusionis hic sensus absq; dubio est uerissimus. Non est uolentis neq; currentis, uidelicet secundum carnem, quia uoluntas

carnis & cursus carnis nituntur, prærogatiua carnis & meritis operum. Atq; ideò aduersantur misericordiæ Dei, & merito Christi. Sed est uolentis & currentis secundum promissionem: hoc est, credentis. Siquidem omnia possibilia sunt credendi. Nam hæc uoluntas & hic cursus commendant misericordiam Dei, adeoq; sola misericordia in Christo promissa nituntur. Quid hinc iam efficitur? Illud quod propositum erat ab Apostolo, non filios carnis, sed filios promissionis esse hæredes.

XXVI.

Sunt autem filij promissionis, omnes qui credunt promissioni, ut Abraham credidit. Nam Apostolus Rom. 4. definit filios promissionis esse eos, qui insistunt uestigijs fidei Abraham. Et ad Gal. 3. Scitote, inquit, quòd qui credunt, hi sunt filij Abrahæ. Si filij sunt, & hæredes secundum promissionem.

XXVII.

Qui hanc uniuersalem gratiam negant (quantùm quidem ad uoluntatẽ Dei paternam attinet) præterquàm quòd Paulo, adeoq; consensui totius scripturæ se opponunt, grauissimè impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias uoluntates.

Sed

XXVIII.

Sed quod apud Deum non sit προσωπολη↓ία multa dicta testantur. Deus enim semper bonam causam comprobat, & semper malam condemnat, iuxta hanc regulam: Fideles custodit Dominus, & retribuet abundãter facienti superbiam. Nihil proinde certius est, quàm quòd Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contrà impœnitentes omnes reijciat absq; omni personarum respectu.

XXIX.

Quòd autem Deus Lazarum mendicare uoluit, & Iosephum principem Ægypti fecit, hoc non constituit in Deo προσωπολη↓ίαν. Nam personarum acceptio in iudicijs locum habet, ubi æqualibus inæqualia, aut inæqualibus æqualia tribuuntur. Nunc autem cùm Deus sibi hanc iudiciariam regulam statuit, quòd uelit in Christo omnes credentes saluare, & quòd uelit omnes contemnentes filium, et perseuerantes in delictis pœnis punire æternis, nequaquàm personarum acceptor est.

XXX.

Prætereà, quod non sint in Deo contradictoriæ uoluntates, ex eo manifestum est, quòd, ut ipse ueracißimus, imò ipsa ueritas est: ita duplex cor damnet. Cùm igitur scriptum est: Deus uult omnes homines saluos fieri: Item, Deus non uult

nllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere: nequaquàm ſunt harum propoſitionum contradictoriæ admittendæ, quæ ſunt, Deus non omnes uult ſaluos fieri, Deus uult aliquos perire, & non omnes ad pœnitentiam recipere.

XXXI.

Quomodo ergo (inquies) damnantur multi eum omnes ſaluos fieri Deus uelit? Si conſilium creationis & miſſi filij in mundum reſpicimus, uerè uoluntas Dei eſt ut nullus pereat. Verum ſi euentum conſideramus, uoluntas Dei eſt, ut contumaces & impœnitentes periant. Pater terrenus uult, omnes ſuos filios hæreditate gaudere. Hæc eſt enim paterna ſtorga in bono patre. Verùm ſi aliquis filiorum perrexerit eſſe contumax, ut nec uerbis, nec flagellis emendari uelit, hunc pater hæreditate priuat, & inter filios amplius non numerat.

XXXII.

Huius rei typus in Deuteronomio proponitur. Si genuerit (ait Dominus) homo filium rebellem & proteruum, qui non audierit patris & matris imperium, & coercitus obedire contemſerit, apprehendent eum pater eius & mater eius, & ducent eum ad ſeniores ciuitatis, & ad portam iudicij, dicentq; ad eos: Filius noſter iſte proteruus & rebellis eſt, monita noſtra audire contemnit, Lurco & potator eſt lapidibus eum

obruet

obruet populus ciuitatis & morietur. Non'ne hic pater uult filium obrui lapidibus, quem naturali storga charissimum habeant? Ad eundem plane modum Deus ex sua paterna bonitate uult omnes homines hæredes fieri uitæ æternæ: Verùm contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis uult obrui.

XXXIII.

Discernendum est igitur accuratè inter uoluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedentem uocant, & eam quæ sequitur hominum contumaciam. Quare & consequens dicitur.

XXXIIII.

Mandatum (hoc enim est tertium, in quo suprà proposuimus uoluntatem Dei erga homines conspici) similiter nobis uoluntatem Dei uerè paternam erga omnes commendat. Fieri enim non potest ut uoluntas Dei cum mandato ipsius pugnet. Quapropter cũ iubet, ut totus mundus filium suũ audiat, uult profectò, ut omnes illum audiant: uult ut ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult deniq; ut credentes saluentur. Deinde filius, qui est sapientia patris, amandat discipulos suos in omnem terram cum hoc mandato: Ite in mundum uniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Qui

uerò non crediderit condemnabitur. Hoc mandatum cùm sit uniuersale, clarè testatur Deum uelle omnium hominum salutem, sed cum conditione fidei, ut indicat promissio mandato addita. Matth: 11. Clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Hîc utrumq; , hoc est, mandatum & promissio testantur uoluntatem Dei paternam esse, ut omnes ueniant ad Christum uocantem, & omnes in eo consequantur salutem.

XXXV.

Firmissimè, Itaq; & sine hæsitatione statuendum est, mandatum Dei æternum & uniuersale, esse testimonium infallibile uoluntatis ipsius erga homines. Cùm igitur mandat omnibus, ut audiant filium & credant, uult reuerà, ut omnes audiant, credant, iustificentur, sanctificentur, saluentur, absit procul à Christiano pectore cogitare Deum foris offerre omnibus ueniam, sed intus aliam uoluntatem inclusam habere.

XXXVI.

Sed obiiciet forte aliquis: fides donum Dei est, & opus spiritus sancti. Ergo nemo credere potest nisi qui diuinitus fidem acceperit. Item, nemo uenit ad filium, nisi quem pater traxerit. Hoc uerissimum esse fateor. Verùm cùm Paulus inquit. Fides ex auditu, auditus autem per uerbum Dei,

Dei, significat ordinarium ad consequendam fidem instrumentum esse prædicationem Euangelij: in qua Deus iuxta suas promißiones uult esse efficax, uult trahere uerbo & spiritu ad filium. Sed multi trahenti patri repugnant, cui poterant obedire. Hoc clarè comprobatur querela Christi in hunc modum peruicaciam Iudæorum deflentis: Quoties uolui te congregare, ut gallina congregat pullos suos, & noluisti? Similem contumaciam Stephanus suis Iudæis obijcit, Duri, inquit, ceruice & incircumcisi corde & auribus, uos semper spiritui sancto resistitis. Et Dominus apud Esaiam: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Hoc ipso testimonio & Paulus rebellionem Iudæorum ostendit, quam rebellionem causam reiectionis eorum fuisse concludit. Etsi autem animus noster dum illuminatur, præparatur, immutatur, & disponitur pußiuè se habet: tamen quoad assensum uoluntas docta uerbo, & roborata per spiritum sanctum actiuè etiam concurrit.

XXXVII.

Huc etiam facit exemplum quod Augustinus de Nabuchodonosor & Pharaone proponit hisce uerbis: Quantùm ad naturam ambo homines erant: Quantùm ad dignitatem ambo reges: Quantùm ad causam, ambo populum Dei captiuum

poßidebant: Quantùm ad pœnam ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? niſi quòd unus manum Dei ſentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra miſericordiſſimam Dei uoluntatem pugnauit arbitrio.

XXXVIII.

Verùm hic imprimis cauendum eſt, ne quis peccandi petulantia & longa conſuetudine, abuſus benignitate Dei inuitantis ſe ad pœnitentiam, accerſat ſibi ipſi iudicium, ut à Deo irato derelinquentur atq; à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cùm ſit homo ad uerbum Dei obſurdeſcit, & ſibijpſi eam peccandi neceßitatem imponit propria uoluntate, ut iam aliud quàm peccare non poßit. Perinde enim illi accidit, ac ſi quis ſeipſum de cacumine montis præcipitem daret, undè poſtea caſum reuocare non ualeret.

XXXIX.

Maturè igitur uocanti Deo obtemperare oportet, & reſipiſcere ſolliciteq; ambulare (ut Propheta monet) coram Deo ſuo. Nam qui uocantem Deum per ſuos miniſtros audire recuſat in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit, ut magis magisq; uinculis peccati conſtrictus donec tandem dedoleat, ſuſq; deq; ferat omnia ſalutis media. Hîc proinde locum habet uulgò notus uerſiculus. Qui non es hodie cras minus aptus eris.

Ob-

XL.

Obsignatio gratiæ (huic enim quartum locum tribui inter ea inditia, quæ nobis ob oculos ponunt, quàm sit paterna uoluntas Dei erga omnes homines) clarissimè nobis paternam uoluntatem Dei commendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, uult uerissimè omnibus gentibus suam obsignari gratiam, & misericordissimam uoluntatem. Nunquàm enim gentes omnes inuitaret ad baptismum nisi omnibus gentibus salutem, quàm obsignat baptismo, impartiri uellet. Est enim immota hæc consecutio: Deus omnibus offert salutem: ergo uult omnium salutem.

XLI.

Quod autem in multis baptismus est tantùm literalis, hoc non fit Dei consilio & uoluntate, qui uerè suam gratiam baptismo offert & obsignat: sed hominum culpa, qui à pacto cum Deo in baptismo inito turpiter discedunt.

XLII.

Nam ut Deus promittit, & promissum obsignat baptismo: ita par est, ut homo ab altera parte fide respondeat. Siquidem in omni pacto utraq; pars pacti conditiones & leges seruabit. Atque eam ob causam Petrus baptismum definit stipulationem bonæ conscientiæ cum Deo. Deus enim baptismum offerens promittit gratiam, conscientia uerò

tia uerò fide respondens in pacto acquiescit fretus resurrectione Iesu Christi.

XLIII.

Cùm itaq; ex his demonstrationibus evidentissimè nobis constat de uoluntate Dei paterna erga nos, quæ uoluntas est causa & basis prædestinationis & electionis nostri, firmam teneamus fiduciam salutis nostræ, & ad uoluntatẽ Dei paternam in Missione filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ expressam, tanquam ad arcem munitissimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica quantumuis magnos patronos & sapientes habeant.

XLIIII.

Porrò fines prædestinationis & electionis nostri ad salutem duos Paulus constituit, Ephesijs scribens: quorum proximus est, ut simus sancti & irreprehensibiles coram ipso, hoc est, ut studeamus sanctitati & innocentiæ, habeamusq; semper bonum propositum: Vltimus ut laudetur gloria ipsius à nobis in omni æternitate.

XLV.

Restat nunc, ut nonnihil dicamus de usu huius dulcissimæ doctrinæ prædestinationis & electionis, qui duplex ex Pauli Epistolis ad Roman: & Ephesi: colligi potest. Ad Romanos ideo scribit Paulus de prædestinatione, ut ex causa, modo, & com-

conditione prædestinationis concludat prærogatiuam carnis & humana merita nequaquam esse causam salutis. Euertit igitur Apostolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit quo sit locus misericordiæ Dei in Christo Iesu, & uia pateat salutis omnibus qui in Christum credere non recusauerint. Ad Ephesios de hoc ipso mysterio agit, ut ostendat Euangelium Christi non esse nouam doctrinam ab Apostolis excogitatam, sed ante mundum conditum in pectore Dei fuisse reconditam, & suo tempore mundo patefactam.

XLVI.

Præter hunc duplicem usum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iustitiæ & uniuersalis gratiæ pertinet, posterior ad commendationem antiquitatis Euangelij refertur: Erit & hic usus (quem Paulus attingit ad Roman. 8.) ut statuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam posse impedire salutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

XLVII.

Hinc consolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis lætitia nascitur, adeò ut iam moriturus quasi ouans dicat: in Domino confidit anima mea, non timebo, Christus meus uictor mortis est, in hoc ego triumphabo.

Huc

XLVIII.

Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite, & confortetur cor uestrum omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

XLIX.

Cæterùm hic usus confirmans nos in cruce & consolans in agóne mortis tùm demum locum habet, ubi nos ipsos in Christo esse sensérimus, & Christum in nobis.

L.

Quare iuxta consilium Pauli instituenda est probatio nostri qui in hunc modum scribit Corinthijs. Vos ipsos tentate an sitis in fide, uos ipsos probate an non cognoscitis uos ipsos, quòd Iesus Christus sit in uobis?

LI.

Hæc Pauli uerba certissimum probandi modum nobis præscribunt, qui est tentare & explorare an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quæ sane probatio aliunde proficisci non potest quàm ex effectibus spiritus Christi. Nam qui spiritu Christi ducuntur hi sunt eius. Qui autem ducuntur spiritu Christi cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent quàm totam suam uitam Deo approbare. Hinc est in sanctis pugna spiritus aduersus carnem.

Huc

Huc & illud Pauli pertinet. Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Nam hæc certissima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à mortuis operibus. Quare & bona conscientia & pium propositum fidei sinceræ testimonia sunt. Contrà autem ubi contaminata est conscientia, & ubi est propositum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam uanissimam esse opera ipsa declarant, & Diuus Iacobus commonstrat.

CAPVT SECVNDVM.

SVMMA CAPITIS SECVNDI.

DEVS non solum Iudæos mortuos peccatis ac filios iræ ex gratia per fidem, uerumetiam gentes, quæ antea quidē erant extra familiam Dei, omni discrimine inter Iudæos et gentes sublato, paceq; facta inter utrosq;, cum Christo uiuificauit, ut ostenderet omnibus seculis inexhaustā suam gratiam erga fideles, qui super fundamento Apostolorum & Prophetarū extructi sunt lapide angulari Christo, breuius aūt sic: Gentes & Iudæos peccatores recipit Deus in gratiā propter filium.

ORDO

ORDO CAPITIS SECVNDI.

PRincipium huius capitis aptißimè cùm fine præcedentis cohæret. Siquidem accommodat Apoſtolus hic doctrinam uniuerſalem ad gentes & Iudæos, id eſt, transfert theſin ad hypotheſes. Repetit enim in hoc capite particulariter quod generatim in primo traditum eſt: alia tamen orationis forma, illuſtrandi & exaggerandi cauſa. Inſtituit autem comparationem duplicis ſtatus hominis. Prioris, uidelicet, ante gratiam & poſterioris ſub gratia. Ante gratiam homines mortui ſunt in delictis & peccatis. Sub gratia uiuificantur cùm Chriſto per fidem. Hanc comparationem primum, ut in propoſitione utrisq; accommodat. Deinde ſeorſim eam cùm Iudæis tùm Epheſijs applicat: ſubiungens breuem quendam Aphoriſmum in quo ſummam ſalutis exponit. Tùm latius gentibus eandem comparationem ſub nomine Epheſiorum accommodat: exponens quomodo gentiles, qui antea erant extra Rempub: Dei, nunc ſint conciues ſanctorum & domeſtici Dei, idq; per crucem Chriſti, cuius uirtus per prædicationem Euangelij hominibus innoteſcit. His tandem concluſionem ſubijcit cum amplificatione. Hæc omnia eò pertinent, ut Epheſij pro dignitate reputent gratiam Euangelij, cuius

ſunt

sunt facti participes, ne ab ea temere deficiant rursus.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Et uos cum eratis mortui delictis & peccatis in quibus ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aëris spiritus, qui nunc operatur in filijs incredulitatis.

TAmetsi constructio huius orationis hyperbatis turbata est: Rerum tamen nulla est confusio. Vt autem oratio sit plena subiectum cum suo uerbo ex sequentibus petendum est hoc modo: Et uos, scilicet, Deus pater, una uiuificauit cùm Christo, cum eratis mortui delictis. Iam sententiam expendamus. In fine superioris capitis Christum caput Ecclesiæ affirmat Apostolus, hic autem Ephesios Christo capiti subijcit, ut uerè estiment ad quantam dignitatem & gloriam sint per Euangelium uocati, Vt autem magis dulcescat ipsis Ephesijs hoc ingens beneficium collationem duplicis status Iudæis & Ephesijs, id est, gentibus communis proponit. Prior status est utro-

rumq; ante conuersionem: Posterior post conuersionem. Ante conuersionem pronunciat Paulus utrosq; fuisse mortuos delictis & peccatis. Post conuersionem autem à peccatorum reatu absolutos esse & uiuificatos cum Christo. Per delicta peccatorum quasi primordia, per peccata peccandi consuetudinem intellige. Quòd autem mortui fuerint Ephesij delictis & peccatis ante conuersionem, confirmat duobus argumentis. Remittit enim ipsos cùm ad experientiam, tùm ad causam & principem omnis mali. Experientia ipsi ignorare haud potuerunt quàm fuerint contaminati, more totius mundi, demersi in peccatorum abyssum, Nam secundum seculum mundi huius significat morem & imitatio mundi, qui non nisi peccatis delectatur.

Mortui delictis & peccatis non dicuntur hoc loco quibus peccatum extinctum est, sed quos peccatum mortificauit & occidit, ut reos coram tribunali Dei. Loquitur autẽ Apostolus de spirituali morte, quæ est separatio spiritus Dei & gratiæ ab homine. Vnde & mors illa quam primam uocant, uidelicet, migrationem animæ de corpore, & secunda quæ æterna mors dicitur, uenit. Iam quid doctrinæ ministret nobis hic locus uideamus. Primum itaq; hinc discimus homines extra gratiam constitutos nihil quàm peccare posse in omnibus

uibus actionibus ſuis. Deinde Satanam plenum obtinere imperium in filijs diffidentiæ, id eſt, in non credentibus Euangelio. Tum uitam eſſe teſtimonium, cuius ſpiritus agatur homo, Dei ne an Satanæ. Præterea, credentes in Chriſtum liberari à tyrannide Diaboli, ut non poſsit eos pro ſua libidine in quæuis flagita impellere. Cauſe peccatorum duæ hic notantur, ſeculum mundi & princeps aëris, ſed de his paulo pòſt dicam, ubi & alias cauſas ex Pauli uerbis adiungam, ut omnes peccatorum cauſas in incredulis uno loco habeamus notatas, quò diligentius caueri poſsint.

Inter quos & nos omnes cõuerſati ſumus, aliquando in concupiſcentijs carnis noſtræ, facientes uoluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri.

Communicatio eſt, quæ eò pertinet, ut Epheſij exemplum intuentes Iudæorum bene ſperent. Nam cùm Apoſtolus pronunciat Iudæos, non minus fuiſſe addictos concupiſcentijs carnis, & feciſſe uoluntates cogitationum prauarum, unde filij iræ conſimili naturæ uitioſitate qua reliqui fuerunt, quàm Epheſios aut alios gentes, & tamen affirmat eos in gratiam receptos eſſe, ſpem

bonam Ephesijs facit, ut & ipsi bonitate Dei in gratiam recipiantur & saluentur.

Hinc discamus usum exemplorum, quæ nobis scriptura commendat. Hæc enim, ut breuiter dicam, præter doctrinam, nobis iudicium Dei & misericordiam proponunt, ut nos de utroq; exemplis propositis erudiamur.

Concupiscentia carnis, est, quæ oritur ex uiciositate carnis, hoc est, peccati originis. Nam hic carnis nomen totum hominem non renatum significat. Huic carni inest concupiscentia, qua homo impellitur ad ea facienda, quæ carni & prauis cogitationibus libent. Videtur autem Apostolus hic duas partes uitiosæ & corruptæ naturæ facere, nempe, carnem & διάνοιαν. Illa significatur ea animi pars, quam Philosophi ἄλογον nominant. Hac quam illi τὸ λογικὸν uocant. Ex quo fit, quòd homo totus ante regenerationis gratiam sit natura, hoc est, non consuetudine & imitatione, sed nascendi necessitate post lapsum primorum parentum, filius iræ, hoc est, irati Dei iudicio reus & æternæ mortis. Accipitur enim passiuè filius iræ, non actiuè. Non enim filius iræ hic dicitur qui irascitur, sed qui iram patitur & pœnæ destinatur. Supra autem filius contumaciæ actiuè capitur, significat enim contumacem & reluctantem uerbo & uoluntati Dei. Quare notandum est, quod uocabulum filius

cum

cum genitiuis appellatiuorum nunc significet actiuè, hoc est, hominem addictum ei rei, quæ casu genitiuo exprimitur. Nunc passiuè, hoc est, hominem deuotum atq; obnoxium, quasi ad eam rem quæ genitiuo casu exprimitur effictum. Hoc loco primum obseruemus, quàm sit misera nostra conditio sine Christo. Nam pro libidine carnis in quoduis flagitium ferimur, & rei peragimur coram tribunali Dei, ut digni ira & æterna morte. Hæc cogitatio nostræ conditionis admoneat nos, quàm sit suauis Dominus & dulce eloquium eius, qui ex gratia sua nos ex istis malis liberat, & in suum glorioſum regnum transfert. Deinde ex hac & superiori pericopa peccatorum in mundo grassantium causas colligamus, seruantes ordinem consecutionis earum. Sunt autem hæ sex causæ grassantium in mundo scelerum, à Paulo signatæ.

PRIMA est caro ipsa. Sumitur autem carnis uocabulum uariè in scripturis. Interdum enim propriè, interdum figuratè capitur. Cùm propriè accipitur significat substantiam carneam præcipuè animalium, ut cùm Paulus dicit, 1. Cor. 15. Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia uolucrum, alia piscium. Figuratè autem, nunc per Synecdochen, & hominem totum significat, ut in illo Pauli, ut non glorietur omnis caro, id est, homo & animal

quoduis, ut in illo Gen. 6. finis uniuerſæ carnis uenit coram me: Nunc per Metaphoram, ut enim caro propriè ſignificat rem ſenſu perceptibilem & oculis ſubiectam: Ita Metaphoricè ſignificat externam rerum ſpeciem ſeu apparentiam, ut in illo: Vos iudicatis ſecundum carnem: Nunc per Metalepſin. Nam quia caro eſt mollis, interdum pro molli ponitur & opponitur duriciæ, ut in illo: Auferam cor lapidis de carne eorum, & dabo illis cor carneis, id eſt, molle nõ repugnans Deo, ſed credens uerbo Dei: Nunc per Metonymiam pro adiuncto hominis ponitur, idq; uariè, interdum pro iudicio rationis accipitur, ut in illo: Caro & ſanguis tibi non reuelauit, hoc eſt, iudicio rationis non intelligis me filium Dei eſſe, & uerum Meßiam. Interdum pro corruptæ naturæ uitio, id eſt, pro peccato originis, ut ϛαßim apud Paulum: φρόνημα carnis mors eſt. Item: ſi ſecundum carnem uixeritis, moriemini. Et in illo Domini dicto: Quod natum eſt ex carne, caro eſt. Atq; hac demum ſignificatione accipitur carnis uocabulum, quando eam primum cauſam graſſantium inter homines peccatorum facimus. Huic opponitur ſpiritus renatorum, hoc eſt, motus quem excitat Spiritus ſanctus in cordibus credentium, qui eſt prima cauſa piarum actionum in hominibus.

SECVN-

SECVNDA causa peccatorum grassantium est concupiscentia carnis, qua uidelicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos pessimos fructus, huius concupiscentiæ uim omnes mortales in se experiuntur. Huic opponitur ex aduerso concupiscentia spiritus, qui in pijs tantùm & conuersis locum habet, & est secunda causa piarum actionum in sanctis.

TERTIA causa peccatorum & delictorum est, cogitatio, seu ut Paulus loquitur διάνοια, uidelicet, cum cogitatio excitata à concupiscentia ratiocinari & disputare incipit, de rebus illis ad quas concupiscentia mouet. Huic opponitur διάνοια spiritus.

QVARTA causa, scelerum & flagitiorum est, uoluntas carnis et cogitationum, ut Paulus loquitur. Etsi autem uoluntas interdum carnis ratiocinationi reclamat, tamen in non renatis sæpissimè impetu quodàm carnis abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis undis renitente nauta propellitur. Huc illud Medeæ: laudo meliora proboq; , deteriora sequor. Huic uoluntati carnis & cogitationum opponitur uoluntas spiritus, quæ imperat contraria carni, atque hæc quarta causa est piarum actionum in conuersis.

QVINTA causa peccatorum est, ut Paulus

loquitur, αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου, seculum mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & omnium scelerum innumerabilia exempla. Hæc mala mundi consuetudo, iniquitatis quoddam pabulum est, quo multi etiam inter eos qui decreuerunt Deum timere, ueluti saginati ferociunt & contra Deum feruntur. Hinc pessimi parentum mores, pessima natorum educatio. Nam dum homines multitudinem peccantium intuentur, excusant se exemplo, sicuti illi fecerunt, qui contemto sancto Noë tandem in diluuio iustas suæ inobedientiæ pœnas luerunt. Huic peruerso mundo opponantur cum castissimorum spirituum in cœlo, tum sanctorum exempla qui nihil duxerunt in uita iucundius, nihil antiquius, & nihil melius, quàm ex fide Deo obedientiam præstare.

SEXTA causa grassantium in mundo scelerum, est Princeps aëris, hoc est, Diabolus. Hic enim ut habet historia de Iuda, intrat in corda hominum, atque eos ad uaria flagitia impellit ne saluentur. Huic opponatur ex aduerso princeps Ecclesiæ IESVS CHRISTVS, qui petentibus dat spiritum sanctum suum. Atq; hic primus autor & causa causarum omnium piarum actionum in conuersis, existit.

Hactenus quæ sint peccatorum & scelerum grassantium causæ exposuimus contra quas unum

& Catholicon remedium est fides in IESVM CHRISTVM. *Hæc est victoria quæ uincit mundum fides uestra, hac continentur causæ bonarum actionum quas enumeraui: hac possidetur Christus victor regni tenebrarum: hac regeneramur in nouos homines: hac obtinemus spiritum nouum quo resistimus carni: hac deniq; totum peccati corpus mortificamus.*

Deus autem qui diues est misericordia, propter multam dilectionem suam qua nos dilexit, etiam cum essemus mortui delictis, unà cum Christo uiuificauit (gratia estis saluati) & simul sedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu, ut demonstraret in seculis superuenientibus exuberantes diuitias gratiæ suæ, in benignitate erga nos in Christo Iesu.

Amplificatio est & Antithesis superioris sententiæ, qua exponitur status communis Iudæorum & gentilium sub gratia. Antea quidem seorsim de utrisq; est loquutus Apostolus, nunc utrosq; complectitur, ut ostendat utrorumq; conditionem æqualem esse. Summa sententiæ est. Deus ut Iudæos ita & gentiles ex mera gratia gloriæ cœlestis se-

stis fecit participes. Verùm ut Apostolus orationem copiosiorem redderet, eam suo more ex locis causarum & effectuum amplificauit & exornauit, repetens eadem quæ de hoc mysterio in primo capite exposuit. Primò enim loco principalis προηγούμενον, seu primitiuam reparationis nostri causam, uidelicet ipsam Dei misericordiam qua nos ipse in Christo dilexit, ponit. Deinde triplicis fructus huius misericordiæ meminit, nempe, uitæ, resurrectionis & gloriæ cœlestis in Christo. Christi enim uita, resurrectio & sessio in cœlestibus, certum argumentum, pignus & meritum est nostræ uitæ, resurrectionis & cœlestis gloriæ. Nam cùm sumus Christi membra eiusdem fælicitatis & gloriæ cum capite erimus participes. Et ut medium, per quod hæc tanta beneficia in nos diriuantur facit Christum Iesum: ita finem horum beneficiorum nobis exhibitorum statuit demonstrationem gratiæ Dei erga homines. Neque hæc temporalis est bonitatis Dei declaratio, sed perpetui fauoris Dei ineffabile iudicium. Nam quod semel per Christum factum est, id perpetuò manet bonitatis Dei erga nos argumentum. Quod autem in parenthesi interpositum est (Gratia estis saluati) breuissima quidem oratio est, sed beneficij totius nobis per Christum collati & summam et causam continet: beneficium ipsum est salus, causa est gratia, hoc

est

est honor Dei qui in Christo fundatur & in nos derivatur tanquam à capite in membra.

Hic rursus commendatur nobis catholica doctrina Ecclesiæ Dei, videlicet quòd soli Deo propter Christum ascribenda sit nostri redemtio: qua doctrina refellitur illorum vanitas, qui salutis nostræ beneficium humanis asscribunt meritis & operibus, sive antecedentibus sive consequentibus iustificationem, sive coniunctis cum iustificatione. Verùm hæc doctrina in sequenti pericopa copiosius traditur, & à causis proprijs, reiectis alienis amplificatur.

Gratia saluati estis per fidem (& hoc non ex uobis, Dei donum est) non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus, ut in ijs ambularemus.

Hîc Apostolus rem totam, de qua hactenus disputatum est, veluti in unum Aphorismum cogit, quo sit in conspectu, utq; circumstantiæ, causéq; uno loco comprehensæ habeantur. Primò igitur loco ponit gratiam, qua nos ex mera misericordia propter Christum qui est salutis nostræ materia, recipit. Huius effectum, salutem, hoc est, iustifi-

iustificationem & glorificationem nostri facit. Instrumentum addit recipiens, uidelicet fidem. Fide enim promissionem salutis, quam offert Euangelium accipimus: Verùm quia Pseudoapostoli hostes gratiæ magna ex parte tribuerunt operibus hominum beneficium salutis, eos refutat sumto argumento à contraria causa. Salus, inquit, est donum Dei, ergo non ex operibus. Repugnant enim hæc duo, habere aliquid gratuito dono, & illud ipsum obtinere operum meritis; hoc in Romanis asseritur hisce uerbis: Si ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non est gratia, Si ex operibus iam non ex gratia, alioqui opera non sunt opera. Quotiescunq; igitur salus nostra dicitur, uel donum Dei esse, uel esse ex gratia, uel obtineri fide, uel contingere sine operibus, euertitur omne meritum in salutis nostræ negocio.

Cur autem salus non sit ex operibus rationem reddit hisce uerbis: Ne quis glorietur: Huc illud ad Romanos: Vbi ergo gloriatio? exclusa est, Per quam legem? operum? non, sed per legem fidei. Quòd enim fide obtinetur omnino gratuitum est, & idcirco excludit omnem gloriationem, contrà quod consequimur nostra industria & operibus materia gloriationis est.

Porrò quia carnales audientes beneficium salutis esse gratuitum, contingere sine operibus, id est,

est, sine merito operum hoc arripiunt & inde sumunt peccandi licentiam, Apostolus oportunè illis occurrit, & finem salutis proximum quem subinde in primo capite inculcauit, opponit, qui est, sanctificatio nostri. Ipsius enim, sumus factura creati in Christo Iesu ad opera bona quæ præparauit Deus, ut in ijs ambularemus. Particula enim sæpe in anthypophora adhibetur ita, ut causalis quidem sit, sed superioris tamen orationis causam non reddat, uerum potius responsionis tacitæ ad obiectionem aduersariorum. Nam cum Paulus dicat salutem sine operibus contingere, posit aliquis obijcere. Si sine bonis operibus salutem consequimur, ergo bona opera non sunt facienda. Respondit Apostolus id nequaquam sequi. Nam creati sumus in Christo Iesu ad bona opera. Atq; ita particula, enim, rationem habet refutationis aduersariorum, quorum obiectioni hoc loco occurrit Apostolus. Hæc obseruatio usus particulæ enim in anthypophoris utilis est, ut rectè intelligatur quorsum causalis particula pertineat.

Hactenus de sententia huius aphorismi, iam hypotheses quæ in eo sunt ordine recenseamus. Prima: Sola gratuita bonitas Dei causa est salutis nostræ. Secunda. Sola fide salutis gratuitæ reddimur participes. Tertia. Opera humana nec causæ, nec merita, nec pars salutis nostræ sunt.

sunt. Quarta, bona opera coniuncta sunt cum fide, ut necessarium & inseparabile accidens. Quinta. Omnis humana gloriatio in negocio salutis excluditur. Sexta. Regeneratio in Christo causa est bonorum operum. Hæ sex hypotheses in uerbis sunt huius breuis pericopæ, quæ continent præcipua capita Christianæ doctrinæ, & confutant multos tetros errores. Primùm enim hîc refutantur qui iusticiam & salutem fide & operibus simul stare, tanquàm ex partibus, uolunt. Nam hîc Paulus manifeste excludit opera, & ponit fidem non ut partem, seu causam salutis, sed ut instrumentum tantum. Deinde & illi hoc Pauli dicto refelluntur, qui dum fide sola nobiscum fatentur homines iustificari, excludunt opera, non tantum ut causas & merita, sed etiam tanquam necessaria consequentia, acsi bona opera in iustificatis & salutem gratis adeptis necessariò non requirerentur. Contra quos Paulus hîc apertè docet, qui requirit opera tanquam necessarium consequens salutis, & ut necessarium & inseparabile regenerationis accidens. Non sunt ergo bona opera causa regnandi (ut inquit Bernardus) sed uia regni. Euertuntur præterea hoc Pauli dicto opera præparantia, ut uocant, ad iustificationem. Nam si opera nostra requirerentur, ut præparamenta, nequaquam Paulus dixisset, absq; operibus. Teneamus igitur constanter hoc Apostoli dictum

quo

quo & erudimur de uera salute, & munimur aduersus errores Papisticos & Pharisaicos, & monemur officij nostri, qui gratis salutem per Christum adepti sumus.

Quamobrem memores estoté quod uos aliquando gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ uocatur circumcisio in carne manu facta, eō quōd illo tempore eratis absque Christo, alienati ā Republica Israēlis, & hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in mundo. Nunc autem in Christo Iesu qui quondam eratis procul, facti estis propè in sanguine Christi.

Altera collationis pars, uidelicet status gentilium ante gratiam & sub gratia, quæ collationis pars non reuera, sed modo tantùm à priori differt, qui modus in circumstantijs est situs. Dicit autem duabus circumstantijs à populo Dei gentes discrepasse, Primum signo: Deinde gratia. Signo quidem, quòd ut gentes erant præputiatæ in testimonium suæ pollutionis: Ita Iudæi circumcisionem promißionis habebant. Gratia uerò, quòd ut gentes erant sine Christo (qui unica salu-

tis uia

tis uia est) erant extra Rempub: Israëlis (id est, populi Dei) erant hospites testimoniorum promissionis, (hoc est, erant sine testamentis, quibus Deus se populo suo obstrinxerat.) Erant absq; spe & ἄθεοι (hoc est, plane sine cultu Dei homines in mundo) Ita Iudæi hæc omnia ex gratia habuerunt, habebant enim promissionem Messiæ, erant in Repub: Israëlis. erant testamentorum promissionis hæredes, habebant salutis spem & Deum agnouerunt.

Huc addit antithesin, docens quod gentiles iam per sanguinem Christi sint reconciliati Deo & asciti in Rempub: & familiam Dei per Iesum Christum, Vos, inquit, qui quondam eratis procul, scilicet à gratia, Iam estis prope, scilicet, mediante sanguine Christi. Hæc omnia eò pertinent, ut deprimat supercilium Ephesiorum, utq; eos excitet in tanti thesauri admirationem ne ingrati Deo relabantur in pristinam superstitionem, hoc est, ne obliti beneficiorum Christi ab Euangelio deficiant, decepti Satanæ & mundi præstigijs. Atq; hæc rerum summa est. Nunc particulatim circumstantias textus quæ explicatione & admonitione indigent, uideamus. Primum iubet Ephesios esse memores, idq; ideo, quia facile prioris status obliuiscuntur homines à gradu inferiori ad superiorem euecti. Vult igitur Paulus hac admonitione humiliare. Ephesios, & admonere

monere eos cùm constantiæ & perseuerantiæ, tùm gratiarum actionis, ut Deo debitam pro tantis sibi gratuita bonitate collatis beneficijs gratitudinem præstent.

Hinc & nos hodie admoneamur, ut qui à tenebris Papisticis ad claram Euangelij lucem mera bonitate Dei euocati simus, dignè tanta uti amus gratia, & ne nostris sceleribus prouocemus iram Dei, ut iustè à nobis ingratis auferat, quod ex gratia indignis donauit. Pessima ingratitudo est qua homines hominibus pro beneficijs non reddunt gratiam, Sed infinitè peior & abominabilior est, qua ingrati sumus Deo, qui filium suum pro nobis mori uoluit, ut nos uiueremus. Deinde cum dicit Apostolus gentes in carne appellatas præputium à circumcisione manu facta, duo significat: Primum quòd gentes probroso nomine præputium dicebantur à Iudæis, qui de externa illa nota in cute plus iusto gloriabantur, huius gloriationis exemplum habetur Genesis 34. Non possumus (dicunt filij Iacob) sororem nostram dare uiro qui habet præputium, 1. Regum 17. Dauid plenus spiritu Dei in hunc modum de Goliath loquitur, Et quid iste Philistæus incircumcisus, qui contumelijs afficit aciem Dei uiuentis. Tertiò Paulus hoc loco duplices Iudæos & duplices gentes facit. Nam Iudæorum quidam erant carne & spiritu circumcisi, ut Moses, Aaron,

Ioſue, Phinees, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Dauid, Ioſias, Daniel, Simeon, Nathanaël &c. breuiter omnes qui carnis externam circumcisionem habebant cum cordis fiducia in Meßiam promiſſum. Quidam carne tantùm erant circumciſi, uidelicet, qui externam notam habebant ſine ſpiritu, quales fuerunt pleriq; Iudæorum, præſertim tempore aduentus Domini, illi filij promißionis, hi carnis nominantur ab Apoſtolo. Ad eundem modum duplices gentiles facit Apoſtolus. Quidam erant tantùm in carne gentiles, habentes præputium, notum gentiliſm, Sed ſpiritu circumciſi fuerunt, uidelicet, qui præputium carnis habuerunt cum uiua fiducia in gratuitam ſalutis promißionem. In horum numero fuerunt, Iob, Melchiſedech, Ietbro, Magi & omnes qui in Meßiam uerè credebant. Quidam & carne & ſpiritu erant gentiles, uidelicet, qui carnis nota cordis præputium & pollutionem declarabant.

Cæterùm quod addit. Eratis ſine Chriſto, eratis abalienati à Repub: Iſraëlis, & extranei à teſtamentis promißionis, per comparationem intelligendum eſt. Nam gentes dicuntur ſine Chriſto reſpectu populi Iſraëlitici, & certi temporis. Fuiſſe autem ſine Chriſto, ſignificat gentes non habuiſſe Chriſti noticiam, tam clarum atq; Iudei habue-

habuerunt, & abalienatas à Repub. Isrāēlis & hospites, *id est, extraneos à testamentis promissionis fuisse, significat Israelitas habuisse suam Rempub. distinctam à gentibus, sicut familia una ab altera distincta est. Habebant enim Iudæi sua testamenta, constitutiones, oracula, promissiones, regnum & sacerdotium, de quibus Paulus ad Rom. 9. De hoc discrimine loquitur etiam Psalmus 147. Qui annunciat uerbum suum Iacob, iusticias & iudicia Israel, non fecit taliter omni nationi. & iudicia sua manifestauit illis.*

Quæ sequuntur: spem non habentes, & ἄθεοι in mundo, *ex superioribus concludūtur. Qui enim est sine Christo, quomodo spem habere potest? qui Christo caret uerè* ἄθεος *est, Omnis enim qui non manet in doctrina Christi Deum non habet. Contra solus is Deum habere dicitur, qui in Christo est per fidem. Huc illud Iohannis ex secunda Epistola: Omnis qui transgreditur & non manet in doctrina Christi, Deum non habet, qui manet in doctrina Christi, hic & patrem & filium habet.*

Collatio quæ sequitur: qui quondam eratis procul, prope facti estis in sanguine Christi, *significat Ephesios, qui antea erant extra Ecclesiam, nunc per gratiam in Ecclesiam in-*

trodu ctos esse reconciliatos Deo per sanguinem Iesu Christi. Hæc omnia eò pertinent, sicuti supra admonui, ut tantum beneficium gratiæ cœlestis recolentes, in timore Dei ambulemus, memores quòd hic noster status requirat, nouos mores, & nouam uitam, uidelicet, ut iustè, honestè & piè uiuamus in hoc mundo expectantes beatam illam spem & aduentum gloriæ magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraq; unum, & interstitium materiæ soluens inimicitiam in carne sua legem mandatorum in decretis abolens, ut duos conderet in seipso in unum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliaret ambos in uno corpore per crucem inimicitiam in ipsa interimens.

Dictum est, gentiles qui quondam erant extra familiam Dei, iam in eam ascitos esse per Christi sanguinem: Nunc autem additur expolitio insignis, qua quòd summatim dictum erat fusius &

lucu-

luculentius exponitur. Declaratur enim modus reconciliationis utriusq; populi, uidelicet Iudæorum & gentium. Ac primùm fundamentum reconciliationis ſtatuitur Chriſtus, cum inquit Apoſtolus. Ipſe eſt pax noſtra, hoc eſt, autor reconciliationis, qua ex gentibus & Iudæis unus efficitur populus, hoc eſt, una Eccleſia, quæ Dei familia peculiaris eſt. Deinde modus indicatur primum ſimilitudine, Deinde perſpicuis uerbis. Similitudo eſt cùm dicit, interſtitium materiæ, hoc eſt, interpoſitum ſeptum dirutum eſſe. Hæc ſimilitudo in hunc modum explicanda eſt. Quemadmodum qui ex familijs duabus intergermo pariete deſtinctis unam uult facere, is interſtitium ſeu intergerinum parietem diruit, quo familiæ à ſe inuicem deſtinguebantur, ut una fiat familia: Sic Deus ex populis, Iudæis & gentibus, uolens unum populum ſeu unam Eccleſiam, ſeu unam familiam facere, ſuſtulit maceriam, qua Iudæi à gentibus diſtinguebantur. Quodnam autem fuerit interſtitium ſeu medius paries inter Iudæos & gentes, hiſcè perſpicuis uerbis explicat: Inimicitiam in carne ſua legem mandatorum ſitam in decretis abolens. Hic inimicitiam appellat per Metonymiam cauſam diſtinctionis Iudæorum & gentium, quam cauſam definit legem mandatorum in decretis. Cùm autem hanc cauſam legem facit, in-

telligit non legem moralem, quæ perpetua est, sed cæremonialem tantùm, quæ futurorum umbra fuit. Atq; hoc est, quod dicit Apostolus, abolevit inimicitiam, uidelicet legem mandatorum, quæ in decretis, id est, ritibus posita est. In carne, id est, carnis suæ uictima. Huius abolitionis symbolum fuit, uelum templi scissum expirante Domino in ara crucis. Abolitionis huius finem addit cùm inquit: Vt duos conteret in unum hominem, Duos homines uocat metonymicos, duas nationes hominum, ueluti diuersas familias. Vnum hominem appellat Ecclesiam Christi, quæ est ueluti una familia imo ueluti unus homo, cuius caput est Christus: hunc hominem nouum appellat, respiciens ad morem mundi, quo noui homines dici solent, qui ex obscuris nati nobilitate donantur. Nam nos ab Adam propagati obscuro patre, dum in Christum credimus, noui homines efficimur, & adoptamur in Filios Dei, ut non amplius obscuri Patris Adam, sed Dei Filij censeamur & dicamur. Finem hunc repetit expressius, cum ait: Vt reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem, id est, per uictimam peractam in cruce. Crucis enim uoce exprimitur modus peractæ uictimæ, qua facta est reconciliatio duplex. Vna hominum cum Deo. Altera hominum hoc est, Iudæorum & gentium inter se.

Hactenus

Hactenus de sententia uerborum Pauli. Iam hypotheses quas hic locus suppeditat, uideamus.

PRIMA, Nullum inter Iudæos & gentes quantum ad gratiæ communionem attinet, discrimen est. Quare nemo superbiat quia Iudæus est. Et nemo desperet quia gentilis. Nulla enim amplius nationum prærogatiua apud Deum non est. Non est Deus acceptor personarum, sed in omni populo acceptus est illi qui temet ipsum, & operatur iusticiam, Gratia communis omnibus est & offertur singulis.

SECVNDA. Lex Mosaica abrogata est, quod ad ritus externos attinet, ut nemo cogatur illam recipere, imò qui illam recipit negat Christum, & crucis Christi uirtutem contemnit.

TERTIA. Mors Christi est reconciliatio hominis cum Deo, in qua reconciliatione noui nascimur homines, atq; adeo corpori Christi, ut membra inserimur.

QVARTA. Sine cruce Christi nulla nobis pax cum Deo constare potest.

QVINTA. Vt in Christo pacem habemus cum Deo: ita in eodem par est, ut & nos conueniamus paci mutuæ studentes, quod sane fieri nequit: sine spiritu Christi & fide in ipsum. Nam per fidem corpori Christi inserimur, ut omnes qui

in Christum credimus Christi simus membra. Quare par est, ut nos mutuò foueamus, tanquam eiusdem corporis membra.

Et ueniens Euangelizauit pacem uobis qui eratis procul & ijs qui prope erant. Quoniam per ipsum habemus accessum utrique in uno spiritu ad patrem.

Materia reconciliationis Iudæorum & gentium explicata, caussam instrumentalem aggreditur, quæ est Euangelij prædicatio. Deus enim suum Euangelium non solùm organum salutis, uerumetiam suæ beneuolentiæ testimonium esse uult. Ex quo fit, quòd Euangelium sit nobis certissimus pacis inter nos & Deum nuncius, quam ob caussam Euangelium, 2. Corinth. cap. 5. Sermo reconciliationis dicitur. Distributio sequens qua dicitur Christus, uenisse & prædicasse remotis & propinquis, id est, Iudæis & Gentibus, significat Christum suos Apostolos misisse ad prædicandum promiscuè omnibus Euangelium pacis iuxta illud. Ite in mundum uniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Additur. Pacis cum Deo, imitæ fructus qui est quòd utrique, id est, gentes & Iudæi accessum habent ad patrem per Christum, idq; in uno Spiritu,

id est,

id est, per eundem Christi spiritum per quem clamamus, abba pater. Est igitur Christus instar ianuæ per quam ad Patrem reconciliatum accedimus cum fiducia. Spiritus autem sanctus est dux noster, per quem coniuncti & uniti in Christo utriq; ad ianuam progressi, ingredimur: Huc illud Ioban: 10. Amen amen dico uobis, qui non ingreditur per ianuam in stabulum ouium, sed aliunde ascendit, ille fur est & latro. Et paulò post. Ego sum ianua ouium.

Obseruentur præterea hic duo loci. Vnus, quo in loco habendi sint ministri Euangelij, qui cum sonant uocem Euangelij Christus ipse dicitur Euangelizare. Quare non aliter accipienda est illorum uox, quàm si Christum ipsum audiremus loquentem. Huc pertinet illud Pauli, 2. Corinth. 5. Nomine Christi legatione fungimur, uelut Deo exhortante per nos oramus Christi nomine, reconciliemini Deo. Alter est de fructu Euangelij, uidelicet quòd credentes Euangelio sint Deo reconciliati per Christum, per quem accessum habent ad Deum. Roma. 5. Iustificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem accessum habemus. Contra autem, qui Christum non habet, hoc est, qui in Christum non credit adhuc expers est fructus Euangelij. Quare impius & hostis Dei censendus.

Ergo non amplius estis hospites & aduenæ, sed conciues Sanctorum & domestici Dei, superædificati in fundamento Apostolorum & Prophetarum, cuius summus lapis angularis est ipse Iesus Christus,

Totius capitis generalis conclusio est, in qua repetit potissima membra. Primum enim quales ante regenerationis gratiam fuerint Ephesij, *adeoq; reliqui gentiles omnes, indicat. Deinde quid ex gratia adepti sint, ostendit. Antea quidem erant hospites & aduenæ, id est, extra familiam Dei, sicuti suprà declaratum est. Nunc uerò per gratiam donati communi ciuitate cum omnibus sanctis Dei in familiam Dei recepti, propterea quòd sint superædificati super fundamento Prophetarum & Apostolorum, hoc est, quòd sint recepti in gratiam fide, qua in Christum tanquam unicum fundamentum incumbunt. Nemo enim aliud fundamentum potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.*

Dicitur autem Iesus Christus fundamentum, tùm quia promissio salutis per ipsum facta est, tùm quia solus Christus Ecclesiæ salus est, in quem ipsa recumbit. Sine enim Christo concidit & corruit ædificium Ecclesiæ, imò ne inchoari potest.

test. Apostolorum & Prophetarum dicitur fundamentum non solùm quia Apostoli eo fundamento nixi salutem adepti sunt, uerumetiam, idq; multò magis doctrinæ respectu. Nam Apostoli Ecclesiam in hoc fundamento ædificarunt.

Porrò cùm addit Apostolus: cuius summus lapis angularis est ipse Christus: docet qua ui quaq; uirtute ædificium Ecclesiæ ex duobus populis Iudæis & gentibus collectæ, cohæreat, nempe ipso summo angulari lapide Iesu Christo. Quemadmodum enim angularis lapis parietes coniungit & totum ædificium gestat & conseruat: ita Christus Dominus doctrina fidei, & efficacia spiritus gentes & Iudæos, in unitatem fidei & pacis coniungit, atque adeo hanc spiritualem structuram ipse gestat & conseruat. Hæc similitudo desumta est ex 28. Isaiæ, cuius uerba hæc sunt: Ecce ego ponam in Syon lapidem, lapidem probationis, angulum preciosum, fundamentum solidum, qui credit non festinabit, scilicet ad sua consilia, sed expectet Dei consilium, quod si fecerit nequaquam pudefiet. Hanc Propheticam sententiam Petrus paululum mutatis uerbis recitat. Ita enim ait: Ecce ponam in Syon lapidem angularem, electum, precioſum, qui credit in ipso non pudefiet. Fit & mentio huius lapidis in Psalmo 118. hisce uerbis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.

Cæte-

Cæterum ex uerbis Pauli, has colligamus hypotheſes.

PRIMA. Ex gentibus & Iudæis una Chriſti Eccleſia colligitur, ſicut iam aliquoties dictum eſt.

SECVNDA. Solus Chriſtus fundamentum Eccleſiæ eſt.

TERTIA. Qui extra Chriſtum eſt, eſt etiam extra Eccleſiam.

QVARTA. Apoſtolica & Prophetica doctrina ſola in Eccleſia Dei cutoritatem habere debet, & ſola nota eſt uerę Eccleſiæ,

QVINTA. Solus Chriſtus Eccleſiam & geſtat, & continet & conſeruat.

SEXTA. Eccleſia non eſt extra miniſterium illud, quod prædicat hunc lapidem angularem, quem Paulus nobis commendat.

Hæ hypotheſes, euertunt plurimos Papiſtarum errores, & præſertim eorum qui uolunt homines niti humanis præſidijs & meritis, & qui in locum Propheticæ & Apoſtolicæ doctrinæ ſubſtituunt humanas traditiones. Sit ergo Papatus omnibus pijs anathema, quod fugere omnes pios oportet, ne & ipſi polluantur & polluti abijciantur rurſus à Deo.

In quo totum ædificium congruenter coagmentatum creſcit in templum

plum sanctum in Domino, in quo & uos unà ædificamini in habitaculum Dei in spiritu.

Amplificat Apostolus conclusionem translatione hypothesis ad thesin et exhortatione. Dixerat Ephesios superstructos in fundamento Apostolorum & Prophetarum, iam hoc in genere omnibus fidelibus accommodat. Testatur enim totum ædificium, hoc est, totam Ecclesiam catholicam, adeoq; omnia eius membra in hoc uno angulari lapide extructa crescere in templum sanctum, hoc est, ut totum ædificium sit unum sanctum templum, idq; in Domino, ut unico huius templi fundamento.

Vtitur autem Paulus hoc loco uoce admodum significante, nempe συναρμολογουμένη, *qua uoce significatur quòd ædificium Ecclesiæ ita constructum sit, ut apta proportione, iusta harmonia & debitis iuncturis partes singulæ inter se coagmentatæ ita sint, ut firmiter cohæreant suis iuncturis, ut membra corporis iunguntur. Fit autem hæc iuncturarum copulatio hoc modo: Primum omnes fideles Christo capiti fide adhærent, & eo tanquam unico fundamento nituntur. Deinde inter se quoq; cohærescunt, pro mensura fidei cuiusq;, pro donorum uarietate, ut unum corpus constituant & unum templum Dei sanctum*

ctam efficiant, cuius templi singuli fideles lapides uiui sunt, summa inter se concinnitate compositi, ita ut nulla in mundo hominum societas maiore uel beneuolentia uel charitate sit inter se deuincta.

Porrò cum siue Ecclesiam totam, siue singula eius membra templum Dei sanctum uocari audimus, hoc ordine cogitemus: Primum quòd Ecclesia sit ædificium Dei. Deinde quod Deus in templo suo habitet, quod gloriæ ipsius destinatum est. Tertiò quòd ut maximum scelus sit hoc templum ulla impuritate contaminare: ita deceat pios omnes modis omnibus in hoc incumbere, ut sanctitati & innocentiæ uitæ studeant, ne sua culpa committant, ut Architectus ipsos tanquam putridos lapides & inutiles abijciat. Vtinam hæc cogitarent seriò qui uel priuatis flagitijs se contaminant, uel Ecclesiæ unionem decertationibus inutilibus scindunt. Hîc ratio obseruetur cur nunc tota Ecclesia Dei unum templum dicatur, & cur singuli credentes etiam templa Dei uiua appellentur. Tota Ecclesia ideo dicitur templum Dei, cùm quia super uno fundamento extructa est, tùm quia unitate fidei & charitate coniuncti omnes fideles Deum in se habitantem habent, quem colunt. Singuli Christiani ideo dicuntur templa Dei, cùm quia singuli sunt ædificati super fundamento unico, quod est Iesus Christus Dominus,

nus, tùm quia in singulis habitat Deus ab omnibus & singulis prædicandus.

Exhortatio Apostoli sequitur: In quo, inquit, & uos unà ædificamini in habitaculum Dei per Spiritum. In quo, scilicet lapide angulari, & uos ædificamini, scilicet, fide Christi & charitate inter uos mutua renunciantes omni Prophanitati & immunditiei. Ad hunc etiam modum Apostolus 1. Corinth. 6. Exhortationem instituit sumto argumento à dignitate templi Dei. Ita enim ait: Ab non scitis quòd corpus uestrum templum spiritus sit, qui in uobis est sancti, quem habetis à Deo?

CAPVT TERTIVM.

SVMMA TERTII CAPITIS.

EGo Paulus uinctus Iesu Christi, pro uobis gentibus legatione fungor, ut mysterium salutis uobis patefaciam. Quare postulo, ut perseueretis constantes in doctrina quam accepistis, ad quod ut pater Domini nostri Iesu Christi robur uobis largiatur flecto genua, cui sit gloria in secula:

ORDO

COMMENT: IN ORDO ET PARTES CAPITIS TERTII.

HVius capitis quatuor sunt partes. Prima, Confirmatio uocationis gentium, de qua disseruerat in proximo capite. Sumitur autem hæc confirmatio ab Apostolatu Pauli siue à destinato ad finem, cuius summa hæc est: Ego Paulus à Deo ordinatus sum Apostolus gentium. Recuti igitur Euangelium ad gentes pertinet. Habet hæc pars amplificationes, quibus & Euangelium extollitur & Apostolatus Pauli commendatur. Secunda pars exhortatoria est ad constantiam & perseuerantiam, quæ totius scriptionis finis est, quemadmodum suprà in argumenti explicatione admonui. Tertia, est significatio orationis Pauli pro Ephesijs, ut Deus ipsis robur & absolutam Christi cognitionem largiatur. Quarta, est gratiarum actio. Harum partium prima est didascalica à qua reliquæ fluunt, quibus doctrima accommodatur Ephesijs.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Huius rei gratia ego Paulus sum captiuus ille Iesu Christi pro uobis gentibus.

Prima

PRima pars capitis est, uidelicet, confirmatio uocationis gentium. Est autem horum uerborum sensus: quòd Euangelium ad gentes pertineat satis arguit meus Apostolatus, quo fungor inter gentes, cuiusq; nomine nunc captiuus teneor. Vinctus siue captiuus Christi, passiuè accipitur. Nam Paulus pro Christi gloria inter gentes asserta captiuus tenebatur. Cum Erasmo addidi particulam sum, ad explendam sententiam, ut captiuus sit prædicatum, quod ideo rectè adiunctum habet articulum, quia κατ' ἐξοχὴν accipitur, ut in illo Iohannis, οὐκ ἔυρεκεν τὸ φῶς. Et in illo, ἐγὼ εἰμὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς. Ita hic ego sum, ὁ δέσμιος, id est, captiuus ille Iesu Christi, qui passim dicoris esse qui uelim gentes cum Iudæis exæquare, cuius rei gratia nunc Romam abductus sum & captiuus teneor. Loci tres hic se offerunt. Primus, Quòd prædicatio Euangelij destinetur ædificationi Ecclesiæ. Secundus, quòd à mundo nihil quàm crucem expectare debeant pij uerbi præcones. Tertius, quòd prædicatio Euangelij certissimum fauoris Dei argumentum sit.

Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi ad uos, quod, scilicet, Deus iuxta reuelationem mihi notum fecerit Euangelium

(ſicuti ante ſcripſi uobis, unde poteſtis legentes intelligere cognitionem meam in myſterio Chriſti.)

Ætiologia eſt ſuperioris rationis à cauſa efficiente ſumta, quàm Epheſijs haud ignotam eſſe admonet. Primum, dicit ſe diuinitus uocatum ad Apoſtolatum. Deinde modum exprimit uocationis. Tùm diuinitus ſe didiciſſe Euangelium affirmat, de qua re ſe antea Epheſijs ſcripſiſſe indicat, ut legentes cognoſcant ſuæ doctrinæ & uocationis certitudinem. Hæc omnia eò pertinent, ut ſciamus Paulum uerè eſſe Apoſtolum gentium ex ordinatione & mandato Dei, ut de certitudine uocationis ipſius nequaquàm dubitemus. Teſtimonia de uocatione Pauli legantur: Act. 8. 9. 22. 26. ad Galat. primo, ad Philippenſ. 3.

Hìc obſeruetur. Primum, quàm ſit neceſſaria certitudo uocationis eorum qui in Eccleſia docent. Deinde Euangelium eſſe myſterium ignotum rationi, contra impuriſſimum nebulonem, qui gloriatur ſe naturalibus rationibus inueniſſe Euangelij neceſſitatem & Meſſiæ miſſionem in mundum ſine Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis. Præterea immotam eſſe & infallibilem certitudinem doctrinæ Apoſtolicæ.

Quod

Quod alijs seculis non fuit cognitum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum, gentes esse cohæredes & concorpores, & consortes promissionis eius in Christo per Euangelium.

Amplificatio per collationem, in qua ratio redditur cur Euangelium *de uocatione gentium appelletur mysterium, uidelicet quòd ignotum fuerit mundo, donec cœlesti reuelatione patefactum sit, quòd non promiscuè omnibus gentibus innotuerit, quòd minus illustris fuerit huius mysterij cognitio ueteribus* Prophetis *quàm* Apostolis. *Nam tametsi* Prophetæ *ueteres multum uaticinati sunt de uocatione gentium ad* Euangelium: *Tamen tempus & modus illis non ita nota erant sicuti* Apostolis. *Quale autem sit mysterium* Euangelij *de quo agit, exponit cum ait, gentes esse cohæredes & concorpores & consortes promissionis in Christo per* Euangelium. *Est ergo* Euangelij *mysterium quòd* Iudæi *& gentes simul sint cohæredes cœlestis hæreditatis, quòd unum corpus in Christo constituant, & quod promißio gratiæ quæ offertur per* Euangelium *ad utrosq; ex æquo pertineat. Hæc exæquatio* Iudæorum *&*

gentium euertit prærogatiuam Iudæorum: Nam ſalus merè eſt gratuita, quæ etiam gratis offertur indigniſsimis gentibus & idololatris, & ſola fide accipitur. Nam cum inquit: Promiſsionis in Chriſto, *& cum exæquat Iudæos & gentes, dignitatem meritorum excludit & fidem promiſsionis poſtulat. Hypotheſes huius loci ſunt.*

PRIMA. *Quòd Euangelium ſit myſterium cuius humana ratio per ſe nequaquàm capax eſt.*

SECVNDA. *Quòd myſterium Euangelij per ſpiritum Sanctum in prædicatione uocali reueletur. Parum enim efficax eſt externa prædicatio, niſi intus adfuerit doctor ſpiritus, qui in uerbo & per uerbum uult eſſe efficax.*

TERTIA. *Quòd omnes Chriſti fideles eiuſdem hæreditatis ſint hæredes, eiuſdem corporis ſint membra, et eiuſdem ſalutis ſint conſortes per unum & eundem Chriſtum.*

QVARTA. *Quòd miniſterij Euangelij ſit maxima dignitas & ſumma neceſsitas. Per illud enim promiſsio ſalutis in Chriſto omnibus offertur fide ſola accipienda.*

Cuius factus ſum miniſter, ſecundum donum gratiæ Dei datum mihi, ſecundum efficaciam potentiæ eius.

Occurrit

Occurrit Paulus ijs qui arrogantiam interpretari poterant, quod usq; adeò suum prædicet ministerium & translatione utitur. Non enim suo merito aut uirtuti, sed diuinæ gratiæ tribuit, quod sit Apostolus factus, sed efficaciæ potentiæ Dei ascribit quod suo Apostolatu Ecclesiam ædificet. Deus enim cum possit facere, ut ea quæ non sunt, sint, cur non à persequutore Apostolum? cur non ex rudi sapientem, ex impotenti fortem faceret?

Hoc Pauli exemplum proponat sibi quisq;, qui aliquid sibi uidetur esse in domo Dei, agnoscat cũ Paulo donum Dei esse, si quem locum habet digniorem in Ecclesia, agnoscat uirtute Dei fieri, si quid singulare præstet, abijciat inanem arrogantiam, humiliet se coram Deo, sciat sibi maiora dona esse collata, ut magis ad seruiendum alijs obnoxius sit, non sumat sibi temerè ius censorium in alios, sed potius singulos suo loco & gradu honoret.

Athanasius hoc loco monet in ministris uerbi, tria esse necessaria. Primum, inuictus animus, qui nullo discrimine proposito frangitur, ut hîc Paulus è carcere scribit & prædicat Christum intrepidè. Secundum, sapientia & prudentia, sine quibus hoc arduo ministerio rectè perfungi non poterit. Tertium, uitæ integritas. Nam non minus uita quam uoce præire suum gre-

gem oportet pastorem. Hæc tria ubi relucent in ministris Dei, labor ipsorũ copiosissimũ fructum adfert. Verùm contrà ubi metu tyrannorum pereelluntur animi ministrorum, ubi doctrinæ fundamenta non sunt fideliter iacta, ubiuita parum respondet uocationis dignitati, miserè cum Ecclesia Dei agitur. Quid enim fiet de ouibus quando pastor uel à lupo deuoratur, uel lupum fugit inermis?

Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia, hæc inter gentes Euangelizandi imperuestigabiles diuitias Christi, & omnibus conspicuum faciendi, quæ sit communio mysterij huius, quod absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Christum, ut nunc notum fiat principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei secundum propositum eternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro.

Quod breuius dixerat Apostolus, copiosè illustrat, uidelicet, quòd diuinitus sit uocatus, ut sit Apostolus gentium. Atq; hæc est summa huius longæ periodi. Verùm, ut nos inde maiorem fructum

ctum percipiamus, sigillatim omnes huius amplificationis partes excutiam, ac nostro usui accommodabo. Primò itaq; loco cum ait: Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia, &c. non suum officium extenuat, sed suæ personæ conditionem agnoscit, idq; ideo, ut magnitudo gratiæ Dei erga ipsum magis emineat. Quid hinc discemus nos? magnificare officium nostrum cum gratiarum actione ad quod uocati sumus, & nihil nobis ipsis arrogantur tribuere. Si quid igitur rectè fecerimus, id totum gratiæ Dei tribuamus non nobis, qui sine Dei gratia inutilia prorsus organa sumus. Pastor proinde pius nõ patiatur contemni officium suum, etiamsi se ipse parum idoneum ad tantam functionem agnoscat. Deinde etiam alios cooperarios non contemnat tanquàm se inferiores, sed omnes agnoscat œconomos mysteriorum Dei.

Secundo cum addit Apostolus: ut Euangelizem inter gentes imperuestigabiles diuitias Christi, finem sui Apostolatus exprimit. Nam ideo dicit se Apostolum factam, non ut isto titulo glorietur in ocio, sed ut prædicet imperuestigabiles diuitias Christi, quas (ut ait Ambrosius) gentibus iam desperatis dignatus est, ut sine opere saluarentur per fidem.

Vocat autem diuitias Christi imperuestigabiles, non tantùm quia per rationem inuestigari non

possunt, uerumetiam quia plenè in hoc mundo à sanctis percipi non possunt, sed tantum gustus solummodo præbetur, qui ad salutem percipiendam satis sit. Hoc ergo Apostoli dicto non solùm arrogantia illorum taxatur qui putant se exhausisse quicquid in sacro Dei uerbo proditum est: uerum etiam commendatur nobis singularis diligentia, ut in schola Christi semper proficere contendamus, implorantes, spiritum sanctum doctorem, sine cuius afflatu in hac spirituali sapientia consequenda laboramus frustra. Deinde hîc etiam conuincuntur frustra gloriari se esse Pauli successores, qui cum Paulo imperuestigabiles diuitias Christi de remissione gratuita peccatorum non prædicant, sed uel in ocio uiuunt, uel doctrinam adferunt pugnantem cum Euangelio Christi.

Tertio cum additur: & omnibus conspicuum faciendi quæ sit communio mysterij huius, interpretatur Apostolus superius membrum. Quòd enim supra uocat imperuestigabiles diuitias Christi, hoc nunc interpretatur communem quandam participationem beneficiorum Christi, quæ offert Euangelium uidelicet, quod gentes & Iudæi eiusdem redemtionis in Christo sint participes. Hinc igitur discamus sublatam esse nationum, personarũ, dignitatum differentias quantum quidem ad regnum Christi attinet. Idem enim Christus dues est in omnes, qui se inuocant.

Quarto

Quarto loco cum subiungitur: quod absconditum fuit à seculis in Deo, qui omnia creauit per Iesum Christum, anteuertit eorum obiectionem, qui Euangelium ut doctrinam recens natam aspernabantur, quemadmodum multi tempore Apostolorum fecerunt. Hinc consolemur nos aduersus Euangelij hostes, qui nos nouæ cuiusdam doctrinæ architectos mentiuntur. Communem enim causam habemus cum sanctis Apostolis Dei. Nec frustra additum est: qui creauit omnia per Christum Iesum. Nam illud in testimonium & iudicium nostræ nouæ creationis addit. Consentaneum enim est, nos per eundem de nouo creari, per quem primùm creati sumus. Quemadmodum igitur olim Deus mundum per Iesum Christum condidit: ita deinde per eundem restituit mundum in integrum, ac de nouo creauit. Ex hoc loco etiam colligitur, non solum æternitas filij (si enim Deus per filium omnia creauit, ipse profecto filius non est creatus, ut qui sit ante omnem creaturam, quare & Deus) uerumetiam unio duarum naturarum diuinæ, uidelicet & humanæ talis, ut communicentur idiomata propter personæ unitatem, non tamen confundantur proprietates. Rectè igitur Paulus hic dicit: Deum condidisse omnia per Iesum Christum, quia hic Iesus est uerus Deus. Et tametsi rectè dicitur: Iesus Mariæ Filius condidit

omnia, tamen falsum est dicere, humanam Christi naturam omnia condidisse. Nam humana Christi natura reuera creatura est, & non creatrix. Alternatio enim proprietatum, qua quod uni naturæ proprium est, alteri propter communionem earum in eadem persona tribuitur, nequaquam admittenda est in nominibus naturæ, siue ut loquuntur in abstracto, quia neq; diuinitati attribuenda sunt ea, quæ humanitatis sunt propria, ut esse creatam, passibilem, temporalem, circumscriptam, &c. Neq; humanitati ascribenda sunt ea prædicta, quæ solius sunt diuinitatis, ut esse increatam, impassibilem, æternam, incircumscriptam: sed nominibus concretis, siue naturalibus, siue personalibus, siue alteram exprimentibus naturam, siue utranq;, accommodatè fit huiusmodi alternata proprietatum attributio propter identitatem ὑποστάσεως, id est, personæ, & consequentiam quandam, ut ipsi Deo & filio Dei attribuantur ea, quæ sunt hominis propria. Cùm dicitur: Dominus gloriæ crucifixus est, nempe, filius hominis crucifixus est. Idem autem est filius hominis & Dominus gloriæ. Igitur & Dominus gloriæ crucifixus, quod statim per expositionem syllogismumq; expositorium euadit conspicuum. Ita Deus factus est in nouissimis diebus puer paruulus, de quo Esaias cap. 9. ita ait: Puer natus est nobis, & paruulus datus est nobis, &

prin-

principatus eius super humerum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis &c.

Quinto loco cùm ait: ut nunc innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus (hoc est, sanctis Dei angelis) per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, supra omnem creaturarum sapientiam, extollit absolutam cognitionem mysteriorum Dei de salute gentium per fidem, ut Ephesios magis detineat in huius mysterij admiratione. Cui enim non esset mirabile ex contrarijs contraria fieri? Nam per mortem uita comparata est, per infirmitatem potentia est acquisita, per ignominiam gloria est parta. Beatiter, Salus & uita damnatis, & mortuis per maledictionem & mortem donata sunt. Atq; hinc est quòd angeli 1.Pet.1. dicantur παρακύπτειν quasi inclinando se attentè intueri & prospicere ea, quæ prædicabantur per Apostolos. Hoc tamen non ita accipiendum est, ac si angeli per prædicationem Ecclesiæ proficiant, sed quòd in Ecclesia collecta ex Iudæis & gentibus, tanquam in speculo hanc Dei sapientiam contemplentur, & ueluti obstupescant ad hoc nouum spectaculum, quòd Christus Dominus mundum perditum dignatus sit, tandem tanta gloria, ut credentes omnes æternum cum illo uicturi sint beati.

Sexto

Sexto cum subijcitur: secundum propositum æternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro, *reuocat nos cùm ad primam salutis nostræ causam, uidelicet propositum Dei, quo ab æterno decreuerat saluare genus humanum, tùm ad materiam huius salutis, nempe, Iesum Christum. Verum de hisce causis copiosè suprà dictum est in primo capite.*

In quo habemus audaciam & accessum in fiducia per fidem eius.

Attexit summam beneficiorum mysterij reuelati, hoc est, Euangelij, & modum apponit, quo ea beneficia ab hominibus accipiuntur. Est autem summa beneficiorum, quòd pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Nam qui Deum audacter accedere non uereturr, statuit eum procul dubio sibi reconciliatum esse & propitium, audet ipsum in omni necessitate inuocare. Breuiter, omnia bona & salutaria ab ipso expectat. Modus quo à nobis ista beneficia accipiuntur, exprimitur cum inquit: per fidem eius, *id est, in ipsum.*

Obseruandus hic locus est contra Papistas qui dicunt, fidem esse noticiam tantum & assensum historiæ. Nam Paulus hìc disertè cum fide coniungit fiduciam, quæ est fidei iustificantis forma.

forma. Deinde gradus fidei tres hîc ponuntur. Primus est credere promißionibus Euangelij & assentiri. Secundus, fiducia expetitæ misericordiæ in Christo. Tertius est audacia adeundi Deum, ipsumq; inuocandi. Deinde hic locus docet, quòd inuocatio fieri non posßit citrà fiduciam in Christum. Vt enim in fiducia accessus nobis patet ad Deum: ita citra fiduciam hanc nemini ad Deum accessus patet.

Quare postulo ne deficiatis in afflictionibus meis pro uobis, quæ est gloria uestra.

Secunda pars capitis est exhortatoria. Hortatur enim Apostolus Ephesios ne deficiant ab Euangelio propter persecutiones sui doctoris. Inferter autem hæc propositio ex superioribus hoc modo: Quia tam augustum est mysterium, quod Deus nobis patefecit de salute gratuita consequenda per me diuinitus uocatum, ut sim uester Apostolus, nolite segnescere aut animo concidere ob crucem qua ego premor. Huic propositioni geminam attexit rationem: quarum prior à causa efficiente, posterior à fine persecutionis & à fructu constantiæ sumitur. Pro uobis, inquit, id est, ideo quòd prædicauerim uobis Euangelium inuidi Iudæi tradiderunt me uinctum in manus Romanorum. Non ergo ob meum aliquod male-

ficium,

ficium, sed propter fideliter præstitum ministerium mihi diuinituus demandatum uinculis constrictus iaceo. Deinde cum ait: quæ est gloria uestra, significat finem persecutionis suæ non esse ignominiam Ephesiorum, sed gloriam potius, cum uideant se tale doctrinæ genus amplecti, pro quo extrema patti ipsorum doctor haud ueretur. Vnde & par est, ut ipsi constantiam tuendi doctrinam & animum fortem aduersus persecutionum procellas concipiant. Hactenus sententiam uerborum Pauli exposuimus, iam quasdam in nostrum usum colligamus hypotheses.

PRIMA, pij cognita dignitate & excellentia Euangelij cauebunt, ne uel blanditijs, uel persecutionibus sinant se ab Euangelio auelli.

SECVNDA, cauebunt pij ne iudicio & consuetudine mundi fallantur. Solet enim mundus facile contemnere quæ à magnæ autoritatis hominibus spreta iacent. Et quocunq; fortuna se inclinare uidetur, eodem & gratia hominum plerumq; se inclinat. Omnibus enim grata est præsens felicitas. Hic maximus mundi error & periculosus pijs fugiendus est. Nequaquam enim pietas æstimanda est ab externa facie, sed rei potius natura spectanda & iuxta promißionem Dei infallibilem patienter expectanda est liberatio.

TERTIA, exemplo Pauli discant ministri Euan-

Euangelij sollicitudinem sanctam pro suo grege habere, ut conseruetur in sinceritate doctrinæ. Nequaquàm enim satis est rectè docuisse, nisi simul totis uiribus caueas ne doctrinæ puritas ulla occasione inficiatur.

QVARTA, constantia ministrorum uerbi in perferenda cruce Euangelium illustrius reddit & ueluti signaculo quodam sanguine sanctorum obfirmatur.

QVINTA, consolatio aduersus scandalum crucis tenenda hæc est, quòd crux piorum non sit coram Deo ignominiosa, sed gloriosa potius, idq; potißimum cum quis pro confessione, ueræ doctrinæ patitur. Sicut & Petrus 1. Pet. 4. magnam gloriam Christianorum esse docet pati Christi nomine. Consilium enim Dei in hac re spectandum est, cui uisum est similes reddere suo filio in hoc mundo quos olim statuit cum ipso glorificare.

SEXTA, peculiariter hinc discant ministri Euangelij non solùm cùm recte ualeant, & in tuto sint omnia, gnauiter officium facere, uerumetiam magnanimes se & inuictos exhibere cum crucis onere fortius premantur. Facile, inquit ille, cum ualemus ægrotis consilia recta damus, facile est constanter docere Euangelium, ubi omnia in tuto esse uidentur, ubi nulla pericula apparent. Verum hoc demum heroici pectoris est in

medijs

medijs periculis, in medijs flammis exemplo Pauli & aliorum ſanctorum eos qui adhuc expertes crucis ſunt, animoſe contra ingruentia mala confortare.

Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, ut det uobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ, potentia roburari per ſpiritum ſuum in interiorem hominem, ut habitet Chriſtus per fidem in cordibus ueſtris, ut ſitis in charitate radicati & fundati, ut ualeatis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, cognoſcereq; ſupereminentem cognitionis charitatem Chriſti, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Tertia huius capitis pars eſt, continens teſtificationem orationis Pauli pro Epheſijs, quæ oratio tres circumſtantias habet, quarum prima eſt de Deo, quem Paulus inuocat, qui eſt pater Domini noſtri Ieſu Chriſti. Secunda rationem habet cur nam ſolus Deus ſit inuocandus, nimirum quia

ab

ab illo solo omnis paterna rerum administratio & gubernatio est, cùm in cœlis tum in terra. Paternitatis uox hic usurpatur pro paterna rerum administratione & gubernatione, iam autem cum is solus sit inuocandus, penes quem omnium rerum administratio est, sequitur solum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocandum esse. Neq; hac ratione excluditur filius & Spiritus sanctus, quia Patris, Filij, & Spiritus sancti eadem est essentia diuina, potentia, & gloria. Tertia, enumerationem eorum habet, quæ Paulus precatur Ephesijs, uidelicet, ut Ephesij in cœlestium rerum participatione sint quam opulentißimi, uerum. Apostolus primùm enumeratione utitur, ac postea in fine generatim omnia complectitur.

Cæterum quia multa sunt in hac pericopa analysin instituam, quo distinctius omnia considerentur, atq; facilius ad nostrum usum accommodentur.

Prima itaq; Paulinæ orationis pars est, Vt det inquit, uobis secundum diuitias gloriæ suæ potentia roborari per Spiritum in interiorem hominem. Hic Paulus Spirituale robur precatur Ephesijs, ac fontem monstrat, unde omne bonum in creaturas manat, uidelicet diuicias gloriæ ipsius, id est, inexhaustam Dei misericordiam. Non ergò precaturi nostra merita nomi-

nabimus, sed inexhausta Dei clementia freti, fide Christi precabimur. Sic Dauid precatur cum inquit: Miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum. Apponit causam efficientem internam, uidelicet Spiritum sanctum qui nos roborat, & quale robur precatur, interpretatur, uidelicet, ut interior homo sit robustus in Domino. Est autem interior homo anima nostra, quatenus Spiritu Dei formata est in obsequium Deo præstandum, cuiusmodi anima ea spectat, quæ interna sunt & non externa, spectat æterna & cœlestia & non temporaria & terrena. Diuersa studia sunt exterioris hominis. Is enim neglectis internis & cœlestibus, in externis, temporarijs ex terrenis occupatur.

Secunda circumstantia his uerbis exponitur: & habitet Christus per fidem in cordibus uestris. Hæc circumstantia unde sit Christianorum robur clarius exponit, definit enim robur nostrum esse Christum ipsum, sed quomodo? habitando in nobis. Quæ habitandi ratio? per fidem. Vbi seu in qua parte nostri? in cordibus nostris. Non enim sufficit in mente aliqualis Christi cognitio, sed cordis affectum adesse oportet, qui est firma in Christum fiducia, qua fiducia inuicti persistimus aduersus portas inferorum, iuxta illud Iohan. Hæc est uictoria quæ uicit mundum,

fides

fides uestra. Hic locus imprimis obseruatione dignus est. Docet enim non solum Christum habitare in credentibus per fidem: Verumetiam refutat Papistas, qui definiunt fidem esse quandam notitiam & assensum historiæ sine fiducia cordis.

Tertia circumstantia: Vt sitis in charitate radicati & fundati, docet quæ sit uis fidei, quantum quidem ad proximum attinet, postquam enim fidei meminit mox eius effectum germanum amorem proximi apposuit: cùm ut ueram fidei indolem ostenderet, tùm ut doceret, in qua re perfectio Christianorum consistat, sed qualem fides requirit charitatem? fundatam & radicatam hoc est, solidam & firmam, quæ non leui de causa mouetur & euanescit. Hinc discamus, quòd quò magis in schola Christi proficimus, eò magis in charitatis operibus crescamus, ac ueluti radicemur. Non enim fieri potest, ut uacuus sit charitate, qui uerè Christum per fidem possidet.

Quarta circumstantia, ut ualeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, scilicet mysterij gratiæ Dei & dilectionis Christi erga nos, ita enim se exponit Apostolus, ut cognoscatis charitatem

Christi immensam erga uos. Quemadmodum enim Patris misericordia excedit omnia opera eius iuxta Dauidis sententiam: ita omnem mensuram superat amor filij Dei. Nam si latitudinem eius spectas, nullis limitibus clauditur: si longitudinem consideras, ad omnes fines orbis terrarum se extendit: si profunditatem attendis, humillima & abiectissima in mundo complectitur: si altitudinem respicis, superat cœlos. Hic sensus huius loci simplex & uerus est, nugas de lignea cruce Domini & spherica figura relinquamus.

Hic locus uberrimam consolationem suppeditat aduersus omnia obstacula, quæ nostram salutem impedire uidentur. Si enim Christus adeò impensè nos diligit, fieri nequaquam potest, modò in illo per fidem manserimus usq; ad finem, ut ulla creatura nostram salutem interrumpat.

Quinta circumstantia, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei, summatim omnia complectitur, quæ ad perfectionem & plenitudinem, quam Deus à nobis exposcit, pertinent. Est autem plenitudo Dei, perfectio Christiana, qua plenè, id est, sine fuco & hypocrisi nos Deo subijcimus, huiusmodi sunt omnes qui retinent fidem & bonam conscientiam.

Hinc discimus, quibus in rebus oporteat Christianos potissimum occupatos esse, nimirum ut

ad

ad perfectionem magis ac magis tendant. Nemo enim tantum profecit in schola Christi, quin opus habeat incremento. Hic igitur eorum ostentatio taxatur qui uix tenuissimo quodam gustu rerum diuinarum percepto putant se spiritualissimos esse, nihil amplius de profectu cogitantes.

Ei autem qui potest quàm cumulatissimè super omnia facere quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam agentem in nobis, ipsi gloria in Ecclesia in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum, amen.

Quarta pars huius capitis, uidelicet, δοξολογία, in quam ex commemoratione beneficiorum Dei descendit. Pertinet enim totum redemtionis beneficium eò, ut gloria Deo reddatur. Quare rectissimè primam Epistolæ partem clausit Apostolus gratiarum actione.

Porrò quia plures sunt huius loci circumstantiæ, eas sigillatim perpendamus. Prima est mentio potentiæ Dei qua Deus potest omnia quæ uult, qui uult quidē omnia quæ promisit. Hæc potentia Dei primum confirmet spem nostram de promissis diuinis. Deinde opponatur Satanæ, inferno, morti, argumentis carnis quibus sæpe fides infirmorum

constitutur. Tùm excitet nos ad timorem Dei. Potest enim sua potentia Deus contumaces punire. Postremò obijciatur errori eorum qui gloriam diuinam tribuunt sanctis aut idolis.

Secunda est mentio liberalitatis Dei, qui longè maiora confert beneficia quàm uel petimus uel intelligimus ipsi. Id quod non solum nos excitabit ad gratiarum actionem: uerumetiam fidem maiorem ac ardentiorem in nobis accendet.

Tertia, unde proueniat in nobis precandi studium, nempe ex eo quòd potentia Dei sit in nobis efficax, quæ sanè potentia non est carnis aut sanguinis, sed spiritus Dei & fidei.

Quarta, indicatio est loci in quo uera gloria Deo tribui potest, qui est ipsa Ecclesia sanctorum. Est enim Ecclesia theatrum quoddam in mundo in quo Deus suam gloriam conspicuam uult esse, iuxta illud Dauidis: Laus eius in Ecclesia sanctorum.

Quinta, modi expressio per quem Deo præstari gloria debet. In Christo, inquit, IESV. Nemo enim gloriam Deo reddere potest, nisi sit in Christo per fidem. Ideo inquit Ambrosius: per Christum Deo reddenda gratia, quia per ipsum omnia præstat nobis pater.

Sexta duratio gloriæ Deo reddendæ. In omnes generationes, inquit, seculi seculorum, amen. Hæc perpetua duratio gloriæ Dei, de duabus rebus nos admonet. Primum, ut nos qui

Christi

Christi membra sumus, perpetuo gloriam Dei in Christo prædicemus exemplo Dauidis in hunc modum canentis. Septies in die laudem tibi dixi super iudicia iusticiæ tuæ. Deinde ut sciamus perpetuo mansuram Ecclesiam Dei. Nam si perpetuo Deo tribuenda est gloria, & id fieri non potest nisi in Ecclesia, sequitur Ecclesiam non abolitum iri. Proinde & hic in mundo usq; ad iudicium conseruabitur, & deinde post resurrectionem manebit in omni æternitate Deum celebrans.

CAPVT QVARTVM.

SVMMA CAPITIS QVARTI.

CVM uos Ephesij ad tantam gratiam uocati sitis, par est ut tam sanctæ uocationi innocentia uitæ respondeatis. Quare uos hortor ut renunciato Ethnicismo sanctimoniæ uitæ studeatis.

ORDO CAPITIS QVARTI.

POst doctrinam more Prophetico & Apostolico paræneses subijcit Apostolus, ac primo

loco generalem propositionem collocat, uidelicet, ut Ephesij uocatione sua dignè ambulent, & ut artifex à causis paulatim progreditur & colligit in quo summa consistit, nimirum in mutua dilectione, cui rationes apponit, at ne quis donorum excellentia abutatur in proximorum contemtum, finem donorum, quibus Christus suam Ecclesiam ornat, exponit. Huic multas hypotheses addit, quæ in generali propositione, ut in thesi continentur, admiscens collationes uirtutum, & uitiorum. Prioris status sub Ethnicismo, quò agnita turpitudine scelerum sanctimoniæ uitæ studeant, ac uitijs renuncient Ephesij, atque ita ut superior pars Epistolæ didascalica est, & continet doctrinam gratuitæ salutis. Ita hæc posterior parænetica est, & uitam Christianam informat.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Hortor itaq; uos ego uinctus in Domino, ut dignè ambuletis uocatione qua uocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum tolerantia sufferentes uos inuicem in dilectione, studentes seruare unitatem spiritus in uinculo pacis.

Propo-

PRopositio suasoria est. Hortatur enim Paulus Ephesios ad uitam dignam Euangelio degendam. In hac propositione multa sunt obseruanda.

Primum memmit Apostolus suorum uinculorum, idq; non solum, ut suum erga Ephesios affectum declaret, qui etsi propter Euangelium in carcerem coniectus fuit, tamen non cessauit eos ad salutaria exhortari: uerumetiam ut sibi apud eos autoritatem conciliet, quorum causa non est ueritus uel extrema adire pericula. Hoc ergo loco admoneantur ministri Euangelij de communi sorte & cruce quam ipsi sustinere ab ingrato mundo coguntur. Et exemplo Pauli sint constantes, ne propter usitatam ingratitudinem abijciant confessionem, & deserant stationem in qua Deus ipsos collocauit. Nequaquàm enim ignominiosum est pro confessione ueræ doctrinæ pati, sed summa potius gloria. Nam æquo animo pericula adire pro Euangelio, ueluti quoddam doctrinæ sigillum est.

Deinde cum ait: Hortor, ut dignè ambuletis uocatione uestra ad quam uocati estis, summatim complectitur quid deceat Christianos qui ad gratiæ cœlestis participationem uocati sunt. Vocatio autem hoc loco generalis illa omnium Christianorum intelligenda est, qua uidelicet, ex tenebris ad lucem, à peccatis ad iustitiam, à maledictione ad benedictionem, à morte ad uitam,

à damnatione ad iustificationem & salutem, ab inferno ad cœlum, breuiter, à regno Diaboli, omnibus omnis generis miserijs pleno, ad regnum Christi gloriosum uocamur. Hæc mirabili & stupenda conditionis nostræ permutatio meritissimè nos ad gratudinem excitare debet. Nam si in mundo qui præclare aliquo munere fungitur, in locum sublimiorem euectus, putat turpe esse suum honoris gradum aliquo flagitio contaminare: & contrà imprimis ornare solet suum locum quisquis uirtute & egregiè factis antecedit, quid dicemus de ijs qui hanc dignitatem adepti sunt, ut non solùm sancti Prophetæ, reges aut sacerdotes spirituales habeantur: uerumetiam Filij Dei censeantur? Est proinde hæc necessitas mutatæ conditionis prioris status in meliorem diligenter perpendenda, ut nos ad uitam tam augusta uocatione dignam degendam incitet in omni modestia, iusticia, & pietate. Sumus enim ut Paulus alibi ait: non ad fœditatem, sed ad sanctificationem uocati. Huc pertinet illud Pauli ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem & mundanas concupiscentias, modestè, & iustè & piè uiuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem & apparitionem gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit seipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniqui-

iniquitate & purgaret sibi populum peculiarem zelo quodam, sectantem bona opera.

Tertio loco, quia Paulus exhortaturus est ad unitatem spiritus, id est, ad concordiam, eius rei fundamenta iacet, dum humilitatem, mansuetudinem, tollerantiam & mutuam per dilectionem condonationem requirit. De his Christianis uirtutibus nonnulla adijciam, quo earum differentiæ & proprietates melius conspiciantur.

Humilitas græcè ταπεινοφροσύνη, est uirtus animi quæ pium hominem ita moderatur, ut nec de se, nec de suis donis arroganter sentiat, sed potius in timore Dei se omnibus subijciat, omnem gloriam Deo tribuens. Hæc uirtus pœnitentiæ ueræ proximus fructus est, quæ indies noua incrementa sumit modo germana fuerit. Augetur autem & crescit hæc sancta humilitas quatuor rebus, uidelicet agnitione propriæ, ut ita dicam οὐδενίας & infirmitatis: cogitatione finis donorum quæ Deus nobis contulit: sunt enim nobis alia atque alia dona collocata, ut ea in commune bonum conferamus, hoc est, ad mutuam ædificationem in corpore Christi. Obligatione ad seruiendum alijs iuxta prarabolam Euangelicam. Nam qui plus habet, plus requiretur ab eo. Et consideratione consilij Dei qui sæpe facit, ut qui minora dona habere uidentur, plus operæ collocent in

ædifica-

ædificatione Ecclesiæ Dei, quam qui uarietate donorum antecellunt.

Huic humilitati commodè subijcit Apostolus mansuetudinem, quæ ueræ humilitatis ueluti proles quædam existit. Est autem mansuetudo quæ græcè πραότης dicitur, tranquillitas quædam animi, qua ut quis se ab ira temperat, ita se comem & affabilem alijs exhibet. Huic adcrsatur ferocia, furor, proteruia, contumacia, morositas & alia id genus uitia, quæ tranquillum animi statum perturbant.

Tolerantia græcè μακροθυμία, ad uerbum longanimitas, mansuetudinis comes est. Estq; animi quædam lenitas, iniuriæ cedens, atq; à suo iure pacis & tranquillitatis gratia discedens. Ita enim Paulus hanc uirtutem definire uidetur, cum subiungit: sufferentes uos inuicem in dilectione, studentes seruare unitatem spiritus, hoc est, concordiam animorum in uinculo pacis. Nam nos inuicem concordia tanquàm uinculo quodam nectit, non secus atq; membra corporis communi quodam nexu colligata, eodem reguntur spiritu. Vbi itaque cor reformatum spiritu Dei est, & uera humilitate, mansuetudine & tolerantia subactum fuerit, haud difficulter alios feremus, lapsos emendabimus. Breuiter, nos inuicem uera dilectione iuxta mandatum Domini prosequemur.

Hic locus Apostoli diligenter obseruandus est.

Monstrat

Monstrat enim unde inchoanda sit uera animorum concordia in sanctis, nempe ab extirpatione uitiorum quæ concordiæ pestes sunt, ut sunt arrogantia, furor, proteruia, impatientia, morositas, &c. Huc pertinet illud Salomonis Prouerb. 13. Inter superbos semper iurgia. Et Christus dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Quibus uerbis Christus præcipit duos affectus frenari, uidelicet cupiditatem uindictæ & superbiam. Nam ut humilitas cordis opponitur superbiæ, ita mansuetudo cupiditati uindictæ aduersatur. Hos affectus frenare Christus pronunciat suum iugum esse. Nam qui in Christo inuenit requiem, & refocillationem à laboribus & onere legis damnantis, non debet inde licentiam peccandi arripere, sed potius Christi gratia erectus, iugum Christi suscipere, ac carnis prauos affectus constringere. Hoc Christi iugum tùm demum nobis molestum non erit, sed facile potius & leue, ubi Christi exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuefacti fuerimus, uera fiducia ipsius sustentati. Contrà autem qui Christi iugum ferre recusant, merito subijciantur Diaboli imperio, & calcantur sub eius pedibus. Fieri enim aliter non potest, quàm ut quilibet homo aut Christi aut aduersarij iugum sustineat.

Vnum corpus & unus Spiritus quem-

quemadmodum etiam uocati estis in una spe uocationis uestræ, unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus uobis.

Propositionis est confirmatio, in qua congeries argumentorum proponitur, quæ omnia ex hoc principio dependent: quod unum est, dissidijs dissidere à seipso minimè debet. Ex hoc principio assumitur hoc modo. Ecclesia una est, hinc conclusio, igitur Ecclesia dissidijs à seipsa minimè dissidere debet. Assumtio quia κρινόμενον est, congerie argumentorum confirmatur. Verum ut omnia plenius cognosci possint, singula seorsim considerabimus, idq; breuissimè. Primùm ergo dicit unum corpus & unus Spiritus, hoc est. Quemadmodum Christi unus & eiusdem corporis membra sunt: ita par est, ut uno eodemq; spiritu uiuificati sanctam animorum colant concordiam. Nam ut omnia membra unius & eiusdem corporis una & eadem anima uiuificantur & reguntur: ita oportet Christianos erga se inuicem esse affectos, ut uno quasi animo agitari uideantur, cum sint unum in Christo corpus. 1. Corinth. 12. *Quicunq; igitur ab unitate discedit, eum à corpore Christi, quod est Ecclesia, discedere ne-*

cesse

cesse est. Ex quo sequitur frustra gloriari de Ecclesiæ titulo, qui constanter in se sanctam concordiam non tuentur. Ne autem sinamus nos falso unitatis prætextu à uera Ecclesia auelli, obseruãda est ratio unitatis quæ sequitur. Quemadmodũ, inquit, uocati estis in una spe uocationis uestræ, hoc est, sic uolo uos unum esse quemadmodum uocati estis ad unam eandemq; hæreditatem, quam modò spe possidetis iuxta uocationis uerbum. Non uult igitur nos Apostolus à uocationis uerbo, hoc est, à pura Euangelij doctrina discedere, unde fundamentum unitatis petendum est. Qui enim discedit ab Euangelio per quod Deus uocat, ab Ecclesiæ unitate discedit, à qua cum quis auulsus fuerit, fieri non potest, ut eius spiritu gubernetur, non secus atq; membrum, abscissum à corpore, nequaq̃ amplius ab anima quæ est in corpore regitur. Hinc congeries sequitur. Vnus Dominus, scilicet, uniuersæ Ecclesiæ, nempe Christus cui merito seruire debent fideles unitate spiritus & concordibus animis. Nam si turpe & probrosum est, seruos mundanos qui unum & eundem Dominum agnoscunt terrenum, à se inuicem dissidere, & non potius coniunctis animis imperata facere: quid quæso turpius & magis probrosum erit, quam Christianos qui habent eundem cœlestem Dominum Iesum Christum à se inuicem discordare? præsertim cum una

fides

fides sit omnium in ipsum, qua, uidelicet, in illum unum communem Dominum, *ut redemtorem unicum recumbunt: quæ sane fides cum una sit, hoc est unius & eiusdem promißionis, par est, ut qui hac una fide donati sunt, unitatem inter se colant.*

Huc pertinet etiam quod sequitur. Vnum baptisma, *scilicet, commune omnibus, quo scilicet corpori Christi inserimur ac ueluti incorporamur.* Vnus Deus & pater omnium qui super omnia & per omnia & in omnibus uobis, *hoc est, qui cunctis præsidet, & omnia prouidentia & moderatione administrat in omnibus pijs per fidem inhabitans. Etsi autem hæc uerba, super omnia & per omnia, ad uniuersalem rerum gubernationem referri possunt: tamen* πρόσασις *loci conuincit, ut ad Ecclesiam accommodentur, præsertim hoc loco,* Vt super omnia *designet unius Dei in totam Ecclesiam imperium summum.* Per omnia, *notet prouidentiam per omnia Ecclesiæ membra diffusam.* In omnibus, *significet nostram cum Deo coniunctionem in Christo. Hæc tria non agnoscit quisquis fraternam concordiam uiolat. His unitatis argumentis quicunq; non mouetur ad concordiæ studium, ne micam quidem habere censendus est.*

Verum unicuiq; nostrum data est gratia, iuxta modum doni Christi.

Prolepsis

Prolepsis est qua hanc obiectionem ante-uertit. Si omnia quæ hîc enumerantur communia sunt Christianis, qui ergo fit quòd non pares simus quòad dona attinet in Ecclesia? cur hic maius ille minus donum habet? Siquidem huiusmodi non æqua partitio, inuidiæ atq; discordiæ seminarium est, quemadmodum in Corinthijs & pluribus alijs uidere licet. Respondet Apostolus unicuiq; datam esse gratiam prout usum est Christo, qui sua dona confert, non in priuatos tantùm usus singulorum, sed in totius corporis utilitatem & conseruationem, uidelicet, ut alij alios suis donis in corpore Christi ædificent. Monstrato igitur autore & donatore uariarum gratiarum in Ecclesia, præscidit omnem gloriandi materiam et ansam contemnendi alios, qui minora dona adepti esse uideantur. Si hoc multi rectè perpenderent, minus sua turgerent sapientia, & magis per dilectionem alijs seruirent suis quisq; donis. Discamus proinde hinc cùm nostra sorte & donis contentos esse, tùm ad ædificationem mutuam referre quicquid nobis donorum diuinitus est collatum.

Quapropter dicit cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Dauidis testimonio confirmat Christum autorem

turæ, per paßionem & mortem, Hoc argumentum firmum omnino esset, nisi Apostolus intelligeret æternum λόγον, humiliasse se, formam serui assumta, in qua etiam factus est obediens usq; ad mortem crucis. Deinde ex eo quòd ascenderit, rursus colligit Paulus glorificationem Christi & potentiam, qua nunc omnia quæ ad integritatem corporis Ecclesiæ faciunt, complet.

Porrò qui ex hoc loco descensum Christi ad inferos & locum damnatorum, concludunt, parum firmo nituntur fundamento. Non enim hic comparationem instituit Apostolus unius partis terræ ad aliam, sed totam terram cum cœlo confert, ac si diceret. Æternus λόγος dignatus est è sua cœlesti gloria ad nos miseros homines, qui hîc in terra uersamur, descendere, ut fieret homo & uictima pro genere humano.

Præterea, quia hîc dicitur Dominus ascendisse super omnes cœlos, sunt qui inde colligunt Christi corpus esse ἀπερίγραπτον, Nam, ut aiunt, supra cœlos nullus est locus. Hanc subtilitatem Sophistis relinquamus, & nos constanter retineamus articulos fidei nostræ, in quibus confitemur Christum uerum hominem fuisse, nec esse desisse. Ac proinde uerum corpus finitum & ueram animam finitam habere, cum quibus uenturus est iudicatum uiuos & mortuos. Non enim ascendit, ut in diuinam naturam commutaret humanam suam

naturam.

naturam, sed sicut Apostolus loquitur, ut omnia impleret, idq; sua diuina maiestate & potentia, qua nobis aderit usque ad consumationem seculi, iuxta suam promissionem. Hoc testatur nobiscum catholica Christi Ecclesia. Augustinus ait: Sed quoniam uerum est quod ait: Ecce ego uobiscum sum usq; ad consumationem seculi, & abijt & hic est & redijt & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo. Plura de hac re uide in historia Christi, quam scripsimus in cap. 1. Iohan.

Porrò hic locus Pauli eò pertinet, ut nos exemplo Christi humiliemur, & nobis inuicem per charitatem inseruiamus, expectantes communionem gloriæ Christi, qui hîc in terris Christi exemplo alios fouemus, & uarijs officijs in corpore Christi ædificamus.

Et ipse dedit alios quidem Apostolos, alios autem Prophetas, alios uero Euangelistas, alios Pastores & doctores ad instaurationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, usq; dum occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionem filij Dei in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Enumeratio donorum quibus Christus potis-
simum ornat Ecclesiam, & significatio finis cui
ista dona destinantur. Dona sunt, Apostoli Pro-
phetæ, Euangelistæ, pastores & doctores. Horum
tametsi finis ultimus idem est, uidelicet, ædificatio
corporis Christi, tamen officiorum ratio est di-
uersa, quemadmodum descriptionibus ostendemus.

Apostoli fuerunt personæ immediatè à Chri-
sto electæ, institutæ & ordinatæ ad docendum Eu-
angelium, idq; non in certo loco, sed passim per
uniuersum orbem, iuxta hoc Christi mandatum.
Ite in mundum uniuersum, proclamate Euangeli-
um omni creaturæ &c. Tales fuerunt duodecim
illi, qui etiam peculiariter Apostoli sunt nomina-
ti. His postea adiunctus est Paulus, qui potissimum
destinatus fuit gentibus, ut inter illas portaret
nomen Christi.

Verùm quia hic ordo constitutus fuit, ut per
orbem terrarum constitueret Ecclesias, necessario
constitutis Ecclesijs sublatus est. Quare nox im-
pia est eorum qui se Apostolos agnosci & salutá-
ri uolunt.

Prophetarum duos ordines constituamus, quo-
rum unus in ueteri testamento fuit, alter in nouo.
Prophetæ ueteris testamenti fuerunt, qui singula-
ri reuelatione diuina edocti prædixerunt futura,
quæ cum euenirent confirmabant auditores de
ueritate doctrinæ Propheticæ. Fuerunt itaque

euentus

euentus Prophetiarũ, ueluti sigilla quædam diuinæ doctrinæ quam Ecclesiæ tradiderunt Prophetæ. Prophetæ in nouo testamento fuerunt singulari sapientia præditi uiri, quorum munus fuit non solùm interpretari scripturam, uerumetiam administrare Ecclesias, quas Apostoli constituerant, idq; nunc in uno, nunc in alio loco, ut Apostolis uisum fuit. Fuit itaq; & hic ordo temporarius.

Euangelistæ comites fuerunt Apostolorum. Hos enim Apostoli sibi adiunxerunt, leuandi laboris causa. Etsi autem & hi prædicarunt Euangelium ut Apostoli, tamen inferioris gradus fuerunt quàm Prophetæ. Tales fuerunt Titus, Syluanus, Apollo, Marcus, Lucas & Timotheus quem Paulus hortatur, ut faciat opus Euangelistæ, quod opus ex 2. Timot. 4. apparet fuisse Apostolis operam locando in prædicando passim Euangelium Christi. Non ergo erant immediatè à Christo missi, ut Apostoli. Non administrabant Ecclesias, nunc has, nunc illas ab Apostolis constitutas, ut Prophetæ, sed ut comites tantum fuerunt Apostolorum, quibus utebantur in fungendo suo munere. Et tametsi uox Euangelistæ in genere significat quemuis preconem Euangelij, tamen hic pro certa functione sicut exposuimus accipitur. Interdum quoq; Euangelistæ dicuntur illi quatuor, qui historiam Domini pertexucrunt, quorum duo

Apostoli quoq; fuerunt Matthæus & Iohannes, duo comites Apostolorum Marcus & Lucas.

Pastores fuerunt quos hodie Parochos appellamus. Hi certis Ecclesijs præficiebantur, ut eas concionando, administrando Sacramenta, & sancta quadam disciplina regerent. Hi non temporarij sunt, sed usq; ad iudicium horum munus est in Ecclesia necessarium.

Doctores sunt quos Ecclesia olim uocauit κατηχητὰς, quorum munus fuit formam doctrinæ præscribere, & tradere fundamenta doctrinæ, quæ postea pastores imitarentur: quales hodie sunt, qui in scholis iuuentutem religionem docent, hi hoc spectant, ut uera interpretatio & iustus docendi modus in Ecclesia retineatur.

Cæterum tametsi tempore Apostoli nondum receptus fuit promouendi ritus, qualis nunc in usu est, sciendum tamen est pios Ecclesiarum & scholarum gubernatores bono & utili consilio instituisse promotionum gradus, cùm ut arrogantes non usurparent sibi hunc honoris titulum sine Ecclesiæ iudicio, tùm ut idonei ex testimonio publico agnoscerentur ac in precio haberentur. Neq; hoc est contra Hierarchiæ Ecclesiasticæ dignitatem, quæ nobis à Spiritu sancto commendatur. Nam cum Spiritus sanctus ordinem et decorum commendat Ecclesiæ, ius ipsi relinquit ordinandi ritus, qui ad ordinem & εὐσχημοσύνην facere

facere uidentur. Quare non est quòd moremur superborum spirituum uoces, contemnentium hosce Ecclesiasticos gradus, modo illi quibus tales collati sunt gradus, meminerint eos non contemtus aliorum aut arrogantis supereminentiæ symbola esse, sed potius publica testimonia officij, quod Ecclesiæ debent, & ad quod tanquam publico sacramento obstringuntur.

Sed obijciunt forte aduersarij. Ecclesia Christi nesciat Pompam, habeat fidei & sanctimoniæ probationem, preces & manuum impositionem? Respondeo. Minime indignum esse Christianis, pijs & eruditis uiris testimonia doctrinæ & honestatis conferre: ut sciat Ecclesia, quibus posit tutò gubernationem & curam doctrinæ commendare. Nec obstat quòd huiusmodi promotiones iam longo tempore in abusu fuerint, modo sordibus absterſis, res utiles Ecclesijs & scholis retineamus.

Rursus excipiunt ac dicunt Dominum prohibuisse appellari Rabbi & magistros super terram, eo quod unus sit magister. Respondeo, idem Dominus dicit non appellandum esse patrem super terram, qui tamen in lege sua parentes honorari præcipit. Quare non de appellatione, sed de alia re interdictum intelligendum est. Deinde πρόσασις loci satis conuincit, quis sit huius interdicti sensus. Addit enim, Qui maximus est ue-

strum erit minister uester. Item: Qui se exaltauerit humiliabitur. Non uult ergo Dominus suo interdicto sublatam esse appellationem patris aut magistri siue doctoris, sed arrogantem fiduciam. Non uult ut nobisipsis placeamus, si uidemur aliquibus donis excellere. Non uult ut nosipsos alijs arroganter anteponamus, sed potius ut qui maximus est omnibus ministrum se exhibeat, non uult ut nouam doctrinam excogitemus, sed ut unicum nostrum magistrum Iesum Christum in negocijs salutis sequamur.

Quod autem Iacobi Apostoli dictum urgeant, qui dicit: Ne sitis multi magistri fratres mei, scientes quòd maius iudicium accipiemus, facile refellitur. Nam Iacobus interdicto suo hanc subijcit rationem: In multis enim labimur omnes. Sensus ergo erit interdicti huius, ne duri morum aliorum censores esse uelimus.

Nunc redeamus ad textus explicationem, ubi finem donorum, quibus Christus ornat suam Ecclesiam, apponit Apostolus, Ad instaurationem inquit, Sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi. Ad hunc finem pertinet uniuersa donorum Christi collatio. Instauratio sanctorum Græcè καταρτισμὸς est propriè constitutio seu reparatio, qua membra prius dissipata & laxata, in suum locum reponuntur, ut status corporis sit integer & bene com-

compositus. Hinc Paulus, qui Ecclesiam corpori comparat, uocabulum ad statum Ecclesiæ transfert bene ordinatum & compositum. Proinde varietas donorum, quibus Christus suam Ecclesiam ornat, pertinet ad statum Ecclesiæ bene ordinandum & componendum. Huic enim rei tanquam proprio fini destinantur ista dona. Subiungitur: In opus ministerij, ut sciamus quo Deus uelit uti instrumento ad illam sanctorum instaurationem, nimirum ministerio uerbi. Deinde instaurationem sanctorum interpretatur ædificationem corporis Christi, de quo suprà in secundo capite dictum est. Sequitur amplificatio à circumstantia temporis & modo ædificationis corporis Christi sumta, usq; dum, inquit, occurramus omnes in unitatem fidei, & cognitionis filij Dei, hoc est, donec uniti fuerimus in fide & cognitione Christi. Neq; frustra, inquit, usq; dum occurramus. Nam significat uno die fieri non posse, ut absoluti & perfecti in Christo reddamur, sed indies pergendum esse, ut tandem ad unitatem corporis Christi ueniamus: cuius unitatis causa est fides. Hæc cognitio non tantùm est noticia mentis de Christo, sed etiam fiducia cordis. Non enim satis est scire Christum esse Deum, esse hominem, esse unam personam, esse regem, Prophetam & sacerdotem: nisi certa fiducia in eum recumbas.

Obser-

Obseruentur hic unitatis gradus, quorum primus est cognitio Christi: Vnde fides nascitur, hac fide inserimur Christo, & ei ueluti incorporamur. Huic inserti & incorporati tanquam membra eiusdem corporis communi saluti per charitatem studere debemus, qui inter nos spiritu Christi prius coniuncti sumus. Ex his proinde colligitur unitatem Ecclesiæ non in traditionibus humanis, non in cæremonijs, sed in ueræ doctrinæ & fidei consensu, unde et amor mutuus nascitur, consistere.

Porrò cùm additur, In uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudis Christi, eleganti metaphora incrementum sanctorum exprimitur. Quemadmodum enim ætatis sunt gradus diuersi, infantia, pueritia, ætas perfecta seu firmata &c. ita Christianos paulatim crescere oportet in fide & cognitione Christi, non perstandum est in infimo gradu: sed tendendum perpetuò ad perfectionem: quam tamen non plenam consequentur priusquàm exuti ueterem hominem, in beatis una corporibus & animis nostris cum Christo glorificabimur. Non ergo hæc Pauli uerba ad molem corporis, sed ad mentis lumen & cordis affectum referenda sunt: nimirum ut uerè Christum cognoscamus, ac uiua fiducia in illum recumbamus, ne simus inconstantes ut pueri, qui per ætatem nondum firmarunt iudicium: sed ut uiri perfecti,

cti, qui iudicio firmato constanter ueritatem tuentur. Nam quæ hîc de corpore & mensura ætatis dicuntur, transferenda sunt ad spiritum eiusq; incrementum. Quemadmodum enim ipse Dominus creuit corpore, donec perfectus uir est effectus, & iustam mensuram adultæ ætatis est nactus: ita nos in Christi cognitione & fide tantisper crescere oportet, donec ad perfectionem ueneri-mus. Hunc esse germanum uerborum Pauli sensum testantur etiam ea quæ sequuntur. Nequaquam enim hîc Paulus disputat de mole corporum qua resurgemus, quemadmodum quidam hîc perperam colligunt. Nam id nihil ad præsentis disputationis scopum, facit.

Ne amplius simus pueri qui fluctuemus & circumferamur quouis uento doctrinę per actum hominum, per uersutiam ad insidias seductionis.

Fructum solidæ agnitionis Christi & fidei exprimit. Solida enim Christi cognitio & firma fides muniunt animos hominum aduersus tempestates quas excitant satellites Satanæ contra Ecclesiam Christi. Nam qui solida cognitione Christi & fide non sunt præditi facilè uacillant, & perinde ut nauicula sine rectore impellitur huc illuc, & ut arundo pro uenti incõstantia agitatur,

ita

tta illi quoq; ab impoſtoribus & hæreticis à uera doctrina abducuntur. Commendatur igitur nobis hoc loco uerbum & ſerium, uerbi ſtudium, ut in eo ita confirmemur, ne ab eo ulla aſtutia aut uerſutia nos abduci patiamur.

Porrò bina arma quibus impoſtores uſuntur contra Eccleſiam nominat. Non quòd non ſint plura, ſed quia hæc ſunt præcipua: quorum prius quidem κυβεία proprie ludum aleæ ſignificat, unde transfert Paulus uocabulum ad Sophiſticam ſeu technas illudendi ſcripturam, & fraudes quibus imperiti facile capiuntur. Poſterius uerò πανουργία, qua ſignificatur uerſutia ſeu ſubdola quædam uafricia, qua quis toto niſu incumbit ut alios fraudulenter circumueniat & fallat. Hoc epexegeſi exponit cum addit: ad inſidias ſeductionis, id eſt, quo actu, quaq; aſtutia adoriuntur homines, ut eos à ueritate ſeducant. Hæc nos admoneant, cùm periculi à falſis doctoribus qui à uera Chriſti cognitione & fide adeò malignè homines auertere conantur, tùm diligentiæ & ſtudij, ut in uera doctrina confirmati, & nos ipſos munire aduerſus inſidias ſeductorum, & os obſtruere talibus impoſtoribus queamus.

Sed ueritatem ſectantes in charitate, adoleſcamus in eum per omnia qui eſt caput nempe Chriſtus:

Anti-

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Quemadmodum enim ibi cauendum eſſe à falſa doctrina, & inſidijs quæ fiunt doctrinæ ab impoſtoribus meminit: Ita hic iubet ſectari ueritatem, hoc eſt, perſiſtere in uera doctrina & fide. (Eſt enim Synecdoche qua ſub uocabulo ueritatis comprehenditur etiam affectus ſequens more ſcripturæ) & in charitate mutua, unde fiet ut adoleſcamus in ipſum Chriſtum, τὰ πάντα, id eſt, omnimodè, qui eſt caput noſtrum. Quo enim magis in cognitione Chriſti, in fide & charitate creſcimus, eò magis adoleſcimus in Chriſto. Vt igitur pueri paulatim creſcunt, donec ad adultam ætatem peruenerint: ita oportet Chriſtianos perpetuò in cognitione Chriſti, in fide & charitate creſcere & perpetuò ad perfectionem tendere. Hæc omnia eò periment, ut nos ſubijciamus capiti Chriſto ac unitatem inter nos alamus, ut qui eodem Chriſti ſpiritu regimur.

Porrò Chriſtus caput Eccleſiæ dicitur efficacia, perfectione, merito & ordine. Efficacia, quia Eccleſiam ſuo ſpiritu uiuificat, ſuſtentat et ſeruat. Perfectione, quia antecellit omnibus angelis & hominibus ſapientia & iuſticia. Merito, quia obedientia crucis expiauit peccata, & obedientia legis ſatisfecit iuſticiæ Dei, ut quotquot in ipſum crediderint Chriſti iuſticia habeantur iuſti; Ordine, quia eſt Eccleſiæ monarcha.

Ex

Ex quo totum corpus compositum & compactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum efficaciam in mensura uniuscuiusque partis incrementum corporis facit in ædificationem suiipsius per charitatem.

Rationem reddit cur Christum caput Ecclesiæ, curq; Ecclesiam corpus Christi appellet. Hic locus tametsi ualde obscurus apparet prima fronte, tamen explicatis uocabulis & similitudine quam hîc non explicat, facillimus erit sensus. Ecclesiam corpus uocat non quoduis, sed compositum, seu, ut significantius Paulus loquitur, συμβιβαζόμενον, hoc est, ita compositum, ut aptè capiti subijciatur non secus atque ædificium ad normam, seu amußim architecti super fundamento extructum. Significatur ergo hac uoce relatio corporis ad caput, hoc est, Ecclesiæ ad Christum. Deinde dicit Ecclesiam esse corpus compactum græcè συναρμολογούμενον, hoc est, ita constructum, ut aptis proportionibus membra sibi mutuo cohæreant & aptè respondeant. Atq; ita hac uoce significatur mutua membrorum inter se relatio & proportio. Hoc corpus pronunciat compactum esse per iuncturas subministrationis, hoc est, per iuncturas per quas unum membrum alteri

teri communicat uitalem ſpiritum, qui à capite per omnia membra corporis, beneficio iunctura-rum quibus membra cohærent, diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiuſq; partis, hoc eſt, mem-bri. Alia enim membra plus alijs de ſpiritu ex ca-pite deſcendente percipiunt, unde totum corpus incrementum ſumit. Iam facilior intellectu erit ſimilitudo. Quemadmodum ſe habet corpus ho-minis ad caput: ita ſe habet Eccleſia Chriſti ad Chriſtum ſuum caput. Sed corpus hominis capiti annexum, iuſtaq; proportione membris per iun-cturam compactum, omnem uitam ducit ex capi-te. Igitur Eccleſia Chriſti, capiti Chriſto per fi-dem annexa, & inter ſeſe uarijs charitatis officijs ueluti membris coaptata, omnem uigorem ac ui-tam ducit à ſuo capite nempe Chriſto. Aut ſi ma-uis ſimilitudinẽ in hunc modum formato. Quem-admodum ſpiritus per neruos à cerebro deſcen-dens ſenſum omnibus membris pro cuiuſq; pro-portione communicat, Sic Chriſtus nobis qui ipſi-us membra ſumus ſua dona ſuppeditat, idq; non fortuitò aut temerè, ſed pro menſura cuiuſque membri, hoc eſt, ut quodq; membrum capere po-teſt, atq; hunc in modum coædificari ſibi uniuer-ſum corpus & coaleſcere facit. Hæc pericopa Pauli multiplicem doctrinam nobis ſuppeditat. Primùm enim hinc colligitur, extra Eccleſiam eſſe omnes quotquot Chriſto ſe non ſubijciunt in uera

agnitione Christi & fide, & qui charitate abiecta se mutuo odio prosequuntur. Deinde uera & perspicua Ecclesiæ descriptio hinc sumi potest nimirum quòd sit cœtus credentium Euangelio, qui ipsi Christo capiti sic adhærent, atq; ita inuicem sunt coniuncti & coagmentati, pro cuiusq; fidei mensura, pro donorum spiritus sancti uaritate, pro uocationum conditione, ut unum corpus constituant, ut eodem omnes spiritu uiuant & agantur, ut deniq; mutua beneuolentia se foueant & tueantur. Præterea hic locus ostendit quàm sit concinnus Ecclesiæ Christi ordo. Talis enim est ordo Ecclesiæ qualis membrorum eiusdem corporis sub uno capite. Adhæc locus præsens docet qualis nam debeat esse συμπάθεια & consensio Christianorum inter sese. Vt enim in eodem corpore cum unum membrum patiatur, reliqua omnia compatiuntur. Ita Christiani qui sunt corporis eiusdem membra, affecti erga se inuicem esse debent, ut cùm aduersis tùm prosperis mutuò afficiantur. Huc illud Pauli præceptum: Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Postremo loco obseruetur quòd Apostolus in charitate potißimum collocet ædificationem corporis Christi. Per hanc enim Christi cognitio & fides efficaces sunt, & redduntur illustriores. Vbi enim charitas non est, ibi cognitio quidem Christi exigua, fides uero nulla existit. Nam pro fidei modo crescit & decrescit charitas. Hoc

Hoc itaq; dico & testificor in Domino, ne uos amplius ambuletis sicut & reliquę gentes ambulant in uanitate mentis suæ, excœcati intelligentia, alienati à uita Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter obdurationem cordis eorum, qui posteaq; dolere desierunt, seipsos tradiderunt lasciuię ad perpetrandam omnem impuritatem, cum auiditate.

Exstructurus Apostolus ex generali sententia particulares paræneses. Primùm in genere monet à qualibus moribus sit abstinendum, nimirum à gentium, id quòd à contrarijs causis confirmat, ac primum de principijs actionum seu causis. Deinde de ipsorum effectibus agit. Principia actionum in Prophanis gentibus tria facit, uidelicet, mentis uanitatem, intelligentiæ obscuritatem seu cœcitatem, & obdurationem cordis. Mens est quæ τὸ ἡγεμονικὸν dicitur à Philosophis, uidelicet, cum homo lumine rationis cernit & iudicat honesta & inhonesta, sed hanc uanam esse pronunciat Apostolus. Intelligentia διάνοια, facultas illa est, per quam meditamur, recordamur ac ratiocinamur & colligimus aliquid ex ijs quæ

mens sine ratiocinatione quietè cernit, sed huic cœcitatem tribuit, unde fit quòd gentes ut ignaræ Dei alienatæ sint à uita Dei. Est autem uita Dei hoc loco, qua Deus intus in corde uiuit, & à qua omnis efficiendi boni alicuius uis dependet & uoluntas. Cordis nomine appetitiones intelligit, cui tribuit obdurationem, qua fit, ut homines non afficiantur ullo timore Dei, sed potius ruant quò praui affectus impellunt. Hæc sunt principia & causæ actionum moralium (quantum ad religionem attinet) in gentibus quæ nondum sunt conuersæ ad Deum. Verum ut hæc paulò clarius à nobis percipiantur ea exemplis illustremus. Mens hominis cernit Deum esse, eumq; colendum iudicat: quod iudicium tametsi uerum est, uanitatis tamen à Paulo arguitur, idq; rectissimè, eò quòd in nihilum euanescat, & naturæ prauitate suffocetur, priusquàm ad actionem deuentum fuerit. Nam cùm ex hoc principio intelligentia ratiocinatur, & à uero Deo, & à recta colendi Dei ratione aberrat, mens quidem cernit Deum esse & esse colendum, sed intelligentia in Babylonijs Belum, in Ægyptijs Apim, in alijs alia idola colenda esse ratiocinantur, idq; nunc per humanas uictimas, nunc per alios ab hominibus excogitatos ritus. Atque hoc est, quod Paulus. Roman. 1. dicit gentes transmutasse ueritatem Dei in mendacium ac coluisse creaturam super creatorem. Porrò his

causis

causis dignos profecto fructus subijcit, qui sunt ignorantia Dei, alienatio à uita Dei, obduratio, stupor seu indolentia, quà non sentiunt gentes sui peccati magnitudinem & grauitatem, sed prorsus ob peccatum dolere desinunt. Hunc stuporem sequitur ad omnem petulantiam inclinatio quædam, imo effrenis quædam peccanti libido, quam lasciuiæ nomine hìc designat. Hæc libido prorumpit in omnis generis flagitia, quæ hìc uocabulo immunditiæ notantur: quæ omnia auget auiditas, quæ omni moderationi aduersatur, donec hominem in barathrum damnationis præcipitaucrit. Est enim πλεονεξία immodica quædam cupiditas habendi acquirendiq;.

Hic primum obseruandum est, qualis nam sit homo citra regenerationis gratiam, post lapsum primorum parentum, uidelicet, uanus mente, cœcus intelligentia, & induratus corde: unde facile estimare est, quale nam sit liberum arbitrium, quod Sophistæ adeo mirantur & prædicant etiam in non renatis. Si ergo, iuxta doctrinam Pauli & progressio & conatus sunt in uitio. Quid quæso sani reliquum erit? Etsi autem Apostolus non adimit homini naturales facultates, tamen eas post lapsum corruptas esse, testatur.

Cæterum obseruandum est Paulum hìc non loqui de actionibus naturalibus aut ciuilibus, quæ reguntur corporis motu & gestu. In his enim

aliqua libertas remanet in non renatis, sed tantum de actionibus cultus diuini: quarum tres sunt causæ. Prima, Verbum quo mens eruditur, & iudicium formatur. Secunda, spiritus sanctus qui in uerbo est efficax ad illuminandam mentem, & flectendam uoluntatem. Tertia, est uoluntas hominis acquiescens in uerbo & cedens Spiritui sancto, à quo docta & mota est.

Vos autem non ita didicistis Christum, siquidem ipsum audiuistis & in ipso estis edocti, quemadmodum est ueritas in Iesu.

Reddit causam, cur non debeant Ephesij, ut aliæ prophanæ gentes Euangelij Christi ignaræ uiuere, uidelicet, quòd didicerint Christum. Quemadmodum enim paulò antea causas scelerum in gentibus recensuit, uanitatem mentis, cæcitatem intelligentiæ, obdurationem cordis: ita hoc loco solam Christi noticiam istis omnibus opponit, eamq; causam affirmat esse uitæ piæ & sanctæ transigendæ. Hæc itaq; noticia Christi aliam in nobis gignere debet uiuendi rationem, quàm est gentium, quæ nondum per prædicationem Euangelij ad Deum sunt conuersæ. Hæc enim Christi noticia efficax mentem reformat, intelligentiam illuminat, cor mollius reddit. Breuiter:

Homi-

Hominem regenerat Spiritu Dei, ut nunc uitam Dei uiuere incipiat. Atq; hoc est quod dicit Apostolus: quemadmodum est ueritas in Iesu, hoc est, uera uiuendi ratio in illustri exemplo proposita. In Christo enim nullum ueteris hominis uestigium apparebat. Nam & patris ipsissimam imaginem referebat, & Spiritu Dei plenus, patri per omnia obtemperabat. Vocabulum itaq; ueritatis, non ueritatis assensum tantum, sed etiam actionem sequentem assensum synecdoche usitata hebraeis significat.

Obseruandus diligenter hic locus est, qui docet unam esse de Christo seu Euangelio noticiam, nisi coniunctos habeamus mores Christo & Euangelio dignos. Noticia enim Euangelij non consistit in nuda contemplatione rerum, non in ociosis disputationibus: sed in simplici Christi cognitione, fide & innocentiâ uitæ, seu ut Paulus alibi loquitur ἓν γνώσει καὶ ἀληθείᾳ.

Deponere uos secundum pristinam conuersationem ueterem hominem, qui corrumpitur secundum concupiscentias erroris. Renouari uero spiritu mentis uestræ, & induere nouum hominem, qui secundum Deum

creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.

Quid sit uerè didicisse Christum, quæ sit in Christo ueritas, qualisq; uita Christiana esse debeat, breui quidem sed plena enumeratione exponit Apostolus. Enumerationis huius tres partes sunt, uidelicet, deponere ueterem hominem, renouari spiritu, & induere nouum hominem.

PRIMA ergo pars est depositio ueteris hominis. Vetus homo non substantiam, sed qualitatem, nimirum uitium & corruptionem, adeoq; omnem, peccandi consuetudinem secundum pristinam conuersationem significat. Hanc peccandi consuetudinem Paulus uult Christianos deponere, ut plenum sit spiritus imperium, cuius rei causam addit. Qui corrumpitur secundum concupiscentias erroris, hoc est, qui deceptricibus concupiscentijs corrumpitur, dum hominem in corruptionem & exitium trahit. Qui igitur exitium & extremam interneccionem euadere cupit. Veterem hunc hominem deponat. Deponi autem tum demum uetus ille homo dicitur, cum eneruatur corpus peccati, ut non amplius seruiamus peccato. Ita enim se interpretatur ad Ro. 6. cum inquit: Hoc scientes quòd uetus noster homo cum illo crucifixus est, ut aboleatur corpus peccati, ut non amplius seruiamus peccato. In hoc

Pauli

Pauli dicto obseruandum est crucifigendi uocabulum. Eo enim significat efficaciam crucis & mortem Christi in nobis ad crucifigendum & mortificandum ueterem hominem. Huc pertinet illa Apostoli exhortatio. Ne igitur regnet peccatum in mortali uestro corpore ad obediendum illi in concupiscentijs eius: neque sistite membra uestra arma iniusticiæ peccato, sed sistite uos ipsos Deo tanquam ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iusticiæ Deo. Hoc etiam congruit cum dicto Domini, si quis uult post me uenire, abneget semetipsum & tollat crucem suam quotidie & sequatur me.

Secunda pars regulæ propositæ, est renouari spiritu mentis, hoc est, mentem noua luce ita perfundi, ut uanitate mentis & cœcitate intelligentiæ expulsis, quæ spiritus sunt, homo sapiat, intelligat, cupiat, meditetur, ratiocinetur. Nam cum animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, talem spiritus renouationem fieri oportet, per quam homo se spiritus imperio subijcere potest.

Tertia pars regulæ, est induere nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate ueræ. Huius partis tria sunt membra. Primum est induere nouum hominem abolitis uitijs & renouato spiritu mentis. Alterum est qualitas noui illius hominis, uidelicet,

quod secundum Deum creatus sit, hoc est, ad imaginem Dei. Tertium, continet res in quibus consistit illa nouitas seu imago Dei, uidelicet, iustitiam & sanctitatem ueram, quorum illa hominibus seruimus iuxta secundam tabulam, hac Deum purè colimus. Veritatis uocabulum epitethi uicem obtinet more hæbraico, quo significatur requiri à nobis non fucatam iustitiam, non sanctitatem externam tantùm, sed puram iustitiam & cordis sanctimoniam ad normam mentis diuinæ compositam. Diligenter his Pauli locus est obseruandus, non solùm quia breuiter & pulcherrimè distributione partes Christianæ uitæ continet: uerum etiam quia claram & perspicuam definitionem imaginis Dei in homine suppeditat. Hinc enim intelligitur imago Dei esse conformitas hominis cum Deo in iustitia & sanctitate uera. Hinc est quòd uetustas definit Christianismum esse imitationem diuinæ naturæ.

Quare deposito mendacio loquimini ueritatem unusquisq; cum proximo suo, quia sumus uicissim inter nos membra.

Nunc hypotheses colligit, quas extruit ex thesi seu ex generali regula de deponendo ueteri homine & induendo nouo, & membra quædam utriusque

usque hominis recitat exempli gratia. Est autem prima hypothesis de ueritate seu simplicitate sectanda, et de mendacio, id est, quouis fuco fugiendo. Hanc hypothesin ita colligit: Exuendus est uetus homo & induendus est nouus homo, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate uera, Igitur ueritas ut membrum noui hominis sectanda est. Mendacium autem ut membrum ueteris hominis abscindendum est, ut cum proximis nostris sincerè & simpliciter agamus. Huic hypothesi subijcit aliam rationem à connexis sumtam. Sumus, inquit, uicissim inter nos membra. Ergo decet, ut ueritate & candore absq; omni fuco nos inuicem foueamus. Ad hunc modum sequentes etiam hypotheses extruendæ sunt, quæ omnes usque ad finem capitis per antithesin efferuntur.

Iraſcimini & ne peccetis, ſol ne occidat ſuper iracundiam ueſtram, & ne detis locum Diabolo.

Ne iraſcamur præcipit. Verum quia sæpe contingit pios commoueri indignitate rerum & imbecillitate naturæ, fit, ut ab ira non possint prorsus alieni esse. Quare primum modum iraſcendi præscribit. Deinde dat consilium: Tum rationem consilij subijcit. Modus iræ est ne iraſcendo

cendo peccemus, quod fit quoties uel noſtris uitijs uel aliorum iraſcimur. Solum enim hoc iracundiæ genus laudabile eſt, quod uitijs uel proprijs, uel aliorũ corrigendis zelo gloriæ Dei adhibetur cum iuſto moderamine. Verùm quia uix ab ira, quæ aliquo uitio noſtro conſpurcetur, abſtineri contingit, dat conſilium Apoſtolus ne ſinamus ſolem occidere ſuper iracundiam, hoc eſt, ne ſinamus diu iracundiæ uitium apud nos reſidere, ſed ut ira cum die orta, cum die etiam concidat. Hoc uult etiam Pythagoricum illud Symbolum, Ollæ ueſtigium cinere turbato. Nam ſi diuturnior fuerit ira, futurum eſt, ut Satanas cor hominis poſſideat, atque ita hominem paulatim in exitium præcipitet. Atque, hoc eſt, quod Paulus ſubijcit. Et ne detis locum Diabolo. Diligenter obſeruandus eſt hic locus qui teſtatur per iracundiam & odium Diabolo in corde hominis locum parari ad inhabitandum. Quare non ſecus atq; laqueum Satanæ indignationem & iracundiam fugiamus.

Qui furabatur non amplius furetur, magis autem laboret, operando quod bonum eſt manibus, ut habeat unde tribuat neceſsitatem patienti.

Omnem fallendi uiam furti nomine Synecdochicõs intelligit. Vt autem hoc furtum tanquam ueteris

ueteris hominis membrum abscindendum suadet: Ita diligentem laborem & summam industriam, ut noui hominis membrum in cuiusq; honesta uocatione requirit. Præcepti finem addit, nimirum ut quisq; habeat quò alios indigentes iuuet, eos uidelicet, qui uel morbo, uel senio impediti sibijpsis victum suis manibus acquirere non possunt. Hic locus contra fures obseruandus est, qui ociosè uiuunt & alia deuorant.

Omnis sermo putris ex ore uestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem necessitatis, ut det gratiam audientibus, & ne contristetis spiritum sanctum Dei quo obsignati estis in diem redemtionis.

Vt turpiloquium unum ex fœdissimis membris ueteris hominis abscindendum hortatur: Ita sermonem bonum ad necessariam ædificationem ut noui hominis membrum, inter nos sectandum suadet, ut uidelicet, det gratiam, id est, prosit & commodus sit audientibus. Gratiæ enim nomine quiduis commodi & utilitatis genus hoc loco significatur.

Porrò exhortationi grauissimam rationem subiungit, inquiens. Et ne contristetis spiritum

Dei

Dei, ſcilicet, ſpurco ſermone ueſtro. Eſt autem hic duplex ſchema obſeruandum. Primùm, ἀνθρωποπαθεία, quo ſchemate Deo tribuuntur humani affectus & geſtus. Deinde eſt Metonymia, nam triſtare ſpiritum eſt illum ita offendere, ut hominem in quo ueluti hoſpitium habuit, deſerat. Quemadmodum enim hoſpes uolenter eiectus de hoſpitio, triſtatur, Ita ſpiritus Sanctus dicitur triſtari, quando ob flagitia, cor hominis in quo habitauit prius per fidem, deſerit. Hæc Pauli exhortatio ſi apud omnes qui Chriſti nomen profitentur locum haberet, minus profecto ſcandalorum eſſet & plus tranquillitatis in uita, ſed conſuetudo praua, malicia hominum, inſidiæ Diaboli & carnis nequitia, plerosq;, proh dolor, in contrarium rapiunt, idq; non ſine maximo Eccleſiæ ſcandalo & multorum certiſſimo exitio. Quare contra conſuetudinem inueteratam, contra maliciam hominum, contra inſidias Diaboli, & contra nequitiam carnis fide & precatione pugnare oportet: Quod autem addit: quo ſpiritu obſignati eſtis, in diem redemtionis, maximum pondus exhortationi addit. Eſt enim ſpiritus ſanctus certa nota, qua pij à reprobis diſcernuntur, uſque ad diem redemtionis noſtræ qua plenè liberabimur omnibus miſerijs.

Omnis amarulentia, & indignatio

& ira,& clamor,& blasphemia remo-
ueatur à uobis cum omni malicia, si-
tis autem mutuo misericordes, con-
donantes uobis inter uos, quemad-
modum & Deus uobis in Christo
condonauit.

*Supra iracundiam abscindendam suasit tan-
quam fœdissimum quoddam ueteris hominis mem-
brum. Nunc adiuncta & partes tanquàm articu-
los istius membri tolli præcipit, & iubet ut in eo-
rum locum uirtutes enumeratæ uitijs contriæ
substituantur.*

*Ceterum quia uocabula uitiorum quæ nume-
rat Apostolus sunt affinia in significatione dis-
cernenda sunt. Amarulentia græcè πικρία, ira-
cundiæ & furoris est radix, hæc indignationem
græcè θυμὸν, hoc est, furorem quendam animi
ad uindictam parit. Indignatio iram quæ in actum
prodit, generat. Hæc clamoris, id est, conten-
tionis uerborum mater est. Clamor profert bla-
sphemiam qua alter alterius famam inuadit &
obscurare conatur.* Hæc omnia uult Apostolus
*sublata cum omni malicia, quibus ueluti armantur
homines ad nocendum proximo.*

*Porrò his membris ueteris hominis ex aduerso
opponit Apostolus noui hominis membra, uidelicet,*

cet, comitatem, misericordiam & mutuam condonationem. Vt autem persuadeat hoc suis Ephesijs Paulus, summum omnium exemplorum adducit, nempe Dei Patris, qui nobis in Christo condonauit. Huius exemplum imitari decet omnes quotquot de tanto patre gloriari cupiunt. Turpe enim est liberos patris sui uirtutes, quoad licet, non imitari. Huc & Domini præceptum pertinet, Lucæ 6. Estote misericordes, ut similes sitis patris uestri qui in cœlis est. Ambrosius sic formatargumentum Apostoli: Si Deus per Filium suum seruorum misertus est, quanto magis serui ipsi inuicem sibi debent misereri & donare, si alter in alterum peccet.

CAPVT QVINTVM.

SVMMA CAPITIS QVINTI.

VT pater cœlestis imitandus est in omni sanctimonio & puritate: ita mutua exemplo Christi fouenda est charitas: quo omni turpitudine expulsa, piè & honestè uiuere liceat. Praeterea subiectos sibi mutuo esse pios oportet, ac ut mulieres decet suis proprijs maritis esse morige-

rus. Ita uicissim maritorum est, exemplo Christi diligentis ac fouentis sponsam suam Ecclesiam, suas diligere uxores.

ORDO ET PARTES CAPITIS QVINTI.

PRincipium huius quinti capitis ex ultimo uersu quarti capitis concluditur. Nam ut illic argumentum mutuæ beneuolentiæ & condonationis, ab exemplo patris cœlestis sumit: Ita hic in principio capitis quinti exemplum eiusdem patris imitandum in genere proponit, ac illud statuit sequentium hypothesium tanquam primarium quoddam axioma. Huic exemplo annectit exhortationem ad mutuam dilectionem argumento ab exemplo Christi sumto, unde, hoc est, ab exemplo Patris & Christi, rursus in comparatas per antithesin hypotheses fertur, & enumerat non pauca Christianorum officia, interserens argumenta à diuersitate status duplicis, uidelicet, ante Christi lucem agnitam & sub gratia. Deinde rursus generalem exhortationem ingreditur ad mutuam subiectionem, quam mox in plures hypotheses diuidit, ac duas in hoc capite copiosius tractat: quarum prior quidem est de subiectione qua uxores suis maritis subiectæ esse debent. Posterior de officio maritorum, ut exemplo Christi diligentis Ecclesiam, suas uxores diligant.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Sitis igitur imitatores Dei tanquam filij dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.

EXemplum Dei in parte ad imitandum propositum in fine quarti capitis, transfero ad genus, nimirum ut omnibus actionibus & totæ uitæ, Dei imitatores simus quemadmodum filij dilecti. Hæc imitatio sita est in uera sanctitate qua spiritus integer & anima & corpus sine querela seruatur, hoc est, componitur ad regulam mentis diuinæ lege Dei expressam. Huc illud, 1. Thess. 5. Ipse Deus pacis sanctificet uos totos, ut integer spiritus uester, & anima & corpus sine querela in aduentu Dominini nostri Iesu Christi seruetur. Hanc imitationem Deus requirit, cum inquit: Sancti estote quia sanctus sum ego Dominus, & separaui uos à cæteris populis, ut essetis sancti. Ad eundem modum & Christus, Matth. 5. nobis patris exemplum imitandum proponit, cum inquit:

quit: Estote uos perfecti, sicut pater uester, qui in cœlis est perfectus est. Hic Dominus non requirit æqualem perfectionem, sed similem pro nostro modo dum ad perfectionem tendimus, id quod significatur imitationis uoce.

Hic locus diligenter obseruandus est. Docet enim quòd quicunq; in filiorum Dei numero esse nolunt, debeant patris cœlestis exemplum in omni sanctitate & puritate imitari. Hoc qui non faciunt falsò sibi filiorum nomen attribuunt, cum sint potius spurij quàm legitimi filij. Huc annectit exemplum filij quo ad mutuam dilectionem nos hortatur & ut exemplum præsens plus ponderis habeat, breuiter ab effectu declarat quanta filij Dei dilectio erga nos fuerit, nimirum quòd se tradiderit Deo pro nobis oblationem & hostiam, id est, uictimam satisfactoriam pro peccatis nostris in odorem bonæ fragantiæ, id est, qua uictima unicè delectatus est Deus. Est autem hìc duplex figura obseruanda. Primùm ἀνθρωποπαθεία. Nam Paulus hìc exemplo Mosis Deum humana persona induit, ut se ad captum nostrum accommodet. Ita enim loquitur Moses, Genes: 8. Odoratus est odorem suauitatis. Deinde est Metalepsis usitata Hebræis. Nam ex odore bonæ fragantiæ intelligitur uictima Deo grata. Autor Epistolæ ad Hebr: cap. 13. proprio sermone usus, quo Moysis phrasin interpretatur: Talibus, in-

quit, hostijs εὐαρεστεῖται, hoc est, unicè delectatur Deus seu beneplacetur Deo. Hoc argumentum dilectionis Christi, erga nos tria continet: Primùm quòd Christi mors unicum sit precium nostræ redemtionis. Secundum, quòd Christus hæc omnia præstiterit immeritis ex mera sua bonitate & dilectione. Tertium, quòd cogitatio huius ingentis dilectionis Christi debeat nos iustißimè admonere mutuæ inter nos dilectionis. Quare si participes Christi esse uolumus mutuæ dilectioni studebimus, præsertim cum ipse dixerit, in hoc cognoscent homines quòd mei discipuli sitis, si uos mutuò dilexeritis, sicut ego dilexi uos.

Scortatio uero & omnis immundicia aut auaritia ne nominetur quidem inter uos sicut decet sanctos.

Pugnantia cum uera imitatione Patris cœlestis, hoc est, cum sanctitate qua suos ornatos uult Dominus, enumerare incipit, & hîc tria ponit, scortationem, id est, uagam libidinem, immunditiem, hoc est, omnis generis libidinem, qua corpus & anima contaminantur, auaritiam qua fiducia in Deum extinguitur, & fiducia in pecuniam tanquàm idolum fouetur. Hæc uitia adeò uult Apostolus sublata, ut ne nominentur quidem inter Christianos, ne dum in usu sint. Paulus uidetur respe-

respexisse ad locum qui est Deut. 23. Non sit meretrix neque scortator de filijs Israël. Verùm hîc vulnera Ecclesiæ meritò deploranda sunt. Nam istæ fœdissimæ pestes non solùm nominantur petulanter, uerumetiam perpetrantur impunè apud eos qui iudicium Dei se exercere gloriantur. Sed piorum est cauere, ne multitudine errantium & horrendis scandalis incidant in laqueum Satanæ, ut uel blasphement uerbum Dei propter mores corruptos eorum qui in Ecclesia Dei non postremi esse uolunt, uel inuitentur exemplo ad imitationem, quod admodum procliuè est. Multò enim citius homines uitium unius imitantur, quàm multorum uirtutes. Cur autem hæc nominari nolit Apostolus probat à repugnantibus. Christiani sancti esse debent, Ergo nihil illis commune erit cum fœdis & abominandis criminibus.

Et turpitudo, stultíloquium, scurrilitas quæ non conueniunt, sed magis gratiarum actio.

Rursus connectit tria quæ similiter cum imitatione Dei & uera sanctitate pugnant, quibus opponit uirtutem εὐχαριστίαν, quæ non solùm significat orationem qua gratias agimus Deo, atq; illum prædicamus: Verumetiam sermonem gra-

tia & suauitate conditum notat. Non enim ait Deus Stoicam & supercilioſam in loquendo aſperitatem, qua homines abſterrentur à conuictu noſtro, ſed ut uult nos comes & ſuaues in conuictu ita ſermonem requirit pia ſuauitate conditum.

Porrò quòd interſerit Apoſtolus, quæ non conueniunt, argumentum eſt à repugnantibus. Pugnat enim cum piorum officio omnis turpitudo & obſcœnitas.

Hoc enim noſtis, quòd omnis ſcortator, aut immundus, aut auarus aut qui eſt idolatra, non obtinebit hæreditatem in regno Chriſti & Dei.

Comminationem grauiſſimam ſuperioribus addit, ſeu argumentũ à ſupplicio quod imminet ſcortatoribus, immundis & auaris ſubijcit, nimirum quod excludantur ab hæreditate Chriſti & Dei. Nec mirum eſt, quoniam cum his peſtibus fides iuſtificans nequaquam ſtare poteſt. Non tamen hac comminatione lapſis præcluditur ſpes uenię, ſed tantum ſignificatur ſupplicium huiuſmodi peccatis dignum, ut fœditate peccati agnita & magnitudine reatus ex pœnis intellecta, agamus pœnitentiam ac talem fœditatem deteſtemur. Nam de pœnitentibus regula Ezech: 33. tenenda eſt.

da est. Cùm recessisset impius ab impietate sua feceritq; iudicium & iusticiam, uiuet in eis. Item, Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Sed summopere cauendum est, ne hac regula in contumeliam Dei & in nostram perniciem abutamur. Caueamus igitur ne consuetudine peccandi in reprobam mentem incurramus, & dolere tandem de impijs nostris factis desinamus. Nam si spiritus sancti clamores, quibus nos in prædicatione Euangelij ad pœnitentiam inuitat, contemserimus, metuendum est ne iusto Dei iudicio abijciamur, & tanquàm mortui & pœnis æternis destinati coram Deo habeamur. Quod sanè supplicium dignissimum est, quo Deus hominum peruicacem pertinaciam puniat.

Nemo uos decipiat inanis sermonibus, propter hæc enim uenit ira Dei in filios contumaciæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Prolepsis est qua anteuertit obiectionem & excusationem eorum, qui flagitia, quæ recensuit, extenuant, asserentes ea esse humanæ fragilitatis errata: Deum non esse adeo crudelem, quòd uelit homines ob talia in perpetuum abijcere: fuisse olim omnibus temporibus etiam ex sanctissimis

patribus in similia prolapsos: gratiam ita abundare, ut absorbeat totius mundi peccatum: satis esse si quis uel in extremo halitu peccatorum commissorum ducatur pœnitudine. Huiusmodi argumẽtis multi se miserè decipiunt, donec præcipites ruant in perpetuum exitium. Verum Apostolus noster admonet hîc pios, ne sinant se huiusmodi uanis sermonibus ueluti inescari, quo tanquàm hamo Sathanæ pertrahantur in infernum. Nullum perniciosius uenenum est, quàm sunt illæ excusationes, quæ nos in peccatis detinent & confirmant. Quicunq; enim huiusmodi inanibus sermonibus indulget, prorsus timore Dei uacat. Nam timoris Dei proprium est, ut loquitur Syracides, expellere peccatum. Proinde non dico tanquàm Syrenum cantus, sed ueluti exitiales Sathanæ morsus fugiamus uoces hominum prophanorum, qui iudicium Dei & peccatorum reprehensiones in facetias uertunt, & moueamur exemplis totius mundi, qui expertus est propter talia flagitia uenire iram, hoc est, uindictam Dei in filios inobedientiæ, id est, in homines contumaces. Hoc testatur diluuium, exidium Zodomæ, plurimæ clades & rerumpub: ac familiarum euersiones & horrendæ mutationes. Hoc ipsum in extremo die testabuntur pœnæ, quibus Deus hanc contumaciam puniet.

Obtemperemus igitur Spiritu isancto hortanti &

ti & præcipienti, ne ſimus conſortes illorum, & ſerio, matureq; agamus pœnitentiam uitæ prioris, ne nos Dominus in furore ſuo iuſtiſſimè abijciat & tradat in reprobam mentem, donec prorſus dedoleamus. Non moueat nos multitudo peccantium, non fallat nos impunitas. Nequaquam aufertur pœna, ſed tantùm differtur. Ne igitur contemnamus lenitatem Dei ad pœnitentiam nos inuocantis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate.

Exhortationis argumentum petit à collatione duplicis ſtatus Epheſiorum uidelicet eius, in quo ante conuerſionem fuerunt, & huius, in quo iam conuerſi collocati ſunt. Par enim eſt, ut quilibet dignitati & loco in quo eſt, uita & moribus reſpondeat, caueatq; ne qua labe contaminet ſuum ſtatum, atq; ita propria culpa excidat gradu, in quem euectus fuerat, cum in propriam ignominiam, tum in aliorum ruinam, qui exemplo deteriores fiunt. Tenebras hoc loco Apoſtolus uocat homines cœcos & flagitioſe uiuentes, quales ſunt omnes non conuerſi per Euangelium. Habet autem hæc Metonymia magnam Emphaſim, ut cum ſcelus pro ſceleſto dicimus. Sen-

ſus ergo eſt. Ante conuerſionem fuiſtis homines ex meris tenebris ignorantiæ & maliciæ conflati, adeò ut nihil ueræ & ſalutaris luce in uobis fuerit reliquum. Nunc autem lux eſtis, Quare ut filij lucis ambulate. Nomen lucis tribuitur fidelibus, tùm quia uera lucis illuſtrantur in ſeſe, tùm uero quod alijs etiam præluceant, adeo ut ſceleratorum uitam etiam coarguant, hoc eſt, magis manifeſtam faciant.

Hic locus imprimis obſeruandus eſt, qui monet, quòd cogitatio dignitatis Chriſtianorum debeat eos excitare ad ſanctè & inculpatè uiuendum, cùm ut Deo debitam præſtemus obedientiam, tum ut alios ad pietatem noſtro exemplo inuitemus. Deinde docet hic locus, quod qui profitentes Chriſtianiſmum flagitioſè uiuunt ſeipſos fallant, & ſe maiori damnationis periculo exponant. Non enim filij lucis ſunt, hoc eſt, non uera luce ſunt illuminati, niſi qui opera tenebrarum deteſtantur & abijciunt.

Fructus enim ſpiritus eſt in omni bonitate, iuſticia & ueritate.

Argumentum hoc ſumitur à cauſa efficiente. Nos qui credimus, ſpiritu Chriſti regeniti & donati ſumus. Huius autem ſpiritus fructus eſt, benitas,

nitas, iusticia, & ueritas. Ergo his studendum est contra maliciam, iniusticiam & mendacium. Legantur autem hæc in parenthesi, ut qnæ sequuntur cohæreant cum sententia superiori.

Probantes quid sit beneplacitum Domino, & nolite communicare operibus infructuosis, sed magis etiam redarguite.

Quid sit ambulare ut filij lucis, exponit, & filiorum lucis studia ad tria ueluti capita reuocat. Primum enim uult ut exploremus ac approbemus, quicquid Deo acceptum est, hoc est, quod ipsius uerbo mandatum & expressum est. Vt enim ex solo uerbo constat quid placeat, quidque displiceat Deo: ita solum uerbum pijs uitæ norma esse debet. Deinde requirit, ne communicemus operibus infructuosis, hoc est, inutilibus & noxijs, tenebrarum, hoc est, quæ proficiscuntur ab ignorantia Euangelij & Christi, quæq; ipsam ingenitam concupiscentiam causam habent, qualia sunt Prophana & horrenda flagitia quibus ignari Euangelij se contaminant. Communicare autem tum dicimur flagitiosis & iniquis facinoribus, cùm uel illa nobis placere quoquo modo significamus, uel silentio præterimus,

idq;

idq; maximè si uocatio nostra patiatur, ut ea nobis displicere palam profiteamur. Tertium est, ut redarguamus opera tenebrarum, idq; tùm sancta & honesta nostra uita, tùm uoce ex zelo quodam gloriæ Dei proficiscente, atque hoc maximè si conditionis nostræ ratio id ferat. Verum si illi uerbis præstare non liceat, ostendendum tamen est quomodocunq;, ista facinora nobis nequaquam placere.

Locus hic obseruandus est. Non enim tantum filiorum lucis, id est Christianorum officia breui aphorismo complectitur: Verumetiam refellit eorum uanitatem, qui se suo rite functos officio cutumant, si ipsi non peccent per se, nihil sollicite de alijs. Deinde & eos errare docet hic locus qui in Papatu cum uiuunt, existimant satis esse mente abhorrere ab impietate et superstitione Papistica, nihil nocere arbitrantes interesse prophanationibus abominandis & sacrilegis papistarum, pacis & tranquillitatis externæ gratia. Nam qui uel præsentia sua uidentur ista approbare, tametsi mente improbent, scelestæ tamen participationis laqueis se induunt. Nec intelligunt superstitione id, an callida simulatione faciant, ad rem non pertinere, quando utroq; pariter malo, & sacram Dei religionem ludibrio habent inter homines, & exemplo suo partim rudium insciciam ad obstinatiorem peruicaciam confir-

confirmant, partim imbecillium dubias hæsitantesq; conscientias labefactant. Nec Naaman Syriæ præfectus illis patrocinatur, qui cum rem unam sibi à Domino ignosci petijsset, si cum Rege suo in templum Rhemnon ingressus adoraret cum pace à Propheta dimissus est. Nam illa adoratio non fuit procumbere ad idola: sed fuit tantum incuruatio quædam corporis, qua se ad Regis inclinationem quem fulciebat ipse & sustentabat, accommodarit, ut aperte testatur historia. 4. Reg: 5.

Quæ enim clam fiunt, ab illis turpe est etiam dicere, omnia autem dum coarguuntur à luce manifestantur. Omne enim quod manifestat lux est. Quamobrem dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Exaggerat scelera prophanarum gentium, & simul ostendit fructum coargutionis & reprehensionis, qua uidelicet, pij honesta & sancta uita impuritatem impiorum coarguant. Nam ex huiusmodi reprehensione scelerati homines in sui cognitionem ueniunt, & cum mores piorum intuentur suam turpitudinem agnoscunt, ac ita tandem

dem incipit eos pudere fœditatis suorum flagitiorum. Atque hic quidem sensus est præsentis periocopæ. Verum quoniam uerba Apostoli explicatione indigent, nonnihil adijciemus, ut ponderum uerborum Apostoli obseruetur. Primùm enim cum dicit: quæ clam fiunt ab illis turpe est, uel dicere, exaggeratio est à comparatis. Minus est loqui de flagitijs quàm ea perpetrare, iam autem si turpe est ea quæ perpetrant uel dicere, nisi profecto maximè detestanda operis fœda perpetratio. Deinde cum inquit: Omnia dum coarguuntur à luce manifestantur, fructum exprimit fraternæ obiurgationis. Est autem horum uerborum sensus, ut eum explicat Ambrosius, tum demum uidentur & apparent dum obiurgantur scelerati. Quia qui peccat quàm diu non corripitur, minimè sibi peccare uidetur. A luce autem manifestantur, quia Filij Dei, qui lucis filij dicuntur, ea coarguunt, uita, doctrina, sanctis admonitionibus. Huius dicti probationem subiungit à natura lucis. Omne, inquit, quod manifestat, lux est. Vt enim tenebræ obscurant & tegunt occulta. Ita lux in diem producit quod tenebris obuolutum erat. Huc addit & aliam comparationem à pronunciatis. Surge, inquit, qui dormis, hoc est, qui in peccatis sternis, desere peccata, & exurge è mortuis, hoc est, à peccatis mortem inferentibus, abstineto. Et illuce-

luceſcet

lucescet tibi Christus, hoc est, senties consolationem per spiritum Christi. Quo enim magis tenebras peccatorum fugimus, eò magis Sol iustitiæ Christus in cordibus nostris lucet. Hieronimus negat hoc dictum, usquàm in scripturis extare, sunt qui existimant Apostolum respicere ad locum qui est Esa: 60. cap. Surge illuminare quia uenit lux tua, & gloria Domini super te orta est. Alij ad 9. cap. Esaiæ, hoc testimonium referunt ubi sic habetur. Populus qui ambulat in tenebris uidit lucem magnam habitantibus in umbra terræ, mortis, lux splenduit super eos. Alij existimant μιμηλικῶς, hoc dictum esse? Omnes enim Prophetæ & sinceri uerbi præcones dum homines à peccato reuocare moliuntur, horum uerborum sententia utuntur. Primum enim, ut par est inuitant ad pœnitentiam, seu conuersionem. Deinde promissionis uerbum addunt, & consolationem quibus eriguntur resipiscentes. Quapropter & nos sciamus unicuiq; nostrum à spiritu Christi dici, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

Videte igitur quomodo accuratè ambuletis, non ut insipientes, sed ut sapientes, redimentes occasionem, quia dies mali sunt, propterea

nolite

nolite esse imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas Domini.

Quod antea lucis & tenebrarum nomine Metaphoricè dixit, id iam propria loquutione exprimit: Videte, inquit, quomodo accuratè circumbulctis non tanquam insipientes, hoc est, ignari Christi & Euangelij, sed tanquam sapientes, hoc est, edocti ueritatem Dei, & conscij uoluntatis diuinæ. Huius exhortationis rationem sub, ait, à temporis circumstantia sumtam. Redimentes, inquit, occasionem, quoniam dies mali sunt. Quid autem sit redimere tempus ex collatione contrariorum intelligimus hoc modo: sinere tempus elabi nobis aliud agendo, & redimere tempus contraria sunt. Vt igitur illud hominis est negligentis & dissoluti: ita hoc frugi & sapientis, qui non modo non abutitur occasione, sed mille uoluptatibus redimit. Metaphora sumta est à mercatoribus, qui curiosè merces considerant & de litijs omnibus facile uel lucellum aliquod anteponunt, idq; potißimum quando tempora sunt plena difficultatum. Veluti cum fames, uel penuria ingruit, uel quando cum astutis hominibus est agendum, uel cum mercatura dubiæ & ancipitis fortunæ uidetur. Tum enim solent mercatores omnia circumspectè agere in quamuis oportunitatem intenti. Proinde demum tempus redimere dicimur,

dicimur, quãdo uel dispendio omnium rerum quas charas habemus in hoc mundo, captemus ueram parandæ salutis oportunitatem per Euangelium oblatam. Nam id demum precium redemtionis erit si illecebris & omnibus impedimentis, quæ nos à regno Christi auocare possent, renuncie-mus, ac omnibus modis intenti simus occasioni reparandæ salutis, idq; ideo: quia dies mali sunt: non quidem quantum ad spacia horarum & cursum Solis, sed quantum ad corruptos mundi mores attinet. Est enim Metonymia qua subiectum pro adiuncto ponitur. Ex his infert quod proposuit sed alijs uerbis: Propterea, inquit, nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas Domini, quasi diceret: quandoquidem tantùm periculum ex omni parte circumstat pios à malicia & corruptis mundi moribus, cauendum est, ne per iusticiam sinatis uos à uera uia abduci: sed spectandum est potius, ut semper sit uobis in conspectu uoluntas Domini, quæ uobis perpetua uitæ regula esse debet in tota uita uestra, ac in omnibus actionibus. Quos'nam uocet imprudentes exponit antithesi Apostolus. Nam eis opponit intelligentes quæ sit uoluntas Domini. Quare imprudentes erunt hoc loco qui securè uiuunt parum cogitantes de uita iuxta uoluntatem Domini componenda.

Porrò hic Pauli locus dignus est, quem semper in conspectu habeamus. Nam admonet nos, nos multitudinis exemplo præcipitare in flagitia, à quibus, si uerè pij esse uolumus, abstinendum est omnino, ac uoluntati Dei studendum, etiamsi omnibus quæ carni placent renunciandum esset. Hic unusquisq; nostrum se examinet, uideatq; ne hanc spiritus sancti exhortationem pertinaciter contemnat, illecebris carnis & alijs quæ mentem à ueræ pietatis studio auocare possunt, indulgens.

Et ne inebriemini uino, in quo ineſt laſciuia, ſed potius impleamini ſpiritu, uobisipſis loquentes Pſalmis & hymnis & odis ſpiritualibus, cantantes, & pſallentes in corde ueſtro Domino, gratias agentes ſemper de omnibus in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Generali exhortationi exempli causa species quasdam seu hypotheses subijcit, ac primo loco commendat nobis spiritualem lætitiam, dehortans à lætitia carnali. Vt enim spiritualis lætitia quædam spiritualis sapientia est: id carnalis ebrietas insipientiæ quoddam genus existit. Quem-

admodum

ut ab hac dehortatur, ita ad illam adhortatur annexo argumento ab utriusq; effectu idq; per προσαπόδοξιν. Nam utriq; ordine sua obijcitur ratio quemadmodum in multis superioribus etiam factum est. Ne, inquit, inebriemini uino, id est, ne captetis ex immodico potu exhilarandi occasionem, quare? Quia in eo ἀσωτία, hoc est, omnis generis lasciuia & intemperantia. Facit enim ebrietas, ut in omne genus scelerum ruas præceps: iuxta notos uersiculos:

Quid non ebrietas designat, operta recludit:
Spes iubet esse ratas, ad prælia trudit inermē.

Qui nam ἄσωτοι dicantur Cicero libro 2. de finibus, hisce uerbis indicat: Noli mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam uomant, & de conuiuijs auferantur, crudiq; postea rursus sese ingurgitent. Hæc igitur non solùm Deum grauissimè offendit & extinguit spiritus sancti lucem in corde, uerumetiam mentem alienat, occultum reuelat, libidinem accendit, corpus eneruat, plurimos animi & corporis morbos gignit, cuius rei testis esse poterit ferè uniuersus orbis. Huic Paulus opponit plenitudinem spiritus, hoc est, gaudium in spiritu sancto, unde erumpimus in pia colloquia de Deo ac rebus diuinis, in Psalmos, hymnos, odas & gratiarum actiones pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi,

reddendas Deo omnipotenti & patri benefi
qui omnia suis abundè largitur. Ideo enim hic
coniungit Deum & patrem non quòd sint diuer
si, sed unus Deus: cuius quidem potentia Dei, uo
luntas uero patris nomine designatur.

Porrò discrimẽ inter Psalmos, hymnos et odas,
hoc est, Psalmi sunt in quibus Musici cum aliquo
instrumento adhibentur præter linguam. Hymni
laudis cantica sunt, siue sola lingua, siue alia ratio
ne fiant. Odæ uocis sunt cantica, quæ non sunt
laudis tantùm sed aliarum quoq; rerum, ut Pro
phetiarum, doctrinarum, exhortationum, &c.
Hæc autem omnia Paulus uult esse spiritualia, hoc
est, non inepta & lasciuia, sed ad spiritualem ædi
ficationem composita. Nam Epitethon spiritua
lis ad argumentum & finem referri debet. Nec
his repugnant uerba Pauli dicentis: Loquentes
uobis ipsis. Item, Psallentes in corde uestro. Nam
Phrasis scripturæ est loqui uobis ipsis, id est, in
ter uos ipsos. Canere in corde, id est, ex corde.
Non uult Apostolus petulantes cantilenas, & in
anes organorum mugitus, quibus non ædificatur
conscientia, Sed magis uastatur conscientia, pia
meditationes impediuntur, & orandi ardor ex
tinguitur: sed tantùm ea requirit cantica quæ
ex pio corde proficiscentia spiritualem leticiam
pijs pectoribus adferunt.

Docti

Docet itaq; hic Pauli locus, in quibus rebus piorum lætitia consistat, nimirum in mutuis colloquijs de Deo ac rebus diuinis, in pijs cantilenis, quibus corda nostra ad maiorem fiduciam excitantur.

Porro tametsi ebrietas tanquàm fœdissima pestis est detestanda, honesta tamen & sobria piorum conuiuia nequaquàm damnanda sunt. Nam & hæc pietatis quædam & mutuæ charitatis incitamenta esse possunt, unde pij non abhorrebunt à tali conuiuandi ratione, modò intemperantiam & ebrietatem detestentur: sed de hac re uide Pastorem meum.

Subditi estote inuicem in timore Christi.

Hactenus de communibus Christianorum officijs disseruit Apostolus, nunc personalia officia commendaturus Ephesijs, Primum proponit generalem thesin de mutua subiectione, ex qua postea gradus quosdam & hypotheses extruit. Porrò in hac thesi duo sunt obseruanda diligenter, uidelicet præceptum & regula, seu ratio præcepti. Præceptum est: Estote inuicem subditi, hoc sanè præceptum ad omnes omnium hominum status pertinet. Nemo enim est, qui non debeat ex officio charitatis alijs seruire, sic Reges & Prin-

cipes ſuis ſeruiunt ſubditis. Nam ubicunq; ueritas mentem occupat, ibi promta quoq; uoluntas ad præſtanda officia adeſt. Regula autem mutuæ ſubiectionis eſt timor Chriſti. Hic autem timor nihil aliud eſt, quàm cultus fidei & ſubiectionis. Hic timor tollit omnem arrogantiam, qua homines ſe inuicem tanquàm ex alto deſpiciant. Hic timor facit, ut nos ipſos abnegantes renunciemus omnibus, quæ Chriſtus in ſuis ferre non poteſt. Deniq; hic timor efficit, ut exemplo Chriſti omnibus ſeruiamus, idq; ut noſtra obedientia glorificetur Deus, & inter nos mutuo charitatis officijs iungamur. Hæc igitur ſubiectionis regula in intimum cordis noſtri reponatur. Nam qui hanc regulam in mutuis officijs præſtandis non ſequitur, Chriſti quidem nomen ſacrilegè ſibi uſurpare poteſt, ſed ſpiritus Chriſti imperium peruicaciter excutit.

Vxores propriis maritis ſubditæ eſtote, tanquàm Domino, quia uir eſt caput uxoris, quemadmodum & ſpiritus caput Eccleſiæ, & ipſe eſt ſeruator corporis, ſed ueluti Eccleſia ſubijcitur Chriſto, ſic & uxores propriis maritis in omni.

Propoſuit generalem theſin de ſubiectione mutua, iam ab œconomico ſtatu exempla petit, et ordine, uxorum & maritorum, liberorum et pa-

rentum, seruorum & dominorum officia mutua explicat, ac primo loco de uxorum officijs erga maritos agit, propositionem per comparationem confirmat ac modum subiectionis ostendit. Propositio comparata est: Vos uxores estote subditæ proprijs maritis tanquàm Domino. Hæc subiectionis lex imponitur mulieri Gen. 3. Propterea quod mulier sc à serpente seduci passa sit. Et quanquàm in statu hominis primo uxor erat marito subiecta, tamen diuersa fuit illa subiectio ab ea, quæ postea mulieri imposita est. Prior enim subiectio fuit liberalis & minime dura, posterior ut peccati pœna grauiori iugo premit. Verum hoc iugum cum Domini uoluntatem intuentur piæ fœminæ, propter quem debent suis maritis subiectionem, fit iucundum potius quàm triste. Rationem propositioni subijcit, ab ordinatione Dei & ab utili. Quia, inquit, uir est caput uxoris, hoc est, non solum superior ut caput in corpore, uerumetiam quemadmodum caput subministrat corpori uim & efficaciam unde corporis incolumitas conseruatur, ita maritus uxoris incolumitatem intueri debet. Hoc uoluisse Paulum capitis uocabulo indicat sequens collatio. Quemadmodum, inquit, Christus est caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis. Est autem Christus caput Ecclesiæ, tùm quia solus illi præest, tum quia quicquid habet boni Eccle-

sia, hoc ex Christo capite fluat, quemadmodum in cap.2.declarauimus.

Sequitur modus subiect[illegible]s: sed ueluti Ecclesia subijcitur Christo: sic & uxores proprijs maritis in omni. Debet igitur subiectio haec esse liberalis, spontanea, alacris, officiosa, iucunda, casta, honesta, pia. Etsi autem pari autoritate minimè pollent Christus & maritus, tamen exemplo Christi, uiri uxoribus dominantur, & referunt quandam imaginem Domini Christi in Ecclesia.

Hinc multæ doctrinæ colligi possunt.

PRIMA, quod Mulieres Christo obedire nequeunt, imo Sathanæ laqueis se inuoluunt, quæ maritis sunt immorigeræ.

SECVNDA, quòd mulieres ex obedientia & subiectione pia maximum fructum percipiant, non secus atq; corpus quod capiti adhæret, ex eo uim uiuificam mutuatur.

TERTIA, quòd mulieres proprijs maritis contentæ esse debeant, quibus etiam in omni officio pio & honesto placere studeant.

QVARTA, quòd mulierum subiectio non solum sit probanda propter commoditatem domesticam, uerumetiam quia est cultus Deo placens, quando ex fide & uera charitate proficiscitur.

QVINTA, quòd confutetur hic error ue-

terum

tenuit hæreticorum qui coniugium tanquam rem prophanam & Christianis quodammodo indignum iudicarunt. Nam longe aliter hic spiritus sanctus iudicat conferens honestum coniugium copulæ Christi & Ecclesiæ. Hic notetur memorabile dictum Epistolæ ad Hebræos. Honorabile inter omnes coniugium & cubile impollutum: scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

Viri diligite uxores uestras quemadmodum & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.

Secundum exemplum seu hypothesis propositæ theseos & continet tria, præceptum, causam & modum dilectionis. Præceptum est. Viri diligite uxores uestras. Ratio seu causa ab exemplo Christi sumitur. Christus dilexit Ecclesiam. Ergo & mariti proprias uxores diligere debent. Modus exemplo exprimitur. Et tradidit semetipsum pro eo. Hinc apparet magnitudo dilectionis Christi. Quare si mariti dominari uolunt uxoribus Christi exemplo, sciant quòd eodem exemplo moneantur, facto si res postulat suam dilectionem declarare, quemadmodum Christus fecit dum propria morte Ecclesiæ uitam ac salutem acquisiuit.

Vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in uerbo, ut sisteret eam sibipsi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam aut rugam, aut quicquam tale, ſed ut eſſet ſancta & irreprehenſibilis.

Occaſione ab exemplo Chriſti diligentis ſuam Eccleſiam & tradentis ſe pro ipſa arrepta, commodè digreditur Apoſtolus in commendationem gratiæ Chriſti erga ſuam Eccleſiam, cuius gratiæ gradus eleganter hìc diſtribuuntur, iuxta ordinem beneficiorum, quæ Chriſtus ſuæ Eccleſiæ ex gratia contulit. Primùm enim dilexit Eccleſiam. Deinde ex dilectione tradidit ſeipſum pro ea. Tertiò, ſanctificat Eccleſiam, id eſt, ſeparat eam ſibi, ac ipſam Deo conſecrat per remiſſionem peccatorum ac regenerationem ſpiritus. Quartò, modum apponit Apoſtolus per quem Chriſtus ſuam Eccleſiam ſanctificat, Mundans, inquit, eam lauacro aquæ uerbo. Quintò, loco finis adijcitur ſanctificationis Eccleſiæ, nimirum ut Eccleſia ſit pulchra & decora ſine macula & ruga, uera ſanctitate & innocentia ornata.

Cæterùm quartus & quintus gradus fuſiori explicatione indigent. Variam enim & multi-

tipli-

siplicem doctrinam continent. Cùm igitur inquit: Mundans eam lauacro aquæ in uerbo, uim sacramenti baptismi eleganter exprimit. Nam hæc si retexueris quinq; perpendenda se offerent in baptismo. Primum Christus mundans. Soli enim Christo hic honor competit, qui apparuit ut destruat opera Diaboli & aboleat peccatum. Huc pertinet illud, Iohan: Sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato. Secundo, lauacrum aquæ ponitur quod est externum symbolum gratiæ ac interioris purgationis sigillum. Tertio loco ueritas signo respondens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interior purgatio à peccato. Quarto loco additur, in uerbo, ut intelligatur baptismi uis & efficacia esse ex promissionis uerbo. Quinto loco indicatur Analogia signi ad ueritatem, quæ analogia in omni sacramento diligenter est considerãda. Signum est lauacrum aquæ. Analogia signi ad rem est hæc. Quemadmodum aqua foris purgat corpus: ita sanguis Christi intus animam à peccatorum sordibus abluit. Hanc analogiam mundandi uerbo significauit, his ritè perpensis facile intelligi potest quo in loco sacramenta Ecclesiæ habenda sint. Sunt enim symbola & sigilla quibus Deus offert suam gratiam, & testatur se uerè exhibiturum quod ipsa symbola figurant. Nam semper sacramentis coniuncta est

ueritas

ueritas rei, & exhibitio, quæ peragitur circa quod est spiritus sancti opere, Non quòd spiritus Sanctus per seſe indigeat externo adminiculo, sed nostræ imbecillitatis ratio habetur. Ex his colligere facile est, sacramentum in nouo testamento rectè definiri signum, uisibile seu sensibile institutum à Christo, ut obsignet uerbum gratiæ et promissionis diuinæ fide accipiendæ. Tametsi autem impij neque abluuntur baptismo, neque nutriuntur cœna Domini, nihilominus tamen uim suam sacramenta, quò ad Deum attinet, obtinent, quia utcunq; Dei gratiam respuant ingrati, illis tamen offertur.

Porrò descriptio Ecclesiæ quæ sequitur non ad externam formam, sed ad cordis puritatem pertinet, quod dextrè intelligendum est, propter eos qui negant Ecclesiam esse, ubi ferantur ulli qualicunq; labe aspersi, & in sui erroris patrocinium hunc Pauli locum detorquent. Si, inquiunt, Ecclesia nullam maculam, nullam rugam habet, Si Ecclesia est sancta & irreprehensibilis, non erit iste cœtus Ecclesia in quo sunt ulli scelerati. Hunc errorem formula precandi quam nobis Dominus præscripsit, refellit. Ita enim ipsi sumus orare, Remitte nobis debita nostra &c. & in Psalm. dicitur: Pro iniquitate remittenda orabit ad te omnis sanctus. Si igitur omnes sancti opus habent, ut quotidie precentur remissionem pecca-

peccatorum, non erunt omnino immunes ab omni labe. Et, Iohan. dicit. Si dixerimus quòd peccata non habeamus nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra fidelis est & iustus ut remittat nobis peccata, et purget nos ab omni iniusticia. Non significat igitur Paulus Ecclesiam omnino iam mundatam & omni næuo uacuam esse, sed potius adolescere in dies & proficere, eoq; tendere quò nunquam in hoc seculo poterit peruenire. Nam tantisper manet Ecclesia in hoc mundo, duobus modis contaminata est. Primum enim nullum ipsius membrum adeo purum est & perfectum, ut nullis omnino uitijs circumseptum sit. Fideles igitur omnes quamdiu hic uersentur semper immundiciem aliquam habent, quæ in eorum carne residet, sicuti apertè comprobatur sanctorum experientia, Rom: 7. Deinde bonis & pijs in Ecclesia semper admixti sunt hypocritæ et scelerati qui suis sordibus totum cœtum quodãmodo inficiunt, quemãdmodum apertè docet Paulus, scribens Corinthijs. Corinthios enim Ecclesiæ titulo ornat, sed tamen inter eos multos arrogantes, multos contaminatos edulijs idolorum, nonnullos crimine incœstus infames, plurimos irreuerenter sacra cœna utentes, non paucos, qui resurrectionem mortuorum in dubium reuocarunt, fuisse manifestum est. Hoc etiam ipse Dominus proposita parabola de zizanijs

nijs apertè conuincit. Quò igitur spectat magnificum illud præconium Apostoli definientis Ecclesiam esse sponsam Christi, carentem omni macula & ruga, sanctam & irreprehensibilem? Respondeo. Ecclesiam considerari dupliciter, uidelicet, in se & in Christo: Quatenus in se consideratur, multas omnino habet maculas quibus inuoluitur, quæ tamen non imputantur ipsi donec superior manserit spiritus in ipsis. Verum quatenus considerat in Christo non solum sine macula est, sed infinito decoro exornata, scilicet iusticia Christi, quam per gratuitam condonationem est consequuta. Augustinus distinguit inter statum Ecclesiæ in hac uita & in futura. In presenti uita habet Ecclesia suas maculas. In futura erit sine omni macula, uerè pura sancta & irreprehensibilis.

Hic locus Apostoli docet, consolatur & consutat. Docet, in quem finem abluimur sacro baptismate, nimirum ut puritati studeamus. Consolatur eos qui hîc peccatis inuoluti, ingemiscunt, quòd adeò grauiter peccati mole grauentur. Futura est enim aliquando plena mundatio. Huc pertinet querela & consolatio Apostoli, Romanorum cap. 7. infelix ego homo quis me liberabit, de corpore mortis huius? gratias ago Deo per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum.

strum. Confutat eos qui gloriantur de baptismate & interim impuram ducunt uitam, pugnantem cum baptismi analogia, quæ perpetuæ pœnitentiæ nos admonet. Hic obijci potest, quod Paulus suis Iudæis obiecit. Roman: 3. Circumcisio quidem prodest, si legem baptismi feceris, ac si legis trangressor fueris, circumcisio tua in præputium conuersa est. Ad eundem modum rectè obiceris ijs qui nomine tantum Christiani sunt. Baptismus quidem prodest, si legem baptismi feceris, hoc est, si fœdus baptismi seruaueris. At si transgressor fueris, baptismus tuus tibi nihil proderit.

Sic debent uiri diligere suas uxores tanquam propria corpora.

Modum diligendi uxores clarius adhuc ostendit, ad primum coniugium Adæ & Euæ respiciens. Adam adducta ad se uxore dixit: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea. Atque ideo de costa Adæ Dominus formauit mulierem, ut præfiguraret Christum & Ecclesiam, & ostenderet quo animo mariti & uxores in sacro coniugio erga se mutuo esse debent. Perinde enim sunt maritus, & uxor atque una eademq; caro, id est, corpus, unde hoc argumentum Paulus extruit. Nemo est qui proprium corpus non diligit,

Vxor

Vxor autem est unum corpus cum marito. Igitur mariti proprias uxores, ut propria corpora diligere debent.

Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit. Nullus enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit, ac fouet eam, quemadmodum & Dominus Ecclesiam, quia membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius. Huius rei causa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt hi duo in unam carnem.

Confirmat diligendas esse uxores, ac Primo loco, duo axiomata, seu principia ponit, quæ sunt propositiones duorum Syllogismorum. Deinde alia duo argumenta subijcit: Quorum prius ab exemplo Christi, posterius ab ordinatione Dei petitur. Hæc posteriora argumenta confirmandis prioribus adhibentur. Primus Syllogismus, ex primo axiomate huiusmodi est. Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit, sed quilibet maritus seipsum diligit. Ergo etiam suam uxorem diligere debet. Secundus Syllogismus, ex secundo axiomate, hic est, Nemo unquam carnem

suam

suam odio habuit, sed nutrit ac fouet eam, uxor est caro proprij mariti, Ergo *maritus non debet uxorem odisse, sed potius nutrire & fouere. Huc iam attexit argumentum ab exemplo. Christus nutrit & fouet Ecclesiam, quia est caro ex carne eius, & os ex ossibus eius. Atq; hoc confirmat adducto testimonio ex 2. Capite Gen: Huius causa relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam, quasi diceret, potius relinquendi parentes, quibus lege naturæ obstrictus est homo, quàm ut uxorem deserat, cum qua una caro est, donec scilicet substantia matrimonij manserit salua. Nam si adulterium interuenerit, rea persona abscinditur ab illa carnis unitate, quam in honesto matrimonio requirit Dominus. Dicuntur autem maritus & uxor una caro non substantia sed affectu. Perinde enim maritus diliget & fouebit suam uxorem ac propriam carnem. Similiter & uxor maritum amabit ut propriam carnem. Sunt proinde maritus & uxor ueluti unus homo, ex qua unione Christus responsum petit ad quæstionem de diuortijs.*

Mysterium hoc magnum est, at ego dico in Christum & in Ecclesiam.

Admonitio est. Non enim satis potuit Ap
postolus uerbis eloqui, quàm admiranda copul
Christi & Ecclesiæ imago sit coniugium à De
in Paradyso institutum. Tametsi autem coniugi
res externa est, tamen Apostolus illud fuisse ty
pum quendã sponsi Christi & eius sponsæ Eccle
siæ affirmat. Quemadmodum enim mulier ex ma
dormientis latere desumitur: ita Ecclesia per ef
caciam mortis Christi nascitur, & relictis pa
rentibus honesta uxor suo adhæret marito, eq
solo contenta est: ita Ecclesia relicta idolatriæ
fornicatione, unico Christo sponso adhæret,
& potius parentes dulcissimos deseret, quàm
à Christo sponso discedat. Præterea sicut ex la
tere, id est, de medio corpore ædificatur Eua: ita
Ecclesia ex carne Christi & ex ossibus eius pro
gignitur, quod quidem mystice intelligendum
est. Est enim quædam rei uisibilis ad rem spiritu
alem ἀναγωγία, unde & à Paulo mysterium,
hoc est, Sacramentum dicitur. Ducit namq; co
iugium nos quodammodo per rem uisibilem ad
intimam copulam Christi & Ecclesiæ (quam
primum matrimonium figurauit) cogitandam.
Atq; hoc est quod Paulus uult, cum inquit, Ad
ego dico in Christum & Ecclesiam, ac si di
ceret: Coniugium masculi & fœminæ à Deo in
Paradyso institutum est, non solum propter mu
tuũ adiutorium et prolis procreationem: uerum
etiam,

etiam, ut sit quidam typus spiritualis copulæ Christi & Ecclesiæ, ita ut sub uisibilibus rebus res spiritualis, quasi in imagine repræsentetur. Quare non inepte mysterij definitio usitata græcis huc accommodari potest. Definiunt enim græci Theologi mysterium esse actionem uisibilem habentem annexam sibi spiritualem quandam contemplationem. Quanquam autem hæc definitio Sacramentis Ecclesiæ Christi in genere competit, tamen longe alia ratio est Sacramentorum, quæ ita κατ' ἐξοχὴν appellamus. Nam illa tantum sunt ordinata & instituta à Christo, ut sint cæremoniæ ac symbola quædam inuisibilis gratiæ quam offert Euangelium. Cuiusmodi duo tantum sunt in nouo testamento uidelicet, Baptismus & Cœna Domini.

Porrò ut Papistæ malè detorserunt hunc locum ad confirmandum quòd coniugium inter noui testamenti Sacramenta sit numerandum, ita debili fundamento nituntur, qui Papistas refutari satis arbitrantur, ex eo quòd Græcis scribatur μυστήριον & non Sacramentum, cum illæ duæ uoces non magis significatione generali differunt quàm λευκὸν & candidum. Nam quod greci Theologi appellarunt μυστήριον, hoc latini sua lingua Sacramentum dicunt. Quare ut coniugium Sacramentum siue mysterium rectè appellari à Paulo ueteres sentiunt, ita eos erra-

re non dubitandum est, qui coniugium inter *ui testamenti symbola numerant. Quia nec cer* *monia est noui testamenti propria, nec promis* *gratiæ Euangelicæ per se confirmat, nec solu* *Ecclesiæ symbolum est, sed est status toti gen* *humano communis.*

Cæterum uos quoq; singuli uxo rem suam quisq; sic diligat ut seip sum, mulier autem ut timeat mar tum.

Ne *quis symbolum tantum putaret coniugi um sacrum, ac ideo ad primorum parentum co iugium solummodo referenda esse, quæ de collu one Christi cum Ecclesia dicta sunt, breuiter a teuertens accommodat exemplum in genere d omnes, & paucis concludit, quæ de mutuis co iugum officijs disserit. Vt autem officia mari erga uxorem ad unum dilectionis caput reuoca Apostolus, ita uxoris munus esse affirmat, ut me tuat & reuereatur uirum ut caput suum. Hæ uoce reliqua officia mulieris continentur. Ma ritus qui haud simulatè diligit uxorem, is intimo cordis affectu tanquam propriam costam eam complectitur, hoc est, ut hic Paulus loquitur, sicut seipsum, id est, ut propriam carnem. Hunc enim modum dilectionis præscribit Apostolus, candide*

igitur

agitur de ea sentit, benignè loquitur, consilio & opera adest, Deniq; præstat illi omnia humanitatis officia, quæ ipsi debet iuxta legem Dei & naturæ præscriptum. Officium quod huic dilectioni ex aduerso respondebit, timoris uocabulo continetur, quo cultus reuerentiæ intelligitur, quo uxor ut inferior, superiorem colit, & reddit omnia debita subiectionis officia, non obmurmurat marito, non insurgit aduersus ipsum, non dominium quærit aut primatum in familia, sed ex charitate, ex pia storga omnia præstat officia. Hæc subiectio cum ex fide & timore Dei proficiscitur pulcherrimum est honestæ fœminæ ornamentum. Docet propterea hic locus δημοκρατίαν, quodammodo contra naturam esse. Nam domesticum imperium mariti in uxorem formam optimi & iustißimi imperij commonstrat. Fieri enim non potest, ut pax sit & concordia diuturna, ubicunq; est ἰσοδημία, quæ facit, ut nemo alteri cedere uelit.

CAPVT SEXTVM.

SVMMA CAPITIS SEXTI.

Liberi & parentes, serui ac Domini debitis obijnuicem præstent officia, omnes aduersus regnum Satanæ spirituali Panoplia se armet, orent pro omnibus, ac pro me, cuius statum, ut cognoscatis mitto Tychicum.

ORDO ET PARTES CAPITIS SEXTI.

VT in fine capitis quinti de mutuis coniugum officijs disseruit, ita in huius sexti principio liberorum & parentum, seruorum ac Dominorum officia describit. Deinde redit Apostolus ad generalem exhortationem, hortatur Ephesios, ut spirituali panoplia se muniant aduersus spirituales hostes, quorum breuem descriptionem adiungit, & Panoplię spiritualis partes per distributionem attexit. Præterea, ut pro se orent postulat Apostolus, monetq; se ad illos misisse Tychicum, ut ipsos consolaretur. Postremò suo more totam Epistolam fausta imprecatione & uoto claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Filij obedite parentibus uestris in Domino.

Tertiò

Tertia hypothesis, uidelicet de obedientia liberorum erga parentes, in qua duo sunt obseruanda. Vnum quod obedientiæ nomine usitata Synechdoche complectatur scriptura honorem, cuius obedientia certissimum inditium est. Hic honor in duobus consistit, in affectu nimirum & in effectu. In affectu consistens honor est, uera pietas erga parentes, uera dilectio & ardens storge, qua parentes eò quòd parentes sint complectimur. Effectus honoris parentibus debiti, est tunc statuere eorum statum uerè ordinem diuinum esse, ideoq; in honore habendum, libenter se potestati parentum subijcere, obedire in omnibus honestis & licitis, gratitudinem & beneficentium exhibere, & errata maiorum ἐπιεικείᾳ tegere, uel prudenter dissimulare. Alterum quod hic obseruandum dixi, est, quod hæc obedientia in Domino fieri debeat, id quod de duabus rebus maximis liberos admonere debet. Primum, ut obediant propter Dominum, seu propter mandatum Domini, idq; ex fide. Huc illud Syracidæ. Qui timet Deum honoret parentes. Deinde ut sciant sibi obedientiæ modum hîc præscribi, ne in rebus pugnantibus contra uoluntatem Domini parentibus obtemperent. Nam si quid tale tentarint parentes, liberi superioris Domini mandato sciant se à parentum lege exemtos esse. Si igitur parentes quid præceperint, uel aduersus

religionem, uel contrà honestatem, uel in damnum patriæ communis nullam debent liberi parentibus obedientiam, imò se potius totos parentibus opponant, ita tamen ne transgrediantur pietatis limites. Huc pertinet illud præclarum Ausonij dictum: parentibus suis tùm demum aliquis obtemperat, cum sponte facit, quæ ipsi rectè iusserint. Cum his congruit dictum Domini. Si quis uult uenire ad me, & non odit patrem suum, & matrem suam, non potest meus esse discipulus. Amandus est ergo pater sed præponendus est creator. Et Ambrosius ait: si officium parentibus exhibendum est, quantò magis autori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes. Et idem ait: Vt pascendos scriptura parentes præcipit: ita propter Deum relinquendos iubet, si impediant deuotæ mentis affectum. Odium igitur quo Christus docet, ut parentes prosequamur, dissimulationis est, qua surdi Syrenum cantus præterimus, hoc est, parentes nos huius mundi illecebris immergere contendentes nõ agnoscimus, nec eis auscultamus. Proinde odium hoc, est dissimulationis non persecutionis, uitationis non subpressionis, pietatis non crudelitatis. Tunc enim eos tanquàm odio habere, præterire, fugereq; debemus, quando eos unà cum Deo colere non possumus. Si uerò utrumq; debitè fieri poterit, tũ & Deo & parentibus debitus cultus exhibendus est.

Hæc

Hoc enim iustum est. Honora patrem & matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) ut bene tibi sit, & sis longæuus in terra.

Ratio propositæ paræneseos. Est autem tripartita, nimirum ab honesto, causa imperante, & utili. Honestum est ac iustum benemeritis gratiam reddere, ac potissimum parentibus qui nos genuerunt & educarunt. Causa imperans, est lex Dei quæ præcipit ut liberi parentes honorent: Vtilitas est felix in uita successus & longæua uita.

Verùm hic quæstiones nonnullæ excutiendæ sunt, quarum prima hæc est. An non sæpe contingit pios filios præmatura morte succumbere? quomodo igitur hæc promissio longæuæ uitæ super terram constans manebit? An non sæpe pessimi filij longo uiuunt tempore? Respondeo. *In primis considerandum est, quod quicquid nobis terrestrium bonorum benignissimus pater cœlestis promittat, sub hac conditione accipiendum sit, quatenus in bonum animæ nostræ salutemq; expediat. Quemobrem haud raro fit, ut quo quis magis à Deo diligitur, tanto citius tollatur ex hac uita, iuxta illud. Ablatus est iustus ante diem, ne malicia sensus eius immutaret.*

Quòd autem mali & nequam filij interdum longo uiuant tempore, in causa est lenitas & benignitas Dei inuitantis eos ad pœnitentiam, quam si contemserint reponunt sibi thesaurum in die iræ, ut tandem ob suam contumaciam æternis pœnis crucientur.

Cur hoc præceptum ab Apostolo primum nominatur in promissione, cum sit quartum in ordine, & primum præcetum habeat subiectam promissionem fauoris & misericordiæ Dei? Respondeo. Duplex obseruanda est promissio in lege Dei. Vna generalis, peculiaris altera. Generalis est illa quam primum præceptum annexam habet, quæ sanè promissio est uniuersalis obedientiæ legis, hoc est, non propriè pertinet ad primum præceptum, sed ad omnia præcepta seu uniuersalem legis obedientiam. Peculiaris promissio est, quæ peculiariter & seorsim alicui præcepto annectitur, ut cum quarto præcepto longæua uita præmium obedientiæ erga parentes promittitur.

Præterea quæstio de fatalis termini uitæ cuiusq; necessitate ex hoc loco soluitur. Nam hæc Apostoli uerba manifestissimè refellunt eos qui affirmant terminum uitæ nec culpa anteuerti, nec obedientia prolongari posse. Quod si uerum esset, nequaquam spiritus sanctus, hoc loco pollicetur fœlicem successum, longæuam uitam iis qui

qui suos ueneratur parentes, id quod sanè perabsurdum esset, si obedientia hæc nihil faceret, uel ad prosperum rerum successum, uel ad prolongationem uitæ. Tenenda sunt igitur firmissima testimonia aduersus istam Stoicam & falsam imaginationem. quæ non solum uehementer moribus nocet, uerumetiam pietatis exercitia prorsus extinguit. Sunt autem tria potissimum testimoniorum genera, quæ istam Stoicam de immoto uitæ termino necessitatem euertunt, ut sunt, promissiones obedientiæ, comminationes contumaciæ & exempla utrorumq;.

Testimonia promissionum ex multis hæc pauca ascribere libuit, Exod. 10. Deut. 5. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut bene sit tibi & longo uitas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus est. Prouerb. 9. Per me multiplicabuntur dies tui & addentur tibi omni uitæ. Prouerb. 10. Iustitia liberabit à morte. Ibidem. Timor Domini apponit dies.

Harum promissionum exempla sunt multa, Deuteronomij capite nono, cum Deus minaretur se populum contumacem perditurum esse, intercedit Moses, & iuxta promissionem paretur pœnitentibus. Niniuitis interitus uoce Dei constitutus erat quadragesimo die post inceptam concionem Ionæ, sed pœnitentibus iuxta promissio-

missionem parcitur, 3. Reg. 14. Dauid supplicat Deo, erecto altari, ut cesset interfectio & impetrat quod petit. Taceo exemplum Ezechiæ Regis, cui quindecim anni additi sunt pœnitenti.

Testimonia comminationum contumaciæ sunt plurima, qualia sunt hæc. Prouerb. 20. Qui maledicit patri & matri suæ, extinguetur lumen eius in medijs tenebris. Prouerb. 10. Anni impiorum abreuiabuntur & Psalm. 54. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos &c. Leuit. 20. minatur Dominus flagitiosis exterminationem de populo suo, quæ sanè exterminatio nihil aliud esse potest quàm abruptio uitæ propter perpetrata scelera.

Harum comminationum exempla plurima occurrunt, Genes: 38. Her filius Iudæ quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur à Domino occisus. Ibidem. Onan effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spolium de anathemate, uoce Dei iubetur lapidari, Iudic. 7.

Hæ promissiones & comminationes, eorumq; exempla satis manifestè euertunt opinionem Stoicam de fatali uitæ termino.

Nec cum his rationibus pugnat dictum Iob, quod illi ad stabiliendum suum dogma detorquet. Iob enim sub conditione loquitur, ex qua nihil certi posse concludi manifestum est. Et si quis omnia

minimo ex uerbis Iob terminum uitæ certum definiri contendat, is sciat dictum Iob de uitæ termino definito, non ad fatales causas, sed ad obedientiam & inobedientiam mandati Dei referendum esse.

Huc & quæstio de uanitate genethliacorum, hoc est, eorum qui ex horoscopis fortunas hominum & successus diuinant, pertinet. Etsi autem fatendum est omnia terrena & inferiora corpora, cum astrorum cursu cognationem, quandam habere, atque inde qualitatem aliquam ducere, tamen inde nequaquam concludi potest, quæ sit morum cuiusq; & ualetudinis constitutio, quid cuiq; euenturum sit, & quid quisq; in uita, aut actaturus sit, aut passurus, quando præterea & quomodo quisq; sit moriturus. Hæc ferè sunt, quæ Chaldæi isti se diuinare posse profitentur. Nam ut nobilissimæ illi arti quam astrologiam naturalem nominant rectè ordinis naturalis & motuum corporum cœlestium cognitionem tribuimus: ita meritò superstitionem damnamus eorum, qui astrologiam iudiciariam (hoc enim augusto titulo suam ornant superstitionem) profitentes, ex natali cuiusq; hora fortunam eius metiuntur. Nam quantum quidem ad morum cuiusq; & ualetudinis constitutionẽ attinet, affirmo ex astris nequaquam concludi quicquam certi posse. Etsi autem aliquis concentus est astrorum cum inferioribus

bus quo concentu habitudines informantur, quæ sunt propriè corporum, nonnunquam & affectuum in hominibus, qui magna ex parte ex temperamentis pendent, tamen errant genethliaci cum ex nascendi tempore iudicium faciunt. Nam cum fatentur ex nascendi tempore recurrendum esse ad generandi tempus, suam produnt uanitatem. Nequaquam enim fieri potest, ut certo constet genethliaco conceptionis tempus. Nam cum non solum nascendi tempus anteuertitur sæpe: uerumetiam sæpissimè longius protrahitur parientium infirmitate. Qui quæso fieri potest, ut certum punctum generationis deprehendas? præsertim si uel per pauca horæ momenta aberres, maxima fieri solet cœli & stellarum inclinatio. Qui ergo certò aliquid uult prædicere ex generandi tempore, eum necesse est manu astrolabium tenere cum generationi detur opera. Nam horologijs credere in tanta re parum tutum fuerit.

Deinde cum multi uno eodemq; temporis puncto æditi, natura & moribus sunt dissimiles, quis compos mentis mores hominum ex astris pendere credet? Præterea multo maior uis est, seminis unde fœtus nascitur quàm astrorum, quantum quidem ad informationem morum attinet. Videmus enim multos parentum naturam & mores exprimere.

Nec;

Neq; ullum locum habet hic ſpiritualis generatio, qua mores ſanctorum informantur, quæ ſanè regeneratio non ex aſtris, ſed ex Dei uoluntate dependet. Quantum autem ad ualetudinem corporum attinet, etſi nonnulla ex parte pendere aſtris iudico, tamen à Genethliacis eam definiri poſſe nego, propter puncti generationis incertitudinem. Eodem fundamento nititur eorum diuinatio qui ex natalitio cuiuſq; ſidere quid cuiq; ſit euenturum in uita, diuinare ſe poſſe profitentur. Nam ut incertum eſt generationis tempus ſicut oſtenſum eſt: ita euentuum in uita cauſæ aliunde profluunt. Firmum eſt dictum Domini. Honora parentes, ut bene ſit tibi. Hoc augurium certißimo certius eſt, quòd ſanè nullum Genethliacorum decretum, nullus horoſcopus abolere poteſt.

Quòd autem de mortis genere & tempore dicunt, eiuſdem eſt uanitatis uaticinium. Conſtat enim uno aliquando prelio, unáq; hora cecidiſſe hominum ſexaginta millia, qui abſq; omni dubio diuerſißimos habuere horoſcopos. Conſtat quoq; eodem momento infantes in lucem æditos diuerſißimis temporibus obiiſſe diem.

Ex his concludo uaniſſimam eſſe ſuperſtitionem eorum, qui ſuæ Aſtrologicæ iurisdictioni hominum caſus & fortunas ſubijcere uolunt. Dicant contra quicquid uelint, nobis autem hæ rationes

tiones sufficiant ad euitandas illorum præstigias. Horoscopus hominis aut pendet ex tempore conceptionis, aut ex tempore partus, sed utrunq; incertum est, ijs qui non astant generantibus & parientibus tenentes Astrolabium in manu. Deinde si euentus pendet ex astris, simile omnium erit fatum, quorum idem est Horoscopus, sed hoc falcißimum esse fatebitur omnis sanæ mentis compos. Si prosper rerum successus pendet ex astris, profecto ex ijsdem pendebit obedientia erga Deum. Nam hic illius propria est causa. Præterea si mortis genus, aut quæuis infortunia ex astris pendent, pendebunt & peccata ex astris, quod sanè horrendum dictu est. Hæc cum ita sint, uolo studioſos admonitos, ut sicuti ueram & naturalem Astrologiam summopere in uita utilem, magnifacere, ut donum Dei eximium & præclarum par est: ita fugiant impostores, præstigiatores & planos istos, qui ex Horoscopis se diuinare posse certo profitentur, quid boni aut mali hominimi euenturum sit, in hac uita, præsertim cum illa superstitio uehementer bonis moribus noceat, pugnet cum honestis legibus, & sit contumeliosa aduersus Deum, qui ut res prosperas obedientiæ præmia: ita infortunia & quæuis incommoda peccati pœnas esse testatur.

Illud autem quod quidam adferunt mitigare conantes istorum Phrenitidem, uidelicet, Astro-

rum

rum decreta non esse Prætorea. Item, astra inclinare & non cogere: recipio quidem, modo istam inclinationem ad corpora tantùm & corporum temperamenta referri patiantur, & non ad animos & uoluntates hominum, in quibus est προαίρεσις, quæ est facultas sanè libera, qua pluribus propositis, uoluntas potest alia præ alijs eligere, uirtutem sectari, & uitia fugere ciuiliter saltem. Verum istud parum congruit tam magnificis Chaldæorum nostrorum pollicitationibus, qui suam artem adeo immotam esse uolunt, ut nihil nisi ad eius præscriptum fieri glorientur. Nam inclinatio non est necessaria ullius rei causa, præsertim in hominibus qui iudicio mentis regi possunt, contra inclinationem si mala est. Vt interim taceam nihil ineptius esse quàm certò effectum concludere ex partiali causa, eaq; infimi ordinis seu minimæ efficaciæ ad producendum effectum.

Quod autem Mathematici prædicere possunt Eclipses & aëris temperiem, hoc fit ideo, quia ille pendent ex certis causis quæ ex ordinatione Dei aliter nunquam agunt. Hæc autem, uidelicet temperies aëris ex inclinatione astrorum, quæ in rebus inanimis plerunq; non fallit, dependet. Quare ut Eclepsis demonstratione, ita temperiei aëris coniectura nititur, longè aliter se res habet in potentijs rationalibus, præsertim in uolun-

tatibus hominum, quæ promiscue se habent ad contraria, sicuti dictum est.

Et uos patres nolite prouocare ad iram filios uestros, sed educate eos in disciplina & admonitione Domini.

Hæc quarta est hypothesis superiori respondens, ut enim illa à liberis obedientiam: ita hæc analogum officium parentum erga liberos requirit: ac primo loco quid parentes cauere. Deinde quid liberis suis præstare debent, præscribit Apostolus. Cauendam monet nimis seueram & asperam tractationem, nulla lenitate conditam. Durior enim tractatio, in qua nulla relucet paterna Storga, plurima incommoda sibi coniuncta habet. Primum enim liberos reddit pusillanimes & stupidos. Deinde paulatim odium instillat teneris mentibus aduersus parentes. Tandem contumacia ac rebellio accedit ex odio accepta, ut ubi tandem uelis lenior esse, frustra labores. At ubi paternum imperium exercetur rectè, ibi auctoritas quidem in timore & obsequendi studio, εὐσοργία uerò in amore & alacritate placendi parentibus pueros retinet. Vt igitur blanda patrum segnes facit indulgentia natos, Ita prudens educatio & iustum imperium liberos frugi efficit.

Quia

Quid autem pueris suis parentes præstare debeant breuiter subiungit, cum ait: Sed educate illos in disciplina & admonitione Domini: Hic tria requirit Apostolus à pijs parentibus, uidelicet, educationem quam ex lege naturæ liberis suis parentes debent: Disciplinam, qua ut instituantur nati in rerum piarum et honestarum cognitione, ita humani ac comes reddãtur, quo ipsorum prudens conuersatio et parentibus ipsis sit honori ac reipublicæ utilis. παιδεία enim Græcis facultas quædam animi est, qua homo et sibi æquior, et alijs humanior efficitur. Quod sanè nequaquàm fieri potest sine liberali institutione. Ex quo fit quòd παιδεία interdum Metonymicῶς ipsam instructionem significet. Deinde quia instructionis scopus est humanitas, significat interdum παιδεία, per prolepsin humanitatem, hoc est, mansuetudinem in moribus & facilitatem in tota uita. Et admonitionem Domini, pro qua uetus interpres malè posuit correptionem. Nam græca uox νουθεσία in genere talem admonitionem notat, qua alicui ueluti in animum ponas ac ingeras quid factu opus sit. Genitiuus Domini loco epitheti appositus est. Vult enim Apostolus, ut illa teneris mentibus assiduis monitionibus instillentur, quæ Domini sunt, hoc est, quæ ad ueram pietatem & timorem Domini faciant. Deinde etiam ut adhibeantur

tur artibus discendis, ad quas natura uideantur maximè idonei. Nazianzenus Eudoxio Rhetori scribens dicit antiquã legem Athenienſium fuiſſe, eamq; optimã, qua præcipiebantur, ut poſtq; nati ad pubertatem peruenissent, artibus diſcendis adhiberentur, idq; hoc modo. Publicè proponebantur cuiusq; artis inſtrumenta, ad quæ adducebantur puberes. Cuiuſcunq; autem artis inſtrumento quilibet delectabatur maximè, eam artem, ut diſceret natura monſtrante iubebatur. Huc illud Poëtæ. Tu nihil inuita dices facies'ue Minerua. Parentum igitur munus erit diligenter explorare ad quas artes liberi ipſorum maximè idonei uideantur.

Hinc itaque diſcant, primùm parentes ipſi, quod Deus ab ipſis ſeriò requirat, ut in uera religione ſua uoce ac admonitione inſtituant liberos. Nemo igitur exiſtimet parochorum tantùm eſſe, & præceptorum teneros puerorum animos pietatis doctrina imbuere. Verumetiam idq; multo magis parentum, quorum intereſt unà cum lacte in teneros puerorum animos ſemina pietatis iacere, modo contumaces erga Deum haberi nolint. Deinde diſcant & liberi ſuum eſſe officium non ſolum parentibus pietatem tradentibus obedire, uerumetiam iuxta pietatis normam mores ſtudioſè componere. Proinde qui uel frigidè de pietatis ſtudijs ipſi ſentiunt, uel alijs autores ſunt,

ut à teneris unguiculis (ut aiunt) quam diligentissimè in religione suos institui negligant, uideant quid uelint olim Christo Domino respondere, qui per os sacrum Pauli etiam pueris commendat sacrarum literarum studium.

Serui obedite dominis secundum carnem cum timore & tremore, in simplicitate cordis uestri, tanquàm Christo, non ad oculum seruientes, tanquam hominibus placentes, sed quasi serui Christi, facientes uoluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia seruientes Domino & non hominibus.

Vt supra liberis & patribus familias analoga officia commendauit, ita hic seruis præscribit suum officium erga carnales dominos. Etsi autem apud nos rarior est talis seruitus qualis fuit Pauli tempore apud multos, tamen ad nostros quoq; seruos & ancillas pertinet hoc Pauli præceptum. Verum huius præcepti circumstantiæ diligenter perpendendæ sunt. Primum enim requirit à seruis obedientiam cum timore, hoc est, cum sollicita reuerentia coniunctam. Deinde hanc obedientiam uult proficisci ex simplicitate cordis,

quæ excludit proteruiam & latens odium. Vt enim ut cor non discrepet ab obedientia externa. Tertiò, causam & modum præscribit cum inquit tanquam Domino. Hoc enim dicto monet Apostolus, ut in omni opere suo ad uoluntatem & mandatum Dei respiciant serui. Vt igitur propter mandatum Dei serui suis Dominis obedientiam debent: ita propter idem mandatum cauebunt ne quid in gratiam carnalium Dominorum contra mandatum Dei faciant. Quartò, quia serui plerunq; ad oculum magis seruire solent quàm ex animo, ideo Paulus præcipit Christianis seruis, ut absq; ὀφθαλμοδουλία & adulatoria in præsentia Domini diligentia, factant officium cogitantes hoc Dominum à se requirere, ut ex animo & cum beneuolentia seruiant.

Porrò hic locus Pauli apertissimè refellit Anabaptistarum & Libertinorum errorem, qui inter Christianos quandam barbaricam ἀναρχίαν esse uolunt, in qua nullus alicui obediat. Falsò enim definiunt Christianam libertatem esse manumissionem quandam ab omni seruitute cum ciuili, tum spirituali, non intelligentes Christianam libertatem in omni spiritu & non in carne positam esse. Deinde hic locus docet & consolatur pios seruos, docet quidem uitæ statum in quo uiuunt placere Deo, modo iuxta normam à

Paulo

Paulo præscriptam se gerant. Consolatur uero eos qui grauiori seruitute pressi sunt, dum hoc dicto Pauli eruditi cogitant se non solum uoluntati Dei subiectos esse, uerumetiam certò statuunt quòd Deus sibi factum iudicet, quicquid ex simplicitate cordis præstetur Dominis carnalibus. Quare nemo seruorum iugum excutiat, nisi id legetimè fieri possit.

Scientes quod unusquisq; quicquid boni fecerit, recipiet à Domino, siue seruus sit, siue liber.

Addit confirmationem à notissimo Scripturæ pronunciato desumtam. Deus enim in scripturis passim hanc promissionem inculcat, quod uelit operis ac laboris nostri meminisse, promittens liberalem mercedem omnibus suæ uoci obtemperantibus. Debent igitur serui ad hanc promissionem in suis laboribus respicere, & certo statuere, Deum ueracem esse in suis promissionibus, atq; à Deo expectare remunerationem obedientiæ promissam. Verum quia Papistæ huiusmodi sententijs de præmijs bonorum operum ad obruendam ueritatem Dei de gratuita iustificatione abutuntur, breuiter quomodo iuxta analogiam fidei huiusmodi sententiæ intelligendæ sint exponam.

Principio ſciendum eſt, quod huiuſmodi generales promiſsiones omnibus quidem hominibus applicandæ ſint, ſed non eodem modo. Sunt enim duo hominum genera, pro quorum uarietate applicationem fieri neceſſe eſt. Alij enim pij ſunt, id eſt, renati, & filij Dei. Alij impij ſunt & non renati filij iræ. Poſteriori generi ſi ſententias de promiſsionibus præmiorum & mercedis applicare uelis, nihil aliud inde conficies, quam filios iræ manere ſub ira. Nihil enim præſtare poſſunt, quod Deo placere poteſt, etiamſi externa ſpecies operũ uideatur ſanctiſsima. Immotum eſt enim hoc oraculum Spiritus ſancti. Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. Donec igitur homines fide uacui ſunt, ueluti putridæ ſunt arbores, quæ nullum bonum fructum edere poſſunt. Ex his igitur concluditur firmiſsima demonſtratione Deum redditurum impijs infernum & damnationem, quando iuxta opera eorum eis mercedem largietur.

At ſi ſuperiori generi hominum, hoc eſt, fidelibus Dei promiſsiones mercedis applicare uelis, hæc puncta ordine apud animum cogitanda ſunt, ut ſine errore iuxta analogiam applicatio fiat. Primum omnium ſtatues pios à rigore legis liberatos eſſe per Chriſtum, quemadmodum Paulus inquit: Chriſtus redemit nos ab execratione legis, factus

factum pro nobis execratio. Non igitur potest damnatoria legis sententia filios Dei, id est, credentes ferire. Secundo loco cogitabimus, quòd persona credens placeat Deo propter fidem, & sit hæres uitæ æternæ. Tertio cogitabimus quòd Deus non solùm à credente persona requirat obedientiam nouam, sed etiam promittat mercedem, idq; nõ ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter pateruam promissionem. Quarto cogitabimus quòd opera ex fide facta sint testimonia fidei & effectus certissima suæ causæ indicia. Atq; hac de causa Deus dicitur reddere suis mercedem secundum opera, quia uidelicet opera sunt uera indicia fidei & timoris Domini.

Hæc solutio pulchrè illustrari poterit, collatione facta inter patrem terrenum & patrem cœlestem. Nam sicut pater terrenus suis liberis interdum promittit amplam hæreditatem, mercedem laboris, si obedientiam præstiterint, tametsi prius natura hæredes sunt: ad eundem modum Deus Pater cœlestis suis quos habet in Christo dilectos filijs, promittit uitã æternam mercedem obedientiæ ex fide præstitæ. In hunc modum accommodatæ promissiones mercedis excitant in pijs studium obedientiæ, ac impiæ doctrinæ Papistarum nihil patrocinantur.

Et uos Domini eadem facite erga illos, remittentes minas, scientes quòd & uester ipsorum Dominus est in cœlis, & personæ acceptio non est apud eum.

Postrema est de personalibus officijs paræne-sis respondens proximè præcedenti. Requirit autem Apostolus duo à Dominis. Primum, ut eadem faciant seruis, hoc est, ut seruato iure analogo, mutuam officij beneuolentiam seruis præstent, Non enim similes operas requirit in specie, nec similem subiectionem, sed pro suo modo respondens officium, Seruus igitur laboret fideliter, Dominus uicißim grato animo debita mercede seruum laborantem complectatur ac foueat in Domino. Hoc enim uult Apostolus cum inquit: τὰ αὐτὰ *ut seruetur officij inter Dominum & seruum iusta proportio. Deinde requirit à Dominis, ut remittant minas. Quo dicto sublatam uult omnem duriorem seruorum tractationem. Huic paræneſi rationem subiungit à connexis. Scientes, inquit, quod & uester ipsorum Dominus est in cœlis, ac si diceret: non est quòd ob Dominium in seruos uestros efferamini. Nam & uos quoq; habetis Dominum, qui æqualia uobis reddere poterit, nulla habita ratione uel Dominij*

minij uestri uel paupertatis seruorum. Nullus enim personæ respectus est apud illum, qualis apud iniquos iudices esse solet, sed iuxta causæ rationem & ueritatem iudicat. Dominus enim, inquit Ambrosius, iustus iudex, causas discernit non personas. Personæ uocabulum hoc loco non substantiam significat sed qualitatem, hoc est, quicquid præter causæ ueritatem respicitur in iudicando. Non igitur debet hoc dictum de personarum acceptione torqueri in alienum sensum. Nam in hoc dicto subest collatio inter Deum & homines. Hi plerunq; ex ijs quæ foris patent & in oculos incurrunt, iudicant, mouentur genere, diuitijs, cognatione & amicitia, & contra interdum odio & alijs affectibus, unde fit, ut ueritate causæ omissa perperam iudicent. Deus uerò cuius rectum est iudicium & secundum ueritatem, non mutat iudicium iustum propter domini aut serui personam, sed iudicat iuxta causæ ueritatem, non habita personarum ulla ratione. Perpetuo enim sequitur hanc immotam iusticiæ suæ regulam, pœnitentes enim in gratiam recipit, & omnes impœnitentes & contumaces abijcit.

Hinc pij Domini se humiliare coram Deo quem habent communem cum seruis Dominum discant, & ipsius exemplo admoneantur non contemnere seruos propter externam personam,

hoc

hoc est, uilem conditionem, sed magis complecti eos, quia tametsi hic in terra conditio est diuersa, tamen in cœlo communem Dominum habent, quem ut conserui, utriq; colere debent.

Quod reliquum est fratres mei: confortamini in Domino, & in potentia uirtutis eius, induite uniuersam armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias Diaboli.

Redit Apostolus ad generalem exhortationem, in qua post doctrinam gratiæ, post exhortationes ad uirtutes Euangelio dignas, & post propria certorum quorundam statuum officia, compellat sub nomine Ephesiorum omnes pios, eosq; ad animi fortitudinem hortatur, sumpta armatura aduersus insidias Diaboli, potentissimi quidem hostis si ipsius technas multiplices & insidiandi uias, & si nostras uires intuebimur, sed prostrati tamen & uicti si eum respicimus, in quo inest totum nostrum robur. Nam cum in hunc firma fiducia recumbimus, fit, ut Diabolus quantus quantus est, qui tempestatem seruis Dei commouet, ipse naufragium faciat.

In uerbis Apostoli imprimis obseruanda est exhortationis forma. Confortamini, *inquit,*

in

in Domino & in potentia uirtutis eius. Hæc forma. Primum significatur quod extra Dominum & sine ipsius potenti robore nihil plane ualeamus aduersus tam potentem hostem Diabolum. Deinde quòd ipsius Domini effecti membra, robore ipsius robusti reddamur aduersus Satanam & eius ignita tela. Huius autem roboris efficimur participes quando in Christum Dominum uiua fiducia recumbimus, efficimur Filij Dei. atque adeo membra Christi, quod ex his Ioannis Apostoli uerbis liquet: Hæc est uictoria quæ uicit mundum fides nostra. Proinde non naturæ, sed gratiæ est robur illud quo Satanæ & carni resistere possumus. Atque illud robur est Christus ipse quem fide apprehendimus. Huc illud ad Timotheum. Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, quam postquàm quidam repulerunt circa fidem naufragium fecerunt.

Etsi autem hoc robur à Domino est, imò ipse Dominus est, tamen cum Apostolus nos hortatur, ut corroboremur & sumamus totam armaturam Dei, requirit nostrum studium & nostram industriam. Quare necesse est nostram uoluntatem actiuè concurrere & non tantum passiuè. Nam ut uolentes possumus excutere fidem & resistere spiritui sancto: ita conuersi possumus ex gratia fidem retinere & spiritum sanctum

ctum ac donum Dei, ut Paulus loquitur, in nobis exuscitare. Est enim donum Dei ueluti uua quedam flamma in cordibus credentium, quam nobis secure torpentibus caro & Satan suffocare possunt. Quare Paulus suum Timotheum non frustra monet, ne sinat istud donum suffocari. Suggero tibi, inquit, ut exuscites Dei donum quod in te est. Huc illud, 1. Thessal. 5. Spiritum ne extinguatis: Est proinde Christiani hominis sollicitè ambulare coram Deo suo, ac perpetuo cauere ne donum, quod ex gratia acceperat, sua amittat ignauia. Huc pertinent omnia pietatis exercitia, omnes exhortationes piorum pastorum, & uniuersa Ecclesiæ disciplina. Sunt enim hæc ueluti flabella quædam, quibus flamma diuinitus in nobis accensa exuscitatur. Præterea hic locus Pauli docet omnes pios in grauissima ac difficilima expeditione esse constitutos: in qua non est quòd ullas expectent inducias. Nam aduersarius noster nunquam non est in armis. Et reuera sicut Petrus ait: semper circuit, ut leo rugiens ademptis catulis, & quærit quem deuoret, idq; facit nunc aperto marte, nunc ex insidijs. Nam cum doctrinam Dei abijcere suadet, cum mores turpissimos contra legis Dei normam inducit, cum omnia scandalis & cœdibus replet, aperto adoritur nos marte, & se palam hostem Christi profitetur. Verum cum se in angelum lucis transfigurat,

figurat, & uitia uirtutum laruis induit, & doctrinam sanctitatis fuco præuertit, ex insidijs agit, Atque ideo magis formidabilis ijs qui uniuersa armatura Dei non sunt instructi.

Quid nos hinc colligemus? Cum Christiana uita sit in hoc mundo quædam Spiritualis militia, idq; aduersus tam potentem hostem, par est profectò ut fortes imitemur milites, qui luxu aut inertia non torpent, sed semper in acie aduersus hostem sunt parati, ne opprimantur incauti. Hoc si fecerimus nullum erit periculum. Nam cum Apostolus addit, ut positis stare aduersus insidias Diaboli, significat nos uictores fore, modo arma à Domino nobis porrecta & donata tenentes, fiducia Christi sub uexillo ipsius strenuè pugnauerimus.

Rectissima uincendi hunc inuisibilem hostem ratio est, si incœperis ab interno & domestico boste domando, qui caro dicitur, contra quem spiritus pugnat. Non enim tentat in nobis, nisi quod in nobis carnale dominatur, & illuc maximè impellit quo per seipsos inclinari homines perspicit, Atque ita infirmitatem nostram ad arma suæ nequitiæ conuertit, & carnis nostræ morbo aduersus nos utitur, hoc est, nostris affectibus quasi armis nos oppugnat.

Cæterum si quis quærat cur Deus permittat Diabolo humanum genus ita prosequi & oppugnare

pugnare. Athanasius quæstione undecima ad Antiochum his uerbis respondet. Vt diligentes, inquit, Deum manifesti fiant, & diditi uoluptatibus reprobentur, Nullo enim se oppugnante aduersario non probabuntur Regis ingenui milites. Diligentibus igitur Deum fit Diabolus causa uictoriæ, coronæ atque præmiorum. Hæc Athanasius. At ego uno uerbo respondeo decretum Dei esse, quòd Deus uelit conformes filio suo in cruce & persecutione fieri, quos olim statuit cum filio glorificare.

Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus aduersus potestates, aduersus, rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Exhortationis ratio à periculi magnitudine sumta. Proposita enim hostis formidabilis potentia, excitat Ephesios ad maiorem uigilantiam, ne à tàm uersuto & potenti hoste se sinant incautius opprimi. In hunc enim finem uires hostium explicat & patefacit, ut nos parattores ad pugnam reddat. Cum autem Apostolus ait: Non est nobis lucta aduersus sanguinem & carnem,

non

non negat nobis aduersus homines & propriam carnem certandum esse, sed comparatiuè loquitur, quasi diceret. Si respicimus hostes spirituales quos habemus, nulla planè pugna iudicabitur ea conflictatio quæ nobis est cum carne, sanguine. Significatur igitur hac loquendi formula periculi magnitudo, belli genus & hostium qualitas. Hostes nostri non sunt caro & sanguis. Ergo sunt spirituales, spirituale & difficile bellum, Quare etiam ad illud spiritualia arma requiruntur, sicuti Paulus etiam monet, 2. Corinth. 10. Vbi sic ait: non sunt carnalia arma militiæ nostræ sed spiritualia.

Cum autem hostes nostros uocat principatus, potestates &c. Non diuersos dæmonum ordines enumerat, sed potentiam eorundem hostium uariis appellationibus describit. Cum enim ἀρχὰς, id est, principatus & imperia uocat Diabolos, non solum monet haud contemnendos tanquam nullis pollentes uiribus hostes. Verumetiam postulat ut iugum ipsorum excutiamus, quod fit cum ex fiducia Christi illis renunciamus. Nullis enim imperant nisi qui sponte iugo ipsorum colla subijciunt. Nam principatus & subiectio correlatiua sunt. Deinde cum ἐξουσίας eosdem hostes nominat, significat ius imperij, quod Diaboli in homines propter peccatum exercent, idq; iusto Dei iudicio. Hac ergo appellatione mo-

nemur, ut à peccato per Christum liberati, peccatum omne fugiamus, ne rursus Diabolus ius imperij in nos obtineat. Vox sequitur κοσμοκράτορες, id est, mundi rectores, significat Diabolos tantum præesse malis facinoribus, ac eos solos subiectos sibi habere qui mundanis desiderijs inuoluuntur & inescantur. Non enim hoc loco mundus significat hanc rerum machinam à Deo conditam, quam solus Deus sua bonitate condidit, sed homines significat mundanos peccato indormientes, atque adeo ipsa peccata, quemadmodum apertè significatur interpretatione sequenti cum mundum huius seculi tenebras definiat. Quod autem tenebrarum uoce Dei ignorantia & quoduis peccatum significetur notißimum est. Sicut igitur eos qui lux sunt, Christus gubernat & regit: Sic eos qui tenebræ sunt, ad omne malum Diabolus præcipitat & instigat.

Postremò loco cum subijcit: aduersus spirituales nequitias in cœlestibus, naturam hostium notat. Sunt enim spirituales hostes. Ex quo & agilitas eorum & quòd sint inuisibiles indicatur. Illo admonemur de periculi magnitudine, hoc de insidijs occultis. Nam cum inuisibiles sunt, quo minimè creditur, moliuntur nos obruere. Quare cautos nos esse oportet, ne opinione citius opprimamur. Huc pertinet uocabulũ Nequitię, quo ut studium & fallendi ratio Diabolorũ significatur:

ita

Ita monentur pij, ut perpetuo excubent aduersus tam nequiosum & malignum hostem, qui nullas fœderis cōditiones recipit, nisi nos imperio ipsius subijciamus, renunciata fide Christi. Quod additur: in cœlestibus uariè exponitur: Ambrosius per cœlestia intelligit firmamentum mundi: quidam hunc caliginosum aërem: nonnulli res cœlestes, de quibus certatur. Prelium enim hoc non de mundi regnis, sed de cœlestibus rebus suscipitur. Etsi autem res se ita reuera habet, tamen simplicior uidetur sensus, uidelicet, quòd locus unde hostes nos impugnent, designetur. Nam ex sublimi nos aggrediuntur, & nostris ceruicibus imminent, ut nunquàm ad momentum oculi cessent nos impugnare. Hoc igitur eò pertinet, ut cogitemus quàm grauè & difficile prelium sit, prodige in certamen cum eo hoste, qui uel ex loci natura poterit nos facilius adoriri & opprimere.

Propterea accipite totam armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare.

Conclusio est & repetitio propositionis, quæ infertur hoc modo: Hostes Ecclesiæ sunt potentes & maligni. Ergo par est, ut Christiani uniuersa armatura Dei instructi hosti se opponant, quo possint tam potenti hosti resistere, præsertim hoc tempore quo o-

mnia difficultatum & periculorum ſunt plena. Diem enim malum uocat Apoſtolus totum præliandi tempus, quod ſanè natura nequaquàm malum eſt, ſed malum dicitur periculorum & difficultatum reſpectu. Ratio propoſitionis repetitæ pleniſſima eſt conſolationis. Nam certum pollicetur uictoriam fore apud filios Dei, modo uſq; ad finem conſtantes ſub uexillo Chriſti militauerint. Nam cum inquit, ut poſsitis omnibus peractis ſtare, requirit indefeſſum præliandi laborem & perpetuam conſtantiam ad finem uſq; prælij, hoc eſt, ad finem huius caducæ uitæ, quem triumphus glorioſus ſuper hoſtibus ſequetur.

Ex hoc loco Pauli ueterés ſumſiſſe uidentur diſtinctionem Eccleſiæ, qua alia militans, alia triumphans appellatur, non quòd ſint duæ diuerſæ Eccleſiæ, ſed propter conditionem ciuium Eccleſiæ eiuſdem. Nam donec in hac uita ſumus, tota noſtra uita militia quædam eſt aduerſus carnem, mundum & Sathanam. Huc pertinet illud dictum Iob. Militia eſt uita noſtra ſuper terram, ſed ubi ex hac uita migrauerimus participes erimus triumphi Chriſti, ita ut nullum ſit nobis amplius à Sagittis Sathanæ periculum.

State igitur ſuccincti lumbos ueritate.

Nam

Nunc sequitur armaturæ Dei explicatio, qua Paulus uult nos indutos aduersus insidias Diaboli, in qua per hypotyposin & metaphoram ab armatura militum mundi desumtam, describit animorum spiritualem armaturam. Ac primo loco uult lumbos nostros ueritate succinctos esse: hoc quid uelit explicata Metaphora apparebit. Vt enim lumbi in quibus potissimæ corporis uires sunt cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: Ita animus ueritate Dei firmandus est, ne Diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius prosternat ac trucidet. Primum itaq; omnim in hoc grauissimo prelio mens militis Christiani persuasa sit de ueritate Dei. Huc illud Domini dictum Lucæ 12. Sint uestri lumbi circumcincti ueritate, & uestræ lucernæ ardentes. Hoc dictum Domini cum constantiam in doctrina, tum innocentiam in moribus postulat. Et Petrus, in prioris primo. Præcincti lumbis mentis uestræ, sobrij', perfecte sperate in eam gratiam, quæ uobis allata est per reuelationem Iesu Christi.

Induti thoracem iusticiæ.

Hic pectus munitur. Vt enim militis mundani pectus munit thorax: Ita innocentia uitæ seu iusticia hominis animum conseruat, ne tela Diaboli cor penetrent ac religionem extinguant.

Calceati pedes preparatione Euangelij pacis.

Quemadmodum milites suos pedes muniunt inituri prelium quo tuti sint: Ita Christianos milites Euangelio oportet esse calceatos, quo illesi in hoc bello persistant, pro præparatione in greco est ἑτοιμασία, qua significatur promtitudo quædam & alacritas, qua fideles Euangelium pacis amplectuntur. Genitiuus pacis locum epitheti supplet, & pacis nomine Euangelij fructus significatur. Est enim Euangelium præconium nostræ cum Deo reconciliationis.

Super omnia assumentes scutum fidei, quo positis omnia maligni tela extinguere.

Vt toti corpori scutum obtenditur, quò illud à telis tutum redditur, Sic fides ardentior & indubitata animum undequaq; custodit & protegit. Et ut scutum aduersariorum telis obijcitur. Sic uera fides omni tentationum generi opponi debet. Cuius rei exempla plurima cap. 11. ad Hebreos recitantur. Ignita tela uocat lætalia per Metalepsin. Alludit enim ad morem pellatorum, qui olim tela ueneno infecerunt, ut uulne-

ratorum

ratorem corpora inflammarentur, quo sanari rursus non possent.

Et galeam salutis accipite.

Quemadmodum caput galea munitum tutum est. Ita omni Diaboli insultui spes futuræ salutis opponenda est, unde consolatio in omnibus aduersis manat uberrima. Dicitur autem galea salutis per Metonymiam, uidelicet, quia salutaris est. Hanc salutis galeam, Paulus 1. Thessal. 5. spem nominat.

Et gladium spiritus qui est uerbum Dei.

Hactenus Apostolus armauit Christianum militem iis armis, quibus tutus esse poterit aduersus insultus Diaboli, nunc autem gladium in manus tradit, quo hostem ipse adoriri possit, eumq; à se repellere. Et quoniam hostis spiritualis est, conuenit etiam, ut gladius quo repellatur sit spiritualis, idem omnino quo ipse Dominus Diabolum, Matth. 4. inuasit eumq; à se reppulit. Hic gladius est oris Domini quo ipse interfecit impium. Nam quoties Diabolum uerbo Domini repellimus, gladio oris Domini prosternitur.

Verum hic cauendum est, ne errore Papistico

implicemur, atque literam pro ſpiritu amplectamur. Nequaquam enim uerba Apoſtoli intelligenda ſunt de magica uerborum recitatione, aut uirtute exorciſmi, qui ad uerba præſcripta recitatur, ac ſi in ſono uerborum eſſet aliqua efficacitas, præter eam quam habet uerbum ex ordinatione Dei: nec de uerborum ſcriptione & ſuſpenſione ad collum, quemadmodum principium Euangelij Iohannis in membrana ſcriptum & ſuſpenſum ad collum, putabant gladium eſſe illum de quo Paulus hic loquitur. Nam tum demum uerbum Dei gladius ſpiritualis eſt, quando in nobis per fidem eſt efficax, ac ſpiritu Dei in cordibus noſtris ſcriptum eſt. Tum enim idoneus eſt hic gladius ad reprimendum uel conficiendum aduerſarium noſtrum Diabolum.

Hinc apparet quam crudelis tyrannus ſit Antichriſtus Romanus qui hunc gladium ſpiritus populo Dei conatur eripere, non ſolum corrumpendo ſcripturam & detorquendo in alienum ſenſum, uerumetiam legibus cauendo, ne uulgari lingua uerbum Dei Eccleſiæ proponatur, ut ab omnibus legi & intelligi poſsit.

Per omnem precationem & orationem, omni tempore precantes in ſpiritu, & in hoc ipſum uigilantes cum

cum omni assiduitate & deprecatione pro omnibus sanctis & pro me.

Militem Christianum duplici armorum genere munitum, instructumq; ad Imperatorem adducit, ut sub ipsius uexillo strenuè militet, & in periculosiori pugna ad ipsum confugiat, ne à potentißimo hoste prosternatur. Per orationem enim ad Christum imperatorem acceditur, modo oratio non fuerit tam oris strepitus, quàm cordis ex fide eleuatio ad Deum fiducia Christi mediatoris.

Quid autem sit spiritu orare, explicat Ambrosius eleganti antitheſi his uerbis: hoc est ergo in spiritu semper orare, munda conscientia & fide integra preces ad Deum dirigere. In carne enim orat qui polluta mente precatur, hæc Ambrosius.

Quod autem additur: Pro omnibus sanctis & pro me, *eò pertinet, ut nobis commendatum sit mutuum iuuandi nos inuicem studium in hac spirituali militia. Nam his duabus rebus, gladio spiritus & oratione non tantum utemur in nostri defensionem, uerumetiam in aliorum commodum quibus succurrendum est, potißimum cum eos periclitari uidemus. Et quanquam pro omnibus orandum est, tamen præcipua cura sanctorum erit, hoc est, eorum qui fide & charitate*

tate nobis coniuncti sunt, ut qui eiusdem mystici corporis membra nobiscum existent.

Cum autem subiungit Apostolus: & pro me, monet piorum officium esse, assiduè pro ministris uerbi precari, & pro conseruatione ministerij.

Vt mihi detur sermo in apertione oris mei cum fiducia, ut patefaciam mysterium Euangelij pro quo legatione fungor in catena, ut confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui.

Cur cupiat Ephesios pro se orare Apostolus exponit & ordine tres causas enumerat, quarum Prima ut detur ipsi sermo in apertione oris cum fiducia, hoc est, ut detur ei animus constans, quo intrepidè coram toto mundo doctrinam Euangelij confiteatur. Apertionem enim oris uocat liberam doctrinæ confessionem claram & perspicuam sine fuco & cauillatione, sine metu qui sepe multorum ora ita occludit, ut non meminerint se legatos Iesu Christi agere.

Hic monentur omnes pij, & præcipuè ministri uerbi, qualis confessionis fiducia in ipsis esse debeat, nimirum, ut nullo mœrore, nullis minis, nulla

nulla persecutione frangantur, quin intrepidè doceant Euangelium.

Secunda, ut patefaciam mysterium Euangelij: Hoc enim peculiare Pauli & ministrorum uerbi est, ut per prædicationem uocalem patefaciant mysterium Euangelij. Pugnat itaq; hic locus contra anabaptistas qui contemto uocali uerbo, reuelationes & Enthusiasmos expectant. Sed quid est quod additur: Pro quo legatione fungor? Paulus legatus Dei erat ad homines missus, ut ipsis nunciaret Euangelium, id est, patris cœlestis uoluntatem de gratuita salute obtinenda fiducia filij. Verum tanta fuit ingratitudo eorum ad quos mittebatur Apostolus, quòd ipsum catenis uinctum in carcerem miserint. Similem fortunam expectent quotquot sincerè uerbum Dei docent.

Tertia, ut confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui, hoc est, ut non solum patefaciam Euangelium, uerumetiam, ut ita me geram atque dignum est tam augusta uocatione.

Hinc discant ministri Euangelij quanta cum reuerentia, quanto cum studio uerbum Dei tractandum sit, non quidem ut fabulæ uetularum, sed tanquàm omnipotentis Regis cœlorum legatio, cui aliquid addere aut adimere præter legantis Dei uoluntatem nefas est.

Vt

Vt autem sciatis & uos, quæ circa me sunt, quid agam, omnia uobis nota faciet Tychicus dilectus frater & fidelis minister in Domino, quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscere tis statum nostrum, & consolaretur corda uestra.

Hactenus de doctrina & moribus Christianorum, nunc admonet Apostolus de suo statu, quem ut certò cognoscant Ephesij Tychicum se misisse testatur, quem à religione & fide in officio commendat, ut ei narranti fides habeatur. Duas autem causas cur Tychicum mittat, assignat, quarum Prior est de qua nunc diximus, ut certo cognoscant Ephesij quid de se Romæ agatur. Posterior ut consoletur Ephesios ne fragantur animo propter uincula sui doctoris.

Quòd autem Tychicum multo se, donis, gradu dignitatis & laboribus inferiorem, uocat fratrem, cohibere deberet Papisticos spiritus qui superbam dominationem in Ecclesiam Dei sibi uendicant. Donorum quidem est frater diuersitas magna & uocationum dispar ratio. Sed superbum dominium ignorauit Paulus, ignorauit uera & purior Ecclesia.

Pax

Pax fratribus & dilectio cum fide à Deo patre & Domino Iesu Christo.

Fausta precatione suo more claudit Epistolam. Pacis nomine hîc concordiam intelligit, quæ est mutuæ dilectionis effectus, utraq; ex fide manat.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in sinceritate.

Optat fauorem Dei omnibus Christianis quos propria designauit nota. Illi enim Christiani sunt qui sincerè diligunt Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, *quæ dilectio in fide & obedientia uerbi ipsius relucet.*

AMEN.

WITEBERGÆ
EXCVDEBAT IOHANNES CRATO.

ANNO M. D. LXV.